

Urząd Miasta Sanoka

**Diagnoza sytuacji
społeczno-gospodarczej miasta (ilościowa)**

**Zrównoważona Strategia Rozwoju Sanoka
na lata 2013 – 2024**

Opracowanie

Konsorcjum Res Public i Res Management s. c. w oparciu o materiały przekazane przez
Urząd Miasta Sanoka i ogólnodostępne dane.

Brzozów – Warszawa
Czerwiec – Grudzień 2013 roku

UCHWAŁA Nr LXV / 510 / 14

Rady Miasta Sanoka

z dnia 15 października 2014 r.

w sprawie przyjęcia Zrównoważonej Strategii Rozwoju Miasta Sanoka na lata 2013-2024

Na podstawie art.18 ust.2 pkt. 6 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz. U. z 2013 r. poz. 594 z późn. zm.)

**Rada Miasta Sanoka
uchwala, co następuje:**

§ 1

Przyjmuje się Zrównoważoną Strategię Rozwoju Miasta Sanoka na lata 2013-2024, stanowiącą załącznik do uchwały.

§ 2

Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta Sanoka.

§ 3

Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Przewodniczący
Rady Miasta

Jan Oklejewicz

WSTĘP

Niniejszy dokument ma po części charakter **raportu o stanie miasta** i zarazem częściowej diagnozy dokonanej w oparciu o dostępne zasób informacji ilościowych. Zawiera:

- Informacje ilościowe i faktograficzne przekazane przez Urząd Miasta, pochodzące z zasobów informacyjnych poszczególnych wydziałów Urzędu oraz dostarczone przez instytucje zewnętrzne zlokalizowane w Sanoku,
- Informacje ilościowe, głównie statystyczne, pozyskane przez autorów opracowania ze źródeł powszechnie dostępnych, głównie z Banku Danych Lokalnych GUS.
- Inne informacje faktograficzne pozyskane przez autorów opracowania.
- Oceny diagnostyczne dokonane poprzez odpowiednie analizy w oparciu o niżej podane kryteria.

Oceny diagnostyczne dokonywane były w oparciu o **kryterium porównawcze** ze zbiorami innych jednostek, **kryterium czasowe – postępu lub regresu danego zjawiska**, w niektórych przypadkach – poprzez analizy struktur (w %). Zależnie od zasadności merytorycznej do porównań brano miasta nazywane dalej miastami podobnymi do Sanoka. Miasta (o liczbie mieszkańców ok. 40 tys.) tj.: **Krosno, Dębica, Jasło, Bolesławiec, Jarosław**. Podano wielkości średnie porównywanych grup miast. W wielu porównaniach uwzględniano też cały kraj, woj. podkarpackie, miasta Polski i miasta woj. podkarpackiego. Porównania retrospektywne uzależnione były od dostępności informacji (część informacji w banku danych lokalnych GUS dostępna jest od 1995, część dla okresów krótszych) i zasadności merytorycznej wynikającej z charakteru badanego zjawiska. W momencie pozyskiwania informacji (sierpień – październik 2013 roku) dostępne dane objęły rok 2012.

Cechą diagnozy bazującej na danych ilościowych i faktograficznych jest zróżnicowany zakres informacji w poszczególnych dziedzinach: w niektórych zasób informacji jest bogaty, w niektórych – niewielki bądź nawet brak informacji. Niniejsze opracowanie ma charakter kompilacji z wielu źródeł, co dodatkowo przyczynia się do zróżnicowania stopnia jego szczegółowości.

Diagnozowanie na bazie danych ilościowych jest tylko jedną z metod w planowaniu strategicznym i możliwe jest tylko dla niektórych ocenianych aspektów. Większość ocen ma charakter jakościowy. Dlatego na pełną diagnozę składa się też jej część jakościowa będąca wynikiem prac warsztatowych.

Źródła informacji – skróty użyte w tekście:

Oznaczenie	Pełna nazwa
S	statystyka państwowa: jeżeli nie podano inaczej, to Bank Danych Lokalnych GUS na stronie www.stat.gov.pl
M	Urząd Miasta, w tym: Ef – opracowanie ekofizjograficzne
SUiKZP	studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego
PUP	Powiatowy Urząd Pracy
KPP	Komenda Powiatowa Policji
KPSP	Komenda Powiatowa Straży Pożarnej
US	Urząd Skarbowy
WIOŚ	Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska

Inne informacje i wyjaśnienia:

Jednostki porównywane:

- Miasta (o liczbie mieszkańców ok. 40 tys.): Krosno, Dębica, Jasło, Bolesławiec, Jarosław, (dot. danych dostępnych w BDL GUS);
- Miasta lub gminy miejskie ogółem;
- Ogółem województwo i kraj.

**Lista uczestników spotkania w sprawie realizacji strategii zrównoważonego rozwoju Sanoka
na lata 2013-2024 w dniu 29 sierpnia 2013 r.**

1. Dr Wojciech Blecharczyk – Burmistrz.
2. Ziemowit Borowczak - Zastępca Burmistrza.
3. Teresa Lisowska - radna miejska.
4. Andrzej Chrobak - radny miejski.
5. Piotr Lewandowski - radny miejski.
6. Maciej Drwięga - radny miejski.
7. Adam Ryniak - radny miejski.
8. Zbigniew Daszyk - zastępca dyrektora Powiatowego Urzędu Pracy.
9. Elżbieta Cipora - rektor Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Sanoku.
10. Maria Harajda - dyrektor Szkoły Podstawowej nr 2.
11. Adam Mindur - dyrektor Szkoły Podstawowej nr 3.
12. Krzysztof Zając - dyrektor Szkoły Podstawowej nr 4.
13. Barbara Zdybek - dyrektor Szkoły Podstawowej nr 6.
14. Paweł Stefański - dyrektor Gimnazjum nr 1.
15. Robert Zoszak - dyrektor Gimnazjum nr 2.
16. Grzegorz Kornecki - dyrektor Gimnazjum nr 4.
17. Wydelegowana osoba z II Liceum Ogólnokształcącego.
18. Maria Pospolita - dyrektor Zespołu Szkół nr 1.
19. Halina Konopka - dyrektor Zespołu Szkół nr 4.
20. Przedstawiciel Podkarpackiego Banku Spółdzielczego.
21. Leszek Puchała - dyrektor Miejskiej Biblioteki Publicznej.
22. Wiesław Kijowski - prezes Regionalnej Izby Gospodarczej.
23. Małgorzata Olearczyk – przedstawiciel Okręgowej Spółdzielni Mleczarskiej.
24. Kazimierz Pyrcak – przedstawiciel Polskiego Towarzystwa Walki z Kalectwem „Salutaris” Oddział Terenowy w Sanoku.
25. Piotr Zelny - pracownik Muzeum Historycznego w Sanoku.
26. Przedstawicielki Samodzielnego Publicznego Miejskiego Zakładu Podstawowej Opieki Zdrowotnej.
27. Adam Siembab - dyrektor Samodzielnego Publicznego Zakładu Opieki Zdrowotnej.
28. Robert Płaziak - zastępca dyrektora Samodzielnego Publicznego Zakładu Opieki Zdrowotnej.
29. Oficer z Powiatowej Komendy Policji w Sanoku.
30. Oficer z Komendy Bieszczadzkiego Oddziału Straży Granicznej .
31. Oficer z Komendy Państwowej Straży Pożarnej w Sanoku.
32. Czesław Bartkowski - dyrektor Sanockiego Przedsiębiorstwa Gospodarki Komunalnej sp. z o.o.
33. Marek Przysztasz - komendant Straży Miejskiej.
34. Andrzej Rychlicki - dyrektor Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej.
35. Leszek Faluszczyk - kierownik Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej.
36. Andrzej Ostrowski – prezes Sanockiej Spółdzielni Mieszkaniowej.
37. Stanisław Milczanowski – prezes Sanockiej Spółdzielni Mieszkaniowej.
38. Józef Sokołowski – przedstawiciel Spółdzielni Mieszkaniowej Śródmieście.
39. Jerzy Kulczycki – prezes Spółdzielni Mieszkaniowej Autosan.
40. Andrzej Smolik – dyrektor Państwowej Szkoły Muzycznej I i II stopnia w Sanoku.
41. Maria Szporek – p. o. Dyrektora Sanockiego Przedsiębiorstwa Gospodarki Mieszkaniowej sp. z o.o.
42. Jan Paszkiewicz – dyrektor Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie.
43. Piotr Bochnia – zastępca naczelnika Wydziału Inwestycji i Remontów Kapitałnych UM.
44. Marta Kopacz – naczelnik Wydziału Geodezji, Architektury i Planowania Przestrzennego UM.
45. Aneta Kończak-Kucharz – zastępca naczelnika Wydziału Gospodarki Komunalnej, Ochrony Środowiska i Zarządzania Kryzysowego UM.
46. Jacek Gomułka – naczelnik Wydziału Gospodarki Komunalnej, Ochrony Środowiska i Zarządzania Kryzysowego UM.
47. Agata Jamka – naczelnik Wydziału Spraw Społecznych i Obywatelskich UM.
48. Jadwiga Warchoł - inspektor Wydziału Spraw Społecznych i Obywatelskich UM.
49. Dorota Wójcicka-Majda – zastępca naczelnika Wydziału Rozwoju Miasta UM.
50. Konrad Białas – naczelnik Wydziału Rozwoju Miasta UM.
51. Arkadiusz Kowski - inspektor Wydziału Rozwoju Miasta UM.

1. OTOCZENIE LOKALNE I REGIONALNE

1.1. Położenie Sanoka

Poniżej przedstawiono położenie Miasta Sanoka w jednostkach administracyjnych oraz jego położenie pod względem historycznym.

Położenie w jednostkach administracyjnych

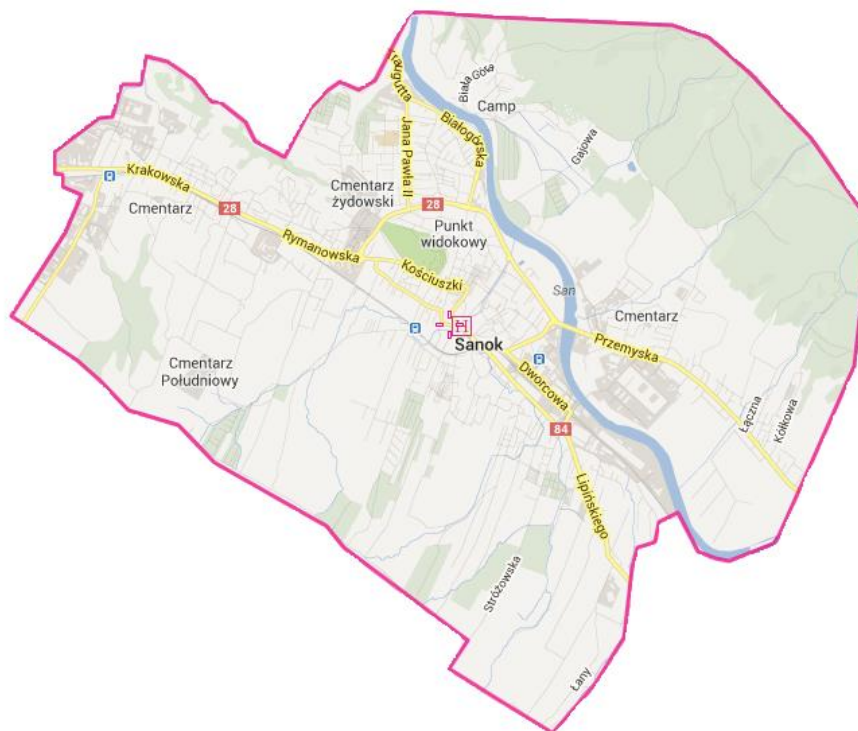

Źródło: www.wikipedia.org

Położenie geograficzne Miasta Sanoka wyznaczają współrzędne 49°33'30"N szerokości geograficznej północnej i 22°12'20"E długości geograficznej wschodniej.

Administracyjnie Miasto Sanok leży w województwie podkarpackim, w powiecie Sanockim i stanowi odrębną jednostkę samorządu terytorialnego – Gminę Miasta Sanoka. Miasto jest także siedzibą władz gminy wiejskiej Sanok oraz władz powiatu sanockiego.

Sanok

Źródło: opracowanie własne na podstawie <http://mapa.szukacz.pl/>

Miasto Sanok graniczy od zachodu, północy i wschodu z Gminą wiejską Sanok, od południa natomiast z Gminą miejsko-wiejską Zagórz i jest oddalone od stolicy województwa o 76km.

Położenie historyczne

Nad Sanem wijącym się wśród zalesionych gór powstała przed wiekami osada, która od rzeki wzięła nazwę Sanok. Już w połowie XII w. był to gród obronny i ważny ośrodek administracyjny. Rolę tę pełnił także w wiekach późniejszych. Ukształtowanie terenu i warunki geograficzne miały niewątpliwie wpływ na to, że Sanok, już od przeszło 800 lat wpisany jest w historię Podkarpacia.

Sanok został założony około X/XI wieku. Najstarsza wzmianka o grodzie w Sanoku pochodzi z roku 1150 i została spisana w ruskim Latopisie Hipackim. W 1340 r. prawem spadkobierstwa posiadał te ziemie Kazimierz III Wielki i włączył do swego Królestwa. Po tym okresie przez następne kilkadziesiąt lat Sanok znajdował się pod opieką Korony węgierskiej oraz urzędujących tu starostów węgierskich. 20 stycznia 1339 książę Jerzy II z rodu Piastów nadał Sanokowi oraz zamieszkałym tu Niemcom, Polakom, Węgom i Rusinom przywilej lokacyjny na prawie magdeburskim. Zasadźcą, oraz pierwszym wójtem został zaufany księcia – Bartek z Sandomierza. Organizację kościoła tacińskiego na ziemi przemyskiej i sanockiej, podporządkowanego poprzednio bezpośrednio papieżowi, przeprowadził franciszkanin Eryk z Winsen. 2 maja 1417 w Sanoku w kościele franciszkańskim odbył się ślub Jagiełły z jego trzecią żoną Elżbietą Granowską. Na sanockim zamku, po śmierci Władysława Jagiełły, wiele lat zamieszkiwała jego czwarta żona, królowa Zofia Holszańska, zwana Sońką. W latach 1555-1556 w zamku w Sanoku mieszkała królowa węgierska Izabela. O zasługach królowej Bony dla miasta świadczy włączenie herbu Sforza (wąż połyskający Saracena) do herbu miasta. Okres od połowy XIV do połowy XVI wieku uchodzi za najpomyślniejszy w dziejach miasta. Od końca XVI wieku rozpoczął się powolny upadek Sanoka. Wpłynęły na to liczne pożary, z których największy zniszczył miasto niemal doszczętnie – ocalał tylko kościół franciszkanów, 5 domów i górne przedmieście.

W 1939 Sanok liczył ok. 18 tys. mieszkańców, z czego ok. 7,5 tys. (ok. 40% populacji) podczas okupacji niemieckiej straciło życie (w większości Żydów). W 1939 w Sanoku mieszkało około 5,4 tys. Żydów, co stanowiło w przybliżeniu 30% ogółu mieszkańców. W 1929 w Sanoku powstał oddział Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego. Do 25 marca 1930 w Sanoku znajdowała się siedziba Małopolskiego Inspektoratu Okręgowego Straży Granicznej, któremu podlegały komisariaty i placówki nadzorujące południową granicę Rzeczypospolitej w woj. krakowskim, lwowskim i stanisławowskim.

W 1936 odbył się w Sanoku "Zjazd Górski", na którym zaprezentowały się regionalne grupy góralskie zamieszkujące Karpaty od Cieszyna po granicę z Rumunią. W trakcie tego Zjazdu zainicjowano powstanie Związku Ziemi Górskich. W latach 1938-1944 Sanok był siedzibą apostolskiego administratora łemkowszczyzny Ołeksandra Małynowskiego.

W garnizonie Sanok stacjonował 2 Pułk Strzelców Podhalańskich wchodzący w skład 22 Dywizji Piechoty Górskiej. Rozkazem Komendanta Straży Granicznej z 16 stycznia 1939 w Sanoku utworzono Komendę Obwodu Straży Granicznej wchodzącej w skład Wschodnio-Małopolskiego Okręgu Straży Granicznej we Lwowie, której podlegały Komisariaty w Dwerniku, Cisnej, Komańczy i Posadzie Jaślickiej.

PREHISTORIA

Ziemia sanocka była terenem osiedlonym przez człowieka już od czasów neolitu (4500-1700 lat p.n.e.). Wykopiska archeologiczne potwierdzają ślady kultury przeworskiej z II wieku n.e. oraz poprzedzającą ją kulturę lateńską, której przedstawicielami na tym terenie byli Celtowie, a następnie wschodniogermańscy Wandalowie.

GALICJA

W roku 1772 Sanok oraz ziemia sanocka weszły po pierwszym rozbiórce w skład Królestwa Galicji i Lodomerii. Ponieważ miasto było zniszczone a sanocki ratusz spalony, władze administracyjne przeniósł siedzibę powiatu do zamku w Lesku. Od tego też roku miasto należało do cyrkulu leskiego, a następnie sanockiego.

Po reformie administracyjnej w roku 1864 miasto było siedzibą starostwa i powiatu sądowego w kraju Galicja. W roku 1883 miasto liczyło 5181 mieszkańców. W roku 1853 miasto odwiedził cesarz Franciszek Józef I, a w roku 1915 następcą tronu i przyszły cesarz austriacki Karol I.

20 listopada 1888 roku powstało Towarzystwo Gimnastyczne Sokół w Sanoku.

II RZECZPOSPOLITA

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Bańkosz, R. Kierunek Sanok. Przewodnik. Rzeszów: Podkarpacki Instytut Książki i Marketingu. 2007, s. 18-31

1.2. Otoczenie przyrodnicze

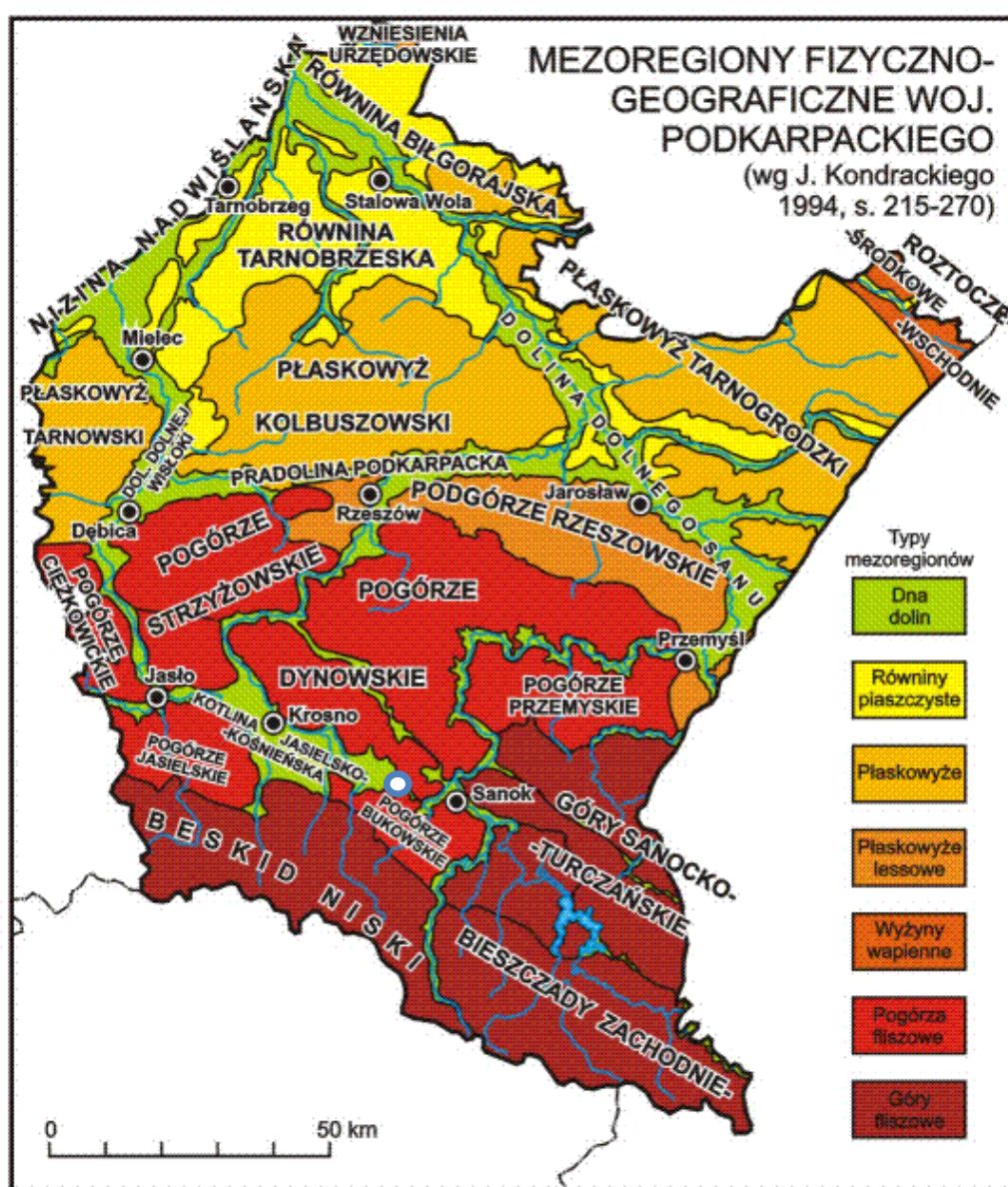
Charakterystyka fizyczno-geograficzna

Terytorium Miasta Sanoka, mimo niewielkiej powierzchni cechuje duża różnorodność fizyczno-geograficzna, gdyż zlokalizowany on jest w Regionie Karpackim i obejmuje dwie prowincje, dwie pod-prowincje, dwa makroregiony i trzy mezoregiony.

Miasto zlokalizowane jest na wschodnim skraju rozległego obniżenia Dołów Jasielsko – Sanockich, rozciętego tu doliną Sanu i ograniczonego od północnego-wschodu pasmem Gór Słonnych, a od południowego – zachodu Pogórzem Bukowskim.

Poniżej zamieszczona mapa prezentuje lokalizację Sanoka na tle podziału fizyczno-geograficznego województwa podkarpackiego na mezoregiony.

Mapa 1. Lokalizacja Sanoka na tle podziału fizyczno-geograficznego województwa podkarpackiego na mezoregiony

Źródło: http://www.wlad.com.pl/wojewodztwo_podkarpackie.htm

Podział fizycznogeograficzny obszaru Miasta Sanoka przedstawia poniższa tabela.

Nazwa jednostki podziału regionalnego	Symbol dziesiętny	Nazwa jednostki podziału regionalnego	Symbol dziesiętny	Nazwa jednostki podziału regionalnego	Symbol dziesiętny	
Makroregion	REGION KARPACKI					
Prowincja	KARPATY ZACHODNIE (Z PODKARPACIEM ZACHODNIM I PÓŁNOCNYM)		51	KARPATY WSCHODNIE (Z PODKARPACIEM WSCHODNIM)	52	
Podprowincja	ZEWNĘTRZNE KARPATY ZACHODNIE		513	BESKIDY WSCHODNIE	522	
Makroregion	POGÓRZE ŚRODKOWOBESKIDZKIE		513.6	BESKIDY LESISTE	522.1	
Mezoregion	KOTLINA JASIELSKO-KROŚNIEŃSKA (DOŁY JASIELSKO-SANOCKIE)	513.67	POGÓRZE BUKOWSKIE	513.69	GÓRY SANOCKO-TURCZAŃSKIE	522.11
Mikroregion	KOTLINA SANOCKA	-	-	-	GÓRY SŁONNE	-

Źródło: Fizycznogeograficzna regionalizacja Polski wg Jerzego Kondrackiego

Rzeźba terenu

Urozmaicona budowa geologiczna analizowanego obszaru spowodowała wykształcenie różnorodnych form rzeźb terenu. Charakterystyczną cechą rzeźby terenu Sanoka jest równoległy układ wzniesień rozdzielonych obniżeniem dolinnym o przebiegu z północy na zachód i południowy wschód.

W obrębie miasta występują znaczne różnice wysokości: od 290m n.p.m. w dolinie Sanu do 364m n.p.m. na Górze Parkowej i 393m n.p.m. na wzgórzu Glinicy. Pasma Gór Słonnych otaczające miasto od północy sięga do wysokości 668m n.p.m. (granica administracyjna miasta przebiega przez szczyt Słonnego Wierchu 668m n.p.m.).

Charakterystyczne w krajobrazie miasta są strome skarpy, a w szczególności wysoka na 30m skarpa wyodrębniająca jego centrum.

W obrębie miasta wyróżnić można:

- starasowaną dolinę Sanu,
- niewysokie wzniesienia rozcięte dolinami dopływów lewobrzeżnych Sanu,
- stoki pasma Gór Słonnych.

Obszar miasta przecina San, główna rzeka regionu, która przepływa przez Sanok meandrując z północnego-wschodu na północny-zachód. Szerokość koryta Sanu sięga do 150m. Dolina Sanu to główny element struktury przyrodniczej terenu, kształtujący też układ przestrzenny miasta. Ważną funkcję pełnią też cieki stanowiące system korytarzy ekologicznych łączących pozamiejskie tereny otwarte z doliną Sanu. Na terenie miasta istnieje sieć potoków zasilających San. Największy dopływ lewobrzeżny Sanoczek, stanowi granicę miasta od północnego-zachodu. Mniejsze lewobrzeżne dopływy mają źródła w zalesionym paśmie Wzgórz Stróżowskich, a wśród nich jedno z większych to potok Płowiecki z Dworzyskiem, uchodzący do Sanu w centralnej części miasta. Liczne prawobrzeżne dopływy, m.in. Bykowiecki, Olchowiecki, Liszniański wypływają z zalesionych Gór Słonnych.¹

Budowa geologiczna

Sanok zlokalizowany jest w obrębie jednostki śląskiej, należącej do centralnej depresji karpackiej. Jednostkę tę w większości budują warstwy krośnieńskie, a utwory starsze występują jedynie u czoła jej nasunięcia. W kierunku północnym występuje fałd Grabownicy-Załuża, który nasunięty jest w jed-

¹ Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2009-2015

nostkę podśląską. Składa się on z trzech drugorzędnych antyklin, w których ukazują się warstwy dolnokredowe budujące większość wzniesień na północ od Sanoka oraz dwu synklin wypełnionych utworami górnej kredy i paleogenu. Jednostka podśląska, jest wąska, silnie zaburzona, a poszczególne warstwy tworzą porozrywane bloki. Jednostka skolska obejmuje północną część omawianego obszaru. Południową część miasta budują warstwy krośnieńskie dolne. Są to piaskowce gruboławicowe z przewarstwieniami łupków szarych o miąższości kilkuset metrów. Na powierzchni terenu miejscami ukazują się piaskowce, najczęściej w korycie Sanu. Bliski kontakt trzech jednostek tektonicznych jest przyczyną występowania na analizowanym obszarze znacznych osłabłości. Różnorodność litostratygraficzna i tektoniczna zdeterminowała niektóre komponenty środowiska przyrodniczego (takie jak rzeźba terenu, wykształcenie gleb) podnosząc jego walory krajobrazowe.

Na północ od Sanoka występuje pasmo Gór Słonnych zbudowane z gruboławicowych piaskowców krośnieńskich i warstw inoceramowych.²

Surowce mineralne

Prawdopodobnie już od czasów wczesnohistorycznych na terenie ziemi sanockiej wydobywano i przetwarzano darniowe rudy żelaza. Specjaliści od wytopu żelaza osiedlali się przy kuźnicy w Hamrach koło Tarnawki i w Puławach nad Wisłokiem. Znaczącym ośrodkiem wydobywania rud była także Cisna. Stanisław Staszic w pracy *O ziemiórództwie Karpatów i innych gór i równin Polski* z 1815 roku, wspomina o złożach miedzi występujących w okolicach **Sanoka**, Trepczy, Bezmiechowej i Monasterca. Prawdopodobnie już w XIII-X p.n.e. w okolicach Sanoka, musiał istnieć ośrodek metalurgiczny, wykorzystujący miejscowe złoża miedzi³.

W północnej części ziemi sanockiej, w rejonie Sanu, występujące tu piaski i żwiry były surowcem dla powstających tam od XVI w. hut szkła, przy których powstało kilka wsi o nazwie Huta i Szklary⁴. Głównym miejscem występowania i eksploatacji żwirowisk jest dolina rzeki San na odcinku Mrzygłód – Dobra.

Wielowiekowe tradycje sięgające okresu średniowiecza miały warzelnie soli na Rusi Czerwonej, zwane żupami ruskimi. Jedną z nich była żupa solna w Tyrawie leżącej na północ od Sanoka, skąd otrzymywaną sól spławiano sztukami w dół Sanu.

Południowa część ziemi sanockiej bogata jest też w złoża piaskowca, który eksploatowano przez wieki jako materiał budowlany. Z kamienia pozyskiwanego w pobliskich kamieniołomach wzniesiona wiele budowli w Sanoku (zamek, kościół franciszkański, dom masonarzy, mury obronne itp.). Obecnie największe złoża piaskowca wykorzystywanego w celach budowlanych i drogownictwa znajdują się w Czarnej, Bystrem, Żubraczem, Dołżycy, Bóbrce, Lesku, Komańczy i Duszatynie. Coraz częściej kamień zastępowała cegła. Ziemia sanocka bogata w różne rodzaje glin (karpackie, rzeczne, polodowcowe), o stosunkowo dobrej jakości, stała się miejscem rozwoju cegielni⁵.

Początki wydobywania ropy naftowej sięgają głęboko w przeszłość. Lud wykorzystywał wycieki ropy w różnych okolicach Podkarpacii do przeróżnych celów m.in. smarowania osi wozów i foluszy. Ropie nadawano różne nazwy: olej skalny, skałolej, prokura, kamfina. Rozwój przemysłu naftowego zapoczątkowało odkrycie Ignacego Łukasiewicza, który w l. 1850-54 – jako pierwszy na świecie - zaczął destylować olej skalny. Ropa naftowa eksploatowana jest z szeregu niewielkich złóż, występujących m.in. w: Wielopolu, Mokrym, Hłomczy, Tyrawie Wołoskiej. Gaz ziemny wydobywany jest głównie ze złóż położonych na terenie gminy Sanok: Strachocina, Jurowce, Zabłotce. Zarówno ropa naftowa jak i gaz ziemny są bardzo dobrej jakości jednak ich obecnie eksploatowane złoża znajdują się na wyczerpaniu. Przez Sanok przebiega Galicyjski Szlak Naftowy, który w powiecie sanockim przebiega przez następujące miejscowości:

Zarszyn - magazyn glikolu i metanolu do eksploatacji gazu ziemnego;

Strachocina - podziemny magazyn gazu, zagospodarowanie dawnej kopalni;

² <http://www.danlis.com/galeria/bs/sanok.html>

³ Praca zbiorowa, *Życie gospodarcze ziemi sanockiej od XVI do XX wieku*, [red. R. Lipelt], Sanok 2004, s. 23

⁴ Przyszasz, M. *Rozwój gospodarczy powiatu sanockiego*, *Rocznik Sanocki*, R. 1963, s. 155

⁵ Praca zbiorowa, *Życie gospodarcze ziemi op.cit.* s. 24

Sanok – ekspozycja obiektów przemysłu naftowego z XIX/XX w. w Parku Etnograficznym Muzeum Budownictwa Ludowego;

Tyrawa Solna - zachowana infrastruktura kopalni, kiwony;

Wielopole - budynki kancelarii, kotłowni, hali adsorberów, poczekalnia dla pracowników.

Obszary chronione w otoczeniu istniejące i planowane

Na terenie Sanoka istnieją i są projektowane tereny objęte czterema rodzajami form ochrony przyrody wynikającymi z Ustawy o ochronie przyrody z 2004r. (Dz.U. z 2004r. Nr 92 poz.880). Są to: Park Krajobrazowy Gór Słonnych oraz przewidziane w planach, w trakcie przygotowania: użytek ekologiczny, rezerwat przyrody i pomnik przyrody nieożywionej.

Park Krajobrazowy Gór Słonnych

Został utworzony w 1992r. Podstawę prawną jego funkcjonowania stanowi Rozporządzenie Nr 19 Wojewody Krośnieńskiego z dnia 27 marca 1992 r. (Dz. U. Woj. Krośnieńskiego nr 7/92 poz. 53, z późniejszymi zmianami). Park obejmuje powierzchnię 56 392ha i zlokalizowany jest na terenie powiatów: bieszczadzkiego, leskiego i sanockiego w gminach: Lesko, Olszanica, Sanok, Tyrawa Wołoska, Ustrzyki Dolne oraz Sanok miasto.

Na terenie Sanoka park zajmuje 1 175,42ha, tj. 31,1% całkowitej powierzchni miasta. Według podziału fizjograficznego park obejmuje północne fragmenty Gór Sanocko – Turczańskich przechodzących w Pogórze Przemyskie. Na obszarze parku występują typowe dla Karpat Wschodnich pasma górskie: Gór Słonnych i Chwaniowa.

Rusztowo uformowane grzbiety górskie ułożone z kierunku północnego-zachodu na południowy wschód poprzecinane są siecią rzek i potoków będących dopływami Sanu i Wiaru. Zachodnia granica parku biegnie doliną Sanu od Monasterca po Dobrą Wschodnią. Zbiorowiska leśne porastające doliny, pogórza i niewysokie góry tworzą piętrowy układ roślinności.⁶

Na terenie miasta znajduje się także obszar włączony do Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000 - Góry Słonne 180003 obejmujący obszar 55 036,80 ha. Na terenie miasta Sanoka zajmuje on obszar 1347,1 ha, jest to Ostoja Specjalnej Ochrony Ptaków Natura 2000. Na terenie miasta projektowany jest obszar Góry Słonne PLH 180002 zajmujący 46 019,2ha.

Użytek ekologiczny

Projektowany, użytek zlokalizowany jest na północ od Sanu na terenie Starorzecza.

Pomniki przyrody

Na terenie Gminy Miasta Sanoka znajdują się następujące pomniki przyrody:

- Jesion wyniosły *Fraxinus excelsior* znajdujący się przy ul. Zamkowej 16 na terenie cerkwi prawosławnej o obwodzie 390cm i wysokości 24m. Szacowany wiek: 350 lat.
- Trzy sztuki lipy drobnolistnej *Tilia cordata* rosnące przy ul. Rybackiej 5 o obwodach 370cm, 330cm i 300cm. Szacowany wiek: 100 - 150 lat.
- Lipa drobnolistna *Tilia cordata* o obwodzie 326cm i szacowanym wieku: około 100 lat oraz lipa szerokolistna *Tilia platyphyllos* o obwodzie 315cm i szacowanym wieku: około 100 lat. Drzewa rosną przy ul. Ogrodowej.
- Cztery sztuki lipy drobnolistnej *Tilia cordata* rosnące przy ul. Mickiewicza o obwodach 288 cm, 353cm, 210cm, 255cm i szacowanym wieku: około 100 lat, Kasztanowiec *Aesculus hippocastanum* o obwodzie 260cm i szacowanym wieku: około 100 lat.
- Trzy sztuki lipy drobnolistnej *Tilia cordata* rosnące przy ul. Płowieckiej o obwodach 238cm, 315cm, 358cm i szacowanym wieku: około 100 lat.
- Wychodnia skalna „Orli Kamień” znajdująca się na terenie Park Krajobrazowego Gór Słonnych.

Rezerwat przyrody

⁶ Koncepcja zagospodarowania terenów zielonych Sanoka opracowana przez Instytut Architektury Krajobrazu Politechniki Krakowskiej w 2004 roku, str. 31, 32.

Projektowany rezerwat przyrody „Przełom Sanu w Trepczy”, także graniczący z miastem będzie obejmował gminę Sanok, Międzybrodzie, Miasto Sanok, Nadleśnictwo Brzozów, Obręb Brzozów, Obręb Sanok, Oddz. 175a, b, 176a-d, 177a-d, 178a-d, 179a,b – w P.K.G.S.

Powierzchnia rezerwatu wyniesie 693,72ha. Będzie to rezerwat częściowy, typ krajobrazów ekologicznych, podtyp biokompleksów naturalnych i półnaturalnych, typ lasów i borów, podtyp lasów górskich i podgórskich. Cele utworzenia rezerwatu jest zachowanie charakterystycznego przełomowego odcinka Sanu między zalesionymi górami Kopacz, Krzyż i Biała Góra z interesującymi zbiorowiskami roślinnymi, formami geologicznymi oraz pozostałościami grodzisk i osad wczesnośredniowiecznych.⁷

Kompleksy leśne i łąkowe w otoczeniu, w tym objęte siecią Econet.

Koncepcja krajowej sieci ekologicznej EKONET - PL powstała w ramach prac mających na celu utworzenie w Europie spójnego przestrzennie systemu obszarów chronionych European COlogical NE-Twork - EECONET) koordynowanego przez Międzynarodową Unię Ochrony Przyrody IUCN i ma się stać integralną częścią sieci europejskiej. W strukturze krajobrazu ekologicznego głównym wyróżnikiem są ekosystemy, charakteryzujące się największą bioróżnorodnością, zagęszczeniem gatunków i naturalnością. Są to węzły ekologiczne powiązane między sobą korytarzami ekologicznymi umożliwiającymi ich zasilanie poprzez przepływ materii, energii oraz informacji genetycznej. Funkcje takich korytarzy i ciągów pełnią mało przekształcone przez człowieka doliny rzek i cieków, strefy zadrzewień i zakrzewień śródpolnych lub wydłużone kompleksy leśne. Sieć ECONET - POLSKA pokrywa 46% kraju. W jej ramach wyodrębniono 78 obszarów węzłowych (46 o znaczeniu międzynarodowym i 32 o znaczeniu krajowym, które razem obejmują 31% powierzchni kraju) oraz 110 korytarzy ekologicznych (38 o znaczeniu międzynarodowym i 72 o znaczeniu krajowym, które razem obejmują 15% powierzchni kraju). Sieć ECONET - POLSKA zawiera w sobie również obszary prawnie chronione (parki narodowe i krajobrazowe oraz rezerваты), ostoje przyrody CORINE lub ważne ostoje ptaków, które najczęściej są "wbudowane" w najcenniejsze fragmenty obszarów węzłowych jako tzw. biocentra (regionalne i lokalne). Gmina położona jest częściowo na terenie korytarza ekologicznego o znaczeniu krajowym nr 72 k – Pogórze Dynowskie.

Na południu Polski przebiega leśny korytarz ekologiczny, tzw. „korytarz karpacki”. Rozciąga się on od pasma Bieszczadów aż po Beskid Śląski, ma charakter transgraniczny i posiada kontynuację poza granicami Polski.

Poniżej zamieszczono strukturę kompleksów leśnych i łąkowych zlokalizowanych w Sanoku.

Użytkowanie terenu	Powierzchnia w ha	% powierzchni miasta
Łąki trwałe	108	2,9
Pastwiska trwałe	307	8,1
Grunty leśne w tym:	1253	33,1
Lasy	1222	32,3
Grunty zadrzewione i zakrzewione	31	0,8

Źródła zanieczyszczeń środowiska (powietrza, wód) w otoczeniu i możliwy wpływ na miasto

Charakterystycznym zagrożeniem środowiska przyrodniczego Miasta Sanoka jest emisja pyłów i gazów do atmosfery. Źródłem emisji zanieczyszczeń powietrza w obszarze miasta jest przemysł, energetyka, transport oraz zanieczyszczenia transportowe z emitorów położonych w niedalekiej odległości (Brzozów i Lesko). Głównymi emitorami zanieczyszczeń powietrza w Sanoku są: STOMIL Sanok S.A, PASS-STOMIL Sanok Sp.z.o.o., „Autosan” S.A. oraz Sanockie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej spółka z o.o.. Udział w zanieczyszczeniu powietrza mają spaliny pojazdów samochodowych, ponieważ przez miasto prowadzi ważna arteria Krosno-Ustrzyki. Wśród zanieczyszczenia powietrza do najbardziej powszechnych na obszarze Sanoka należą: pyły, dwutlenek siarki i tlenek azotu.

Wyniki ostatnich badań zanieczyszczania powietrza w mieście.

W zakresie stężeń pyłu zawieszonego (*drobnego*) miasto Sanok jest **jednym z czystszych terenów województwa podkarpackiego** ponieważ średnioroczne stężenie pyłu PM10 wyniosło **31,3**

⁷ Koncepcja zagospodarowania terenów zielonych Sanoka opracowana przez Instytut Architektury Krajobrazu Politechniki Krakowskiej w 2004 roku, str. 31, 32.

$\mu\text{g}/\text{m}^3$ przy dopuszczalnym poziomie $40 \mu\text{g}/\text{m}^3$. Największa wartość zanotowana była w Przemyślu i wyniosła $49,9 \mu\text{g}/\text{m}^3$. Natomiast **stężenie pyłu PM 2.5 w Sanoku wyniosło $24 \mu\text{g}/\text{m}^3$** (dopuszczalna wartość $30 \mu\text{g}/\text{m}^3$). Największa wartość została odnotowana w Jarosławiu i miała $37 \mu\text{g}/\text{m}^3$ przekraczając tym samym dopuszczalny poziom o $7 \mu\text{g}/\text{m}^3$.

Źródła zanieczyszczeń wód i wyniki ostatnich badań.

Istotne znacznie dla środowiska ma czystość wód. Badania przeprowadzone w 2002 roku wykazały że żadna z rzek w województwie nie osiągnęła I klasy czystości wód. W II klasie czystości znalazł się górny odcinek Sanu powyżej Leska. Poniżej Leska a powyżej Sanoka stan czystości wody utrzymywał się w III klasie. Poniżej miasta Sanoka wody Sanu były pozaklasowe.

Szczegółowe ocena jakości Sanu z 2001r według WIOŚ wygląda następująco:

- **W miejscowości Postolów, poniżej Leska:** substancje organiczne – I klasa czystości, substancje biogenne - I klasa, wskaźniki fizykochemiczne - I klasa, stan sanitarny - III klasa, hydrobiologia – III klasa, ocena ogólna - III klasa,
- **W miejscowości Sanok:** substancje organiczne - I klasa czystości, substancje biogenne - II klasa, wskaźniki fizykochemiczne - II klasa, stan sanitarny - III klasa, hydrobiologia - II klasa, ocena ogólna - III klasa czystości,
- **W miejscowości Międzybrodzie, poniżej Sanoka:** substancje organiczne - I klasa czystości, substancje biogenne - III klasa, wskaźniki fizykochemiczne - III klasa, stan sanitarny, „non”(nieodpowiadające normom), hydrobiologia - II klasa, ocena ogólna „non”.

W porównaniu do stanu z drugiej połowy lat 90. w wodach rzeki San zanotowano korzystne zmiany, głównie w ocenie bakteriologicznej i hydrobiologicznej. Również pozytywne zmiany zaszły w klasyfikacji fizykochemicznej, głównie z uwagi na stężenie fosforu ogólnego. Poziom tego wskaźnika uległ poprawie z klasy III do klasy II od miasta Sanoka. Natomiast negatywne zmiany w jakości wód w grupie parametrów fizykochemicznych wystąpiły na odcinku od Leska do Sanoka z uwagi na azot azotynowy (z klasy I na II).

Tabela 1. Ocena jakości wód rzeki San w okolicach miasta Sanoka w 1999r.

Odcinek rzeki	Klasyfikacja ogólna		Klasyfikacja fizyko-chemiczna		Klasyfikacja bakteriologiczna	Klasyfikacja hydrobiologiczna
	Klasa	Grupa wskaźników decydująca o klasie	klasa	Wskaźnik decydujący o klasie		
Powyżej Sanoka	III	bakteriologia	II	N-NO ₂	III	II
Poniżej Sanoka	Non	bakteriologia	III	N-NO ₂	Non	II

Źródło: dane Urzędu Miasta

W kolejnych latach odcinek Sanu powyżej Sanoka miał wody II klasy (*obejmuje wody nadające się do bytowania ryb, chowu i hodowli zwierząt gospodarczych jak również do celów rekreacyjnych i uprawiania sportów*) i III klasy (*nadają się do zaopatrzenia zakładów innych niż zakłady wymagające wody do picia i do nawadniania terenów rolniczych*), natomiast odcinek poniżej Sanoka nie odpowiada normie jakości sanitarnej. Głównym powodem zanieczyszczenia bakteriologicznego wody są ścieki bytowe z Leska i Sanoka. Dlatego rzeki w tych odcinkach charakteryzują się niską jakością. Przyczyną zanieczyszczenia mikrobiologicznego poza ściekami bytowymi z miast są nieoczyszczone ścieki m.in. z obiektów turystycznych wpływające do wielu dopływów Sanu. San płynie przez obszary posiadające duże walory krajobrazowe i przyrodnicze dzięki czemu tereny te mają ogromny potencjał dla rozwoju turystyki. Ponadto zasoby wodne wykorzystywane są do celów komunalnych i przemysłowych.

1.3. Miejsce w sieci osadniczej

Województwo podkarpackie charakteryzuje się policentrycznym układem osadniczym, z równomiernie rozmieszczonymi w przestrzeni ośrodkami miejskimi. Jednym z takich ośrodków jest Miasto Sanok liczące ponad 30 tysięcy ludności. Liczba mieszkańców kwalifikuje Sanok do grupy dużych miast, które stanowią 28% wśród wszystkich miast województwa.

W strukturze administracyjnej ośrodek ten należy do grupy miast, które są siedzibami powiatów ziemskich. Ośrodki te charakteryzują się wieloma funkcjami o charakterze regionalnym, a także ponadregionalnym. Łącznie w miastach tych mieszka około 72% ogółu ludności miejskiej województwa.

Sanok, wraz z takimi ośrodkami miejskimi jak: Stalowa Wola, Mielec, Dębica, Jarosław i Jasło stanowią uzupełnienie tzw. ośrodków „centralnych” województwa, do których należą: Rzeszów oraz były miasta wojewódzkie: Krosno, Przemyśl i Tarnobrzeg. Miasta uzupełniające tworzą swoisty pierścień wokół największego ośrodka w województwie – miasta Rzeszów.

Sanok jest jednym z miast, które pełnią ważną rolę w województwie jako ośrodki koncentrujące funkcje gospodarcze, społeczne, których zasięg oddziaływania obejmuje sąsiednie gminy (a niekiedy powiaty). Centra o znaczącym potencjale społeczno-gospodarczym, skupiające ponad 20 tys. pracujących (Dębica, Mielec, Tarnobrzeg, Stalowa Wola, Jarosław, Przemyśl, **Sanok**, Krosno, Jasło), są położone w stosunkowo niedużej odległości od Rzeszowa (od 50 do 80 km) i w układzie przestrzennym województwa tworzą tzw. obszar zewnętrzny. Przedmiotowe centra wzrostu regionalnego strefy zewnętrznej są stosunkowo równomiernie rozmieszczone w stosunku do siebie i centrum Rzeszowa.⁸

1.4. Potencjał społeczny otoczenia

Potencjał społeczny otoczenia regionalnego Sanoka w aspekcie ilościowym (liczby ludności) zawierają poniższe tabele.

Tabela 2. Struktura wieku wg grup ekonomicznych w powiecie sanockim

Jednostka terytorialna	W wieku przedprodukcyjnym w %			W wieku produkcyjnym w %			W wieku poprodukcyjnym w %		
	2004	2008	2011	2004	2008	2011	2004	2008	2011
Powiat sanocki	23,3	20,4	19,5	62,7	64,7	64,5	14,0	14,9	16,0

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS: http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=848082&p_token=0.13502216760034758 [dostęp: 23.10.2013]

Tabela 3. Ludność powiatu sanockiego w wieku ponadgimnazjalnym (16-18)

ogółem								
16 lat			17 lat			18 lat		
2004	2008	2011	2004	2008	2011	2004	2008	2011
1692	1356	1092	1651	1516	1297	1767	1499	1317

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS: http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=848082&p_token=0.362540234271606 [dostęp: 23.10.2013]

1.5. Potencjał ekonomiczny otoczenia

Potencjał ekonomiczny otoczenia Miasta Sanoka obrazuje w pewnym stopniu regionalny poziom PKB per capita. Tabela 4 przedstawia PKB w przeliczeniu na 1 mieszkańca w kraju i województwie podkarpackim.

Tabela 4. Produkt krajowy brutto na 1 mieszkańca

Jednostka	PKB na 1 mieszkańca		PKB na 1 mieszkańca, Polska = 100		Dynamika (2000 r. = 100)
	2004	2008	2004	2008	2000-2011
	[zł]	[zł]	[%]	[%]	[%]
POLSKA	24 215	33 464	100	100	172%
Województwo Podkarpackie (NTS 2)	16 886	23 101	69,7	69	170%

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS

⁸ Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej województwa podkarpackiego. Aktualizacja Strategii Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2013, Rzeszów 2013 rok, str. 257-258.

Innym wskaźnikiem ilustrującym potencjał ekonomiczny podregionu są przeciętne wynagrodzenia brutto. W powiecie sanockim w roku 2008 przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w porównaniu do średniej krajowej wynosiło 76,5 (

Tabela 5). W roku 2011 wartość ta wzrosła o 1,3 punktu procentowego. Jednakże biorąc pod uwagę dynamikę wzrostu średniego wynagrodzenia brutto, wartość dla powiatu sanockiego (177%) była niższa niż dynamika w całej Polsce (188%).

Tabela 5. Przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto

Jednostka	Ogółem		W relacji do średniej krajowej (Polska=100)		Dynamika w latach (2000 r. = 100)
	2008	2011	2008	2011	
	[zł]	[zł]	[%]	[%]	2000-2011
POLSKA	3158,48	3625,21	100,0	100,0	188%
Wojew. Podkarpackie	2614,12	3023,21	82,8	83,4	184%
Podregion krośnieński	2401,06	2796,37	76,0	77,1	b.d.
Powiat sanocki	2417,47	2819,31	76,5	77,8	177%

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=848162&p_token=0.7083755769898793 [dostęp: 23.10.2013]

Analizując potencjał gospodarczy otoczenia należy zwrócić uwagę na stopę bezrobocia (Tabela 6). W grudniu 2012 roku w powiecie sanockim wskaźnik poziomu bezrobocia wyniósł 13,0%. Jest to wartość znacznie mniejsza od wartości notowanej dla trzech sąsiednich powiatów (brzozowski 24,2%, krośnieński 19% i leski 22,4%).

Tabela 6. Stopa bezrobocia rejestrowanego – stan w końcu grudnia 2012 roku

Jednostka	Stopa bezrobocia (%)
POLSKA	13,4
Wojew. Podkarpackie	16,3
Podregion krośnieński	17,4
Powiat sanocki	13,0
Powiat brzozowski	24,2
Powiat krośnieński	19,0
Powiat leski	22,4

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=848162&p_token=0.575754366519559 [dostęp: 23.10.2013]

Interpretując powyższe dane, należy mieć na uwadze, iż na najniższą stopę bezrobocia w powiecie Sanockim wśród analizowanych jednostek istotny wpływ ma wyłączenie z tego powiatu miasta Sanok. Pomimo iż wszystkie inne powiaty zawierają także ich stolice – są one jednak znacznie mniejsze i nie koncentrują miejsc pracy. Nie zmienia to jednak faktu wysokiego poziomu stopy bezrobocia w całym podregionie krośnieńskim.

1.6. Powiązania transportowe

Lokalizacja Sanoka w regionie sprzyja jego dostępności komunikacyjnej i stanowi ważny potencjał rozwojowy miasta. Sieć transportowa Sanoka tworzy system w pełni powiązany z układem krajowym i międzynarodowym, co stwarza dogodne warunki do rozwoju powiązań komunikacyjnych z całym województwem podkarpackim i Polską. Dostępność komunikacyjna realizowana jest przede wszystkim przez transport drogowy i kolejowy.

Drogi

Sieć dróg publicznych obejmująca drogi krajowe oraz samorządowe tworzy spójną całość i służy realizacji podstawowego celu transportowego, jakim jest swobodne przemieszczanie osób i towarów.

Sanok posiada dogodne połączenia drogowe z resztą kraju, a także z krajami sąsiednimi. Przez miasto przebiegają dwie drogi krajowe DK 28 Zator – Rabka-Zdrój – Nowy Sącz – Sanok- Przemyśl – Medyka oraz DK 84 Sanok – Lesko – Ustrzyki Dolne – Krościenko – Granica Państwa i droga woje-

wódzka DW 886 Sanok – Domaradz – Rzeszów. Sieć dróg krajowych oraz wojewódzkich uzupełniona jest przez drogi powiatowe oraz miejskie.

Drogi krajowe na terenie miasta Sanoka:

1. droga nr 28, od 271 km + 218 m do 279 km + 634 m = 8 km 416 m, obejmuje ulice:

- Krakowską,
- Rymanowską,
- Dmowskiego,
- Staszica,
- Królowej Bony,
- Przemyską,

2. droga nr 84: od 0,0 km do 3 km + 374 m, obejmuje ulice:

- Lwowską,
- Kolejową,
- Lipińskiego (cała do „Peksanu”),
- Beksińskiego,
- Dworcową, (Dworcowa i Beksińskiego 1,9 km w ramach 3,374 km).

Drogi powiatowe na terenie miasta Sanoka:

Nazwa	Długość [km]	Powierzchnia [m ²]
II Pułku Strzelców Podhalańskich	0,53	3910,0
II Armii WP	0,40	2420,0
800-lecia	0,51	3310,0
Biała Góra	0,72	5615,0
Białogórska	3,50	18734,0
Chrobrego	0,56	3400,0
Daszyńskiego	0,685	11284
Jagiellońska	1,07	7440,0
Jana Pawła II	1,40	6880,0
Konarskiego	2,18	10035,0
Konopnickiej	0,686	10615,0
Kościuszki	0,103	970,0
Kościelna	0,41	2395,0
Matejki	1,04	7060,0
Mickiewicza	1,595	25082,0
Okulickiego	0,64	3860,0
Podgórze	0,84	6246,0
Robotnicza	0,18	1035,0
Reymonta	0,360	5470,0
Rymanowska	0,45	2500,0
Sienkiewicza	0,82	5400,0
Słowackiego	2,114	29103,0
Stróżowska	1,47	9840,0
Traugutta	0,53	3910,0

Źródło: dane Urzędu Miasta

Długość poszczególnych kategorii dróg wynosi:

- drogi krajowe – 11,79 km,
- drogi powiatowe – 18,90 km,
- drogi lokalne miejskie w całości – 87,80 km (250 dróg), w tym:
drogi publiczne – 74,25 km (189 dróg);
wewnętrzne – 13,45 km (61 dróg),
- drogi wewnętrzne osiedlowe – 2,00 km.

Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad, Oddział w Rzeszowie zarządza drogami krajowymi nr 28 Zator – Medyka oraz 84 Sanok – Lesko – Ustrzyki Dolne – granica państwa. Łączna długość obu dróg w granicach miasta wynosi 11,79km.

Na utrzymaniu miasta znajdują się 152 ulice o łącznej długości 52km. Wysiłek miasta w zakresie infrastruktury drogowej ukierunkowany jest na:

- utrzymanie bieżące dróg i mostów oraz poprawę nawierzchni ulic i placów,
- oznaczenia organizacji ruchu drogowego i poprawę stanu bezpieczeństwa
- obiektów mostowych oraz ich remont,
- modernizację i remont kapitalny ulic,
- budowę nowych ulic.

Poniżej zamieszczona mapa przedstawia wykaz dróg krajowych (w tym autostrad i szybkiego ruchu) zlokalizowanych w województwie podkarpackim.

Mapa 2. Wykaz dróg krajowych (w tym autostrad i szybkiego ruchu) zlokalizowanych w województwie podkarpackim

Źródło: <http://www.gddkia.gov.pl/pl/a/7462/mapa-drog-województwa-podkarpackiego>

Sanok zlokalizowany jest w odległości:

- 76 km od autostrady A4 (Rzeszów);
- 37 km od drogi ekspresowej S19 (Miejsce Piastowe).

Komunikacja PKP

Przez Sanok przebiegają dwie linie kolejowe:

- stała Sanok – Krosno – Jasło – Rzeszów – Tarnów – Kraków oraz Sanok – Nowy Zagórz – Krościenko – Chyrów na Ukrainie (*nie ma połączeń osobowych na trasie*)

oraz

- linia działająca jedynie w sezonie: Sanok – Zagórz – Łupków z możliwością kontynuowania jazdy do Medzilaborców na Słowacji (*nie ma połączeń osobowych na trasie*)

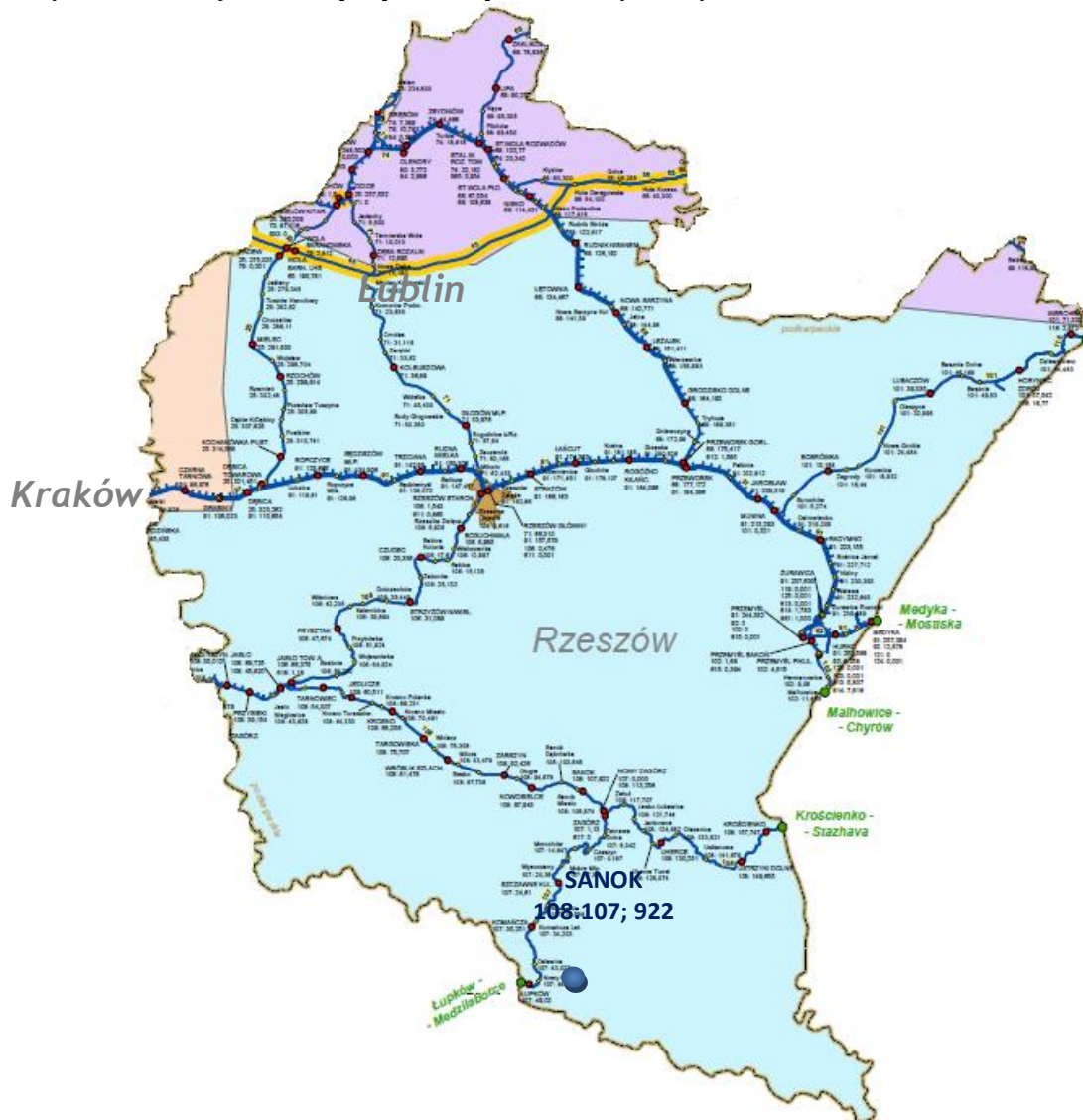
W mieście znajdują się 3 stacje kolejowe: Dworzec Główny PKP, stacja Sanok-Miasto i Sanok-Dąbrówka.

Planowane jest w przyszłości bezpośrednie połączenie kolejowe na trasie Sanok - Zagórz – Jasło i być może na trasie Sanok - Zagórz - Stary Łupków.

Poniżej zamieszczona mapa przedstawia mapę linii kolejowych w województwie podkarpackim ze wskazaniem Miasta Sanoka.

Mapa 3. Lokalizacja linii kolejowych w województwie podkarpackim

Źródło: <http://www.plk-sa.pl/linie-kolejowe/siec-linii-kolejowych-w-polsce/mapy/>

Komunikacja autobusowa pozamiejska

W Sanoku znajduje się oddział Przedsiębiorstwa Arriva Bus Transport Polska Sp. z o.o., które zapewnia połączenia komunikacji autobusowej z ościennymi gminami oraz zapewnia bezpośrednią łączność autobusową z Rzeszowem, Krakowem, Katowicami, Radomiem, Warszawą, Wrocławiem, Krośnem, a sezonowo z Gdańskiem, Bytomiem, Częstochową, Gliwicami, Gnieznem, Grudziądem, Kielcami, Kołobrzegiem, Łodzią, Opolem, Toruniem oraz sąsiadującymi miastami.

Na terenie Miasta Sanoka jest zlokalizowany dworzec autobusowy PKS. Dodatkowo dla obsługi ruchu pasażerskiego na terenie gminy zlokalizowanych jest 30 przystanków autobusowych.⁹

Komunikacja lotnicza

Na terenie województwa podkarpackiego zlokalizowane są trzy lotniska, wśród których najważniejszą rolę odgrywa międzynarodowy Port lotniczy Rzeszów – Jasionka, będący jednym z trzech portów lotniczych w Polsce (po Warszawie i Krakowie) obsługujący połączenia transatlantyckie. Dysponuje on

⁹ Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2009-2015

drugim co do długości pasem startowym w Polsce, dzięki czemu mogą tu lądować nawet największe jednostki transportowe.

Sanok oddalony jest od przedmiotowego lotniska o 87 km.

Podsumowanie

Sanok zlokalizowany jest w odległości 76 km od Europejskiego Korytarza Transportowego, 87 km od lotniska obsługującego połączenia transatlantyckie. Przez miasto przebiega linia kolejowa, a wskaźnik gęstości dróg wynosi 79,11 km na 100 km², podczas gdy w województwie dla przedmiotowego wskaźnika notuje się wartość 84,5 km na 100 km², a dla kraju 89,7 km na 100 km².

2. MIESZKAŃCY MIASTA (POTENCJAŁ LUDZKI)

2.1. Demografia (S)

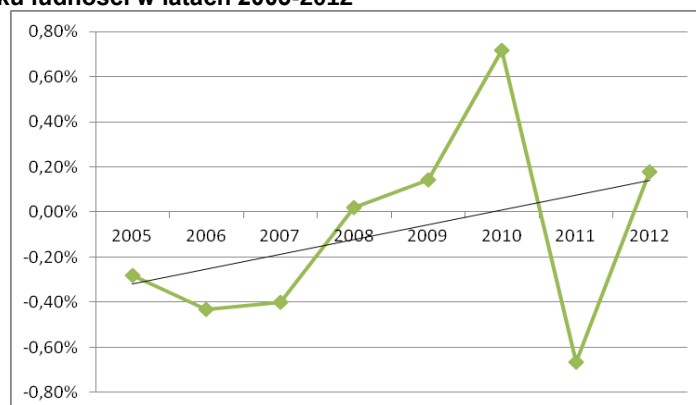
O pozycji i potencjale analizowanego obszaru w znacznym stopniu decyduje ludność i jego kondycja. To właśnie mieszkańcy wraz z dostępnymi zasobami naturalnymi tworzą podstawy do rozwoju obszaru, który zamieszkują. Z tego też względu konieczne jest prześledzenie platformy rozwojowej Miasta Sanoka właśnie pod kątem zasobów ludzkich i szerzej społeczno-ekonomicznych.

Poniżej zamieszczone dane obejmujące lata 2005-2012 zostały przedstawione na podstawie informacji zamieszczonych na stronach internetowych Głównego Urzędu Statystycznego, Urzędu Statystycznego w Rzeszowie oraz Powiatowego Urzędu Pracy w Sanoku.

2.1.1. Ludność ogółem w 2012 r., miejsce w województwie, zmiany ludności w latach 2004 – 2012

W końcu 2012 r. liczba ludności faktycznie zamieszkującej Miasto Sanok wynosiła 39 375 osób, tj. o blisko 0,2 % więcej niż w roku 2011. Dynamika zmian liczby ludności w ostatnim dziesięcioleciu, tj. w latach 2004–2012 była zróżnicowana zarówno co do skali jak i kierunku tych zmian – średnioroczna stopa ubytku ludności wynosiła minus 0,09 %, a w poszczególnych latach prezentowała się następująco.

Wykres 1. Stopa ubytku ludności w latach 2005-2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, Bank Danych Lokalnych http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=848407&p_token=0.8591629883925719 [dostęp: 23.01.2013]

Poniżej zamieszczono wykres prezentujący zmiany liczby ludności faktycznie zamieszkującej Miasto Sanok w latach 2004-2012.

Wykres 2. Zmiany liczby ludności faktycznie zamieszkującej Miasto Sanok w latach 2004 – 2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, Bank Danych Lokalnych http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=848407&p_token=0.8591629883925719 [dostęp: 23.01.2013]

W 2012 roku liczba mieszkańców Sanoka stanowiła blisko 2 % mieszkańców województwa podkarpackiego.

W rankingu gmin pod względem stanu ludności Miasto Sanok zajmuje 9 miejsce¹⁰ wśród 242 jednostek terytorialnych zlokalizowanych w województwie podkarpackim. Gęstość zaludnienia w analizowanej jednostce w 2012 roku wyniosła 1034 osoby na km², przy wartości 79 osób na km² notowanej w powiecie sanockim i 119 osób na km² w województwie podkarpackim.

2.1.2. Struktura wieku i płci

Struktura ludności według płci i wieku daje podstawę do określenia wielu społeczno-ekonomicznych konsekwencji tak na dziś jak i na przyszłość. Określenie zapotrzebowania na miejsca w szkole, nowe miejsca pracy czy też oszacowanie przyszłej liczby małżeństw w celu zaprognozowania potrzeb mieszkaniowych.

Relacja ilości osób w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym jest pierwszym ważnym wskaźnikiem sytuacji demograficznej analizowanego obszaru. Relacje te dla Miasta Sanok w roku 2012 przedstawiały się następująco:

- odsetek osób w wieku przedprodukcyjnym (w wieku do 17 lat) – 13,9 %;
- odsetek osób w wieku produkcyjnym (kobiety 18-59 lat, mężczyźni 18-64 lata) – 68,7 %;
- odsetek osób w wieku poprodukcyjnym (kobiety w wieku powyżej 60 lat, mężczyźni powyżej 65 lat) – 17,4%.

Zamieszczona poniżej tabela przedstawia strukturę ludności ze względu na ekonomiczne grupy wieku mieszkańców Miasta Sanok, w odniesieniu do danych dla jednostek porównywalnych.

Tabela 7. Struktura wieku według grup ekonomicznych w 2012 r.

Jednostka terytorialna	Ludność w wieku					
	przedprodukcyjnym	produkcyjnym	poprodukcyjnym	nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym	poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym	poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym
	[%]	[%]	[%]			
Sanok	13,9	68,7	17,4	52,9	100,9	26,6
Miasta porównywane średnio	13,8	67,6	18,7	55,2	111,1	29,0
Miasta województwa	14,3	68,4	17,4	53,4	99,5	26,6
POLSKA miasta	13,9	67,1	19,0	55,8	113,4	29,7
POLSKA	15,0	67,2	17,8	56,6	97,1	27,9

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=848468&p_token=0.4600035177398991 [dostęp: 23.10.2013]

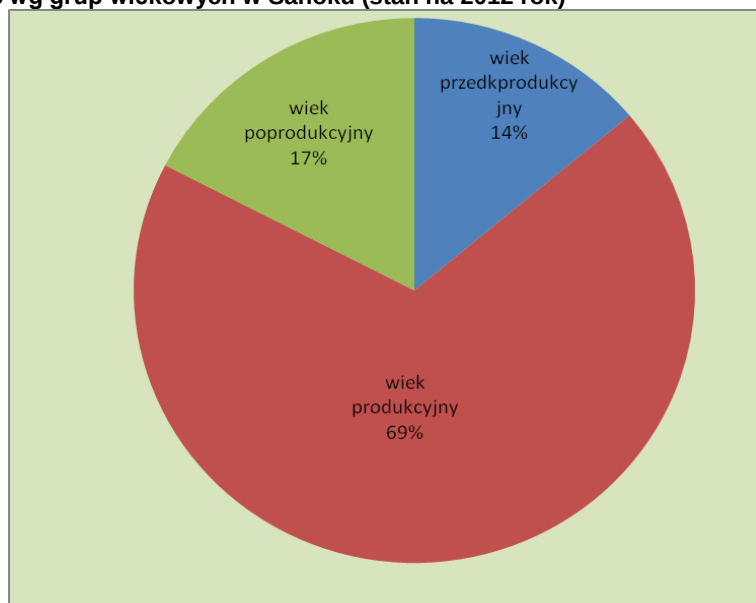
Z powyższego zestawienia wynika iż ponad 2/3 mieszkańców Sanoka to ludność w wieku produkcyjnym (18-59/64 lata). Nieprzerwanie od roku 2007 liczebność tej grupy zmniejsza się, podobnie jak grupy przedprodukcyjnej (do 18 lat), przy jednoczesnym wzroście udziału grupy poprodukcyjnej (od 59/64 lat). Jest to spowodowane wydłużeniem życia ludności przy równoczesnym niskim poziomie liczby urodzeń. Prognozy przewidują pogłębianie się tej tendencji.

¹⁰ http://www.stat.gov.pl/bdl/app/ranking.display?p_id=39624&p_token=0.15708417358609794&p_dialog=0

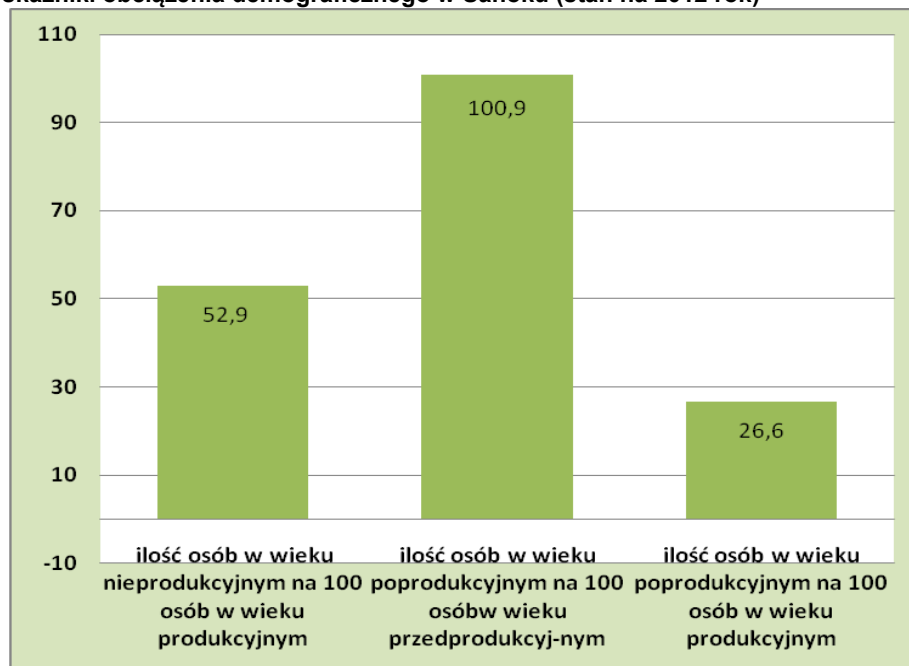
Wykres 3. Ludność wg grup wiekowych w Sanoku (stan na 2012 rok)

Źródło: opracowanie własne

Wskaźnik obciążenia demograficznego jest miarą pokazującą relację pomiędzy liczbą osób w wieku poprodukcyjnym i w wieku produkcyjnym (*dokładnie: liczba osób w wieku emerytalnym na 100 osób pracujących*). Zbyt wysokie wartości tego wskaźnika, skądinąd korzystnie świadczące o zamożności i zdrowotności danego społeczeństwa, są jednak niekorzystne z punktu widzenia finansów publicznych (mała liczba osób płacących podatki przy dużej liczbie osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej, ochrony zdrowia itp.). W Polsce w 2012 roku na 100 osób w wieku zdolności do pracy przypadało ponad 56,6 osób w wieku nieprodukcyjnym. W Sanoku wartość wskaźnika jest niższa i na 100 osób w wieku produkcyjnym przypada przeszło 52,9 osób w wieku nieprodukcyjnym. Jest to także wartość niższa od średniej liczonej dla miast porównywalnych.

Wykres 4. Wskaźniki obciążenia demograficznego w Sanoku (stan na 2012 rok)

Źródło: opracowanie własne

W Polsce wskaźnik obciążenia jest ciągle niewysoki na tle takich państw jak Włochy, Niemcy czy Grecja. Jesteśmy więc społeczeństwem relatywnie młodym. Jednakże przy tak niskim poziomie urodzeń i długim czasie trwania życia, sytuacja ta będzie się szybko zmieniała.

W Polsce według stanu z końca grudnia 2012 r., kobiety stanowiły 51,6% w ogólnej liczbie ludności. Zgodnie z prognozą stanu i struktury ludności z 2010 r. nie zmieni się to w przyszłości. Przewaga liczebna kobiet narasta silnie wraz z wiekiem, szczególnie w miastach. W młodszych grupach wieku jest więcej mężczyzn, różnica maleje przy przechodzeniu do kolejnych grup wieku, zaś po osiągnięciu równowagi w grupie wieku 40-44 lata dla ludności Polski następne grupy wieku charakteryzują się zwiększającą się przewagą liczebną kobiet.

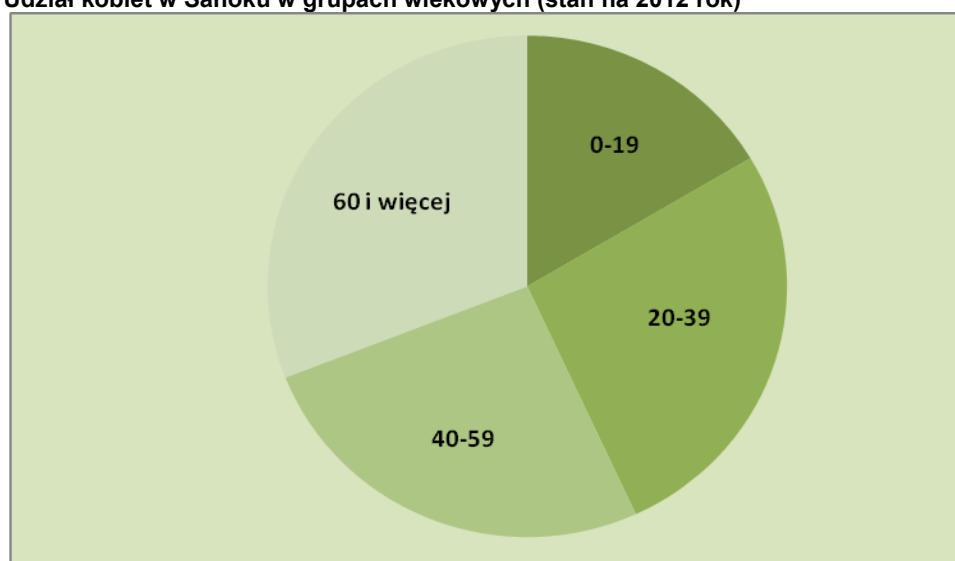
Tabela 8. Udział kobiet

Typy jednostek terytorialnych	W grupie wiekowej				Ogółem
	0-19	20-39	40-59	60 i więcej	
Sanok	3746	6069	5904	7038	22757
Miasta porównywane średnio	3928	6456	6173	5036	42081
Miasta województwa	9480	15572	14210	17591	56853
POLSKA miasta	240145	402857	373717	519388	1536108
POLSKA	434106	655261	590427	806188	2485982

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=848468&p_token=0.05868742843878705 [dostęp: 23.10.2013]

W 2012 r. w Sanoku wśród osób w wieku 60 i więcej kobiety stanowiły 31% (średnia dla miast porównywalnych wynosiła 23 %), zaś w grupie wieku 40-59 lata ich udział jest już na poziomie 26 % (wartość dla miast porównywalnych wynosiła 29 %). W Polsce wśród osób w wieku 60 i więcej kobiety stanowią 32%, w grupie wieku 40—59 lata ich udział jest na poziomie 24%.

Wykres 5. Udział kobiet w Sanoku w grupach wiekowych (stan na 2012 rok)

Źródło: opracowanie własne

2.1.3. Ruch naturalny

Zjawiska społeczno-demograficzne, takie jak zawieranie i rozwiązywanie małżeństw, urodzenia i zgonów, związane z naturalną, biologiczną reprodukcją ludności określa się mianem **ruchu naturalnego**. W analizie ruchu naturalnego podstawowe znaczenie mają charakterystyki natężenia urodzeń i zgonów, gdyż oprócz struktury według wieku czynniki te wpływają na przebieg procesu reprodukcji ludności. Zawieranie i rozwiązywanie małżeństw wpływa głównie na kształtowanie się liczby urodzeń oraz na zmianę struktury ludności według stanu cywilnego.

Poniższa tabela przedstawia zestawienie ruchu naturalnego Sanoka na tle miast porównywalnych, miast województwa i Polski na przestrzeni lat 2008 – 2012.

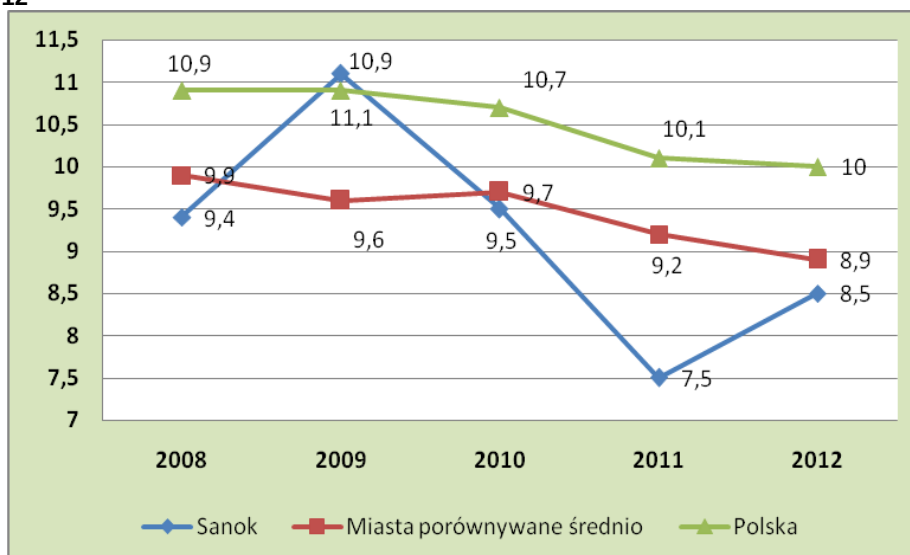
Tabela 9. Urodzenia, zgony, przyrost naturalny na 1000 mieszkańców w poszczególnych latach 2008-2012

Typy jednostek terytorialnych		Sanok	Miasta porównywane średnio	Województwo podkarpackie	POLSKA
2008	Urodzenia na 1000 mieszkańców	9,4	9,9	10,6	10,9
	Zgony na 1000 mieszkańców	8,1	8,4	8,7	10,0
	Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców	1,3	1,6	1,9	0,9
2009	Urodzenia na 1000 mieszkańców	11,1	9,6	10,6	10,9
	Zgony na 1000 mieszkańców	8,4	8,5	8,9	10,1
	Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców	2,7	1,1	1,8	0,9
2010	Urodzenia na 1000 mieszkańców	9,5	9,7	10,3	10,7
	Zgony na 1000 mieszkańców	8,1	8,5	8,6	9,8
	Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców	1,4	1,2	1,7	0,9
2011	Urodzenia na 1000 mieszkańców	7,5	9,2	9,9	10,1
	Zgony na 1000 mieszkańców	8,3	8,1	8,6	9,7
	Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców	-0,8	1,1	1,4	0,3
2012	Urodzenia na 1000 mieszkańców	8,5	8,9	9,9	10,0
	Zgony na 1000 mieszkańców	7,4	8,8	8,6	10,0
	Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców	0,9	0,6	1,3	0,1

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=848543&p_token=0.4790061976952674 [dostęp: 23.10.2013]

Współczynnik urodzeń (rodności) – liczba urodzeń żywych na 1000 ludności w 2012 roku w Sanoku wyniósł 8,5 wobec 7,5 w 2011 r. Przeciętnie w kraju na 1000 ludności rodziło się 10,0 dzieci, w tym najwięcej w województwie wielkopolskim – 11,0, a najmniej w opolskim – 8,6. Na przestrzeni badanego okresu w Sanoku nastąpił znaczący spadek wskaźnika zwłaszcza w 2011 roku, co obrazuje poniżej zamieszczony wykres.

Wykres 6. Urodzenia na 1000 mieszkańców w Sanoku i w jednostkach porównywalnych w latach 2008 – 2012

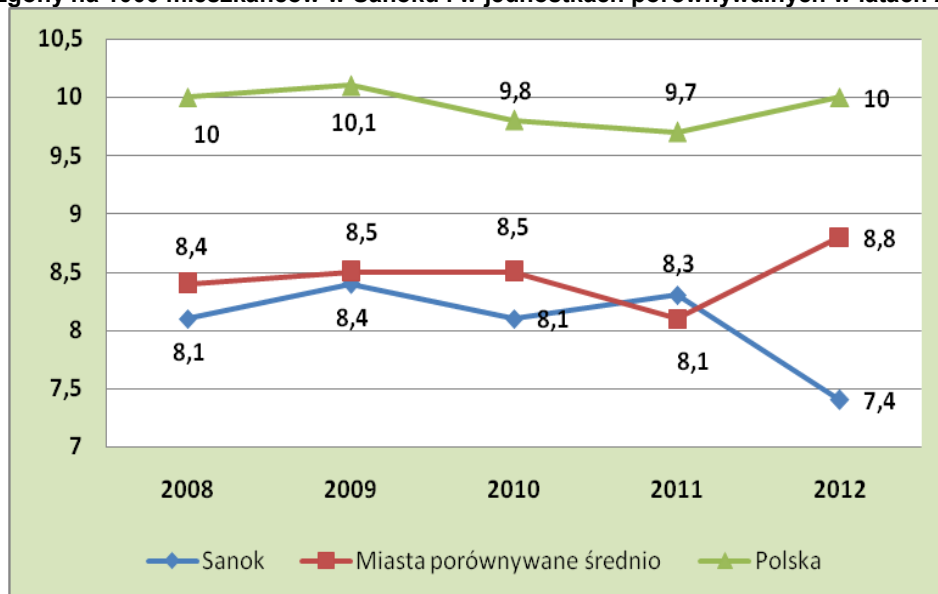
Źródło: opracowanie własne

W 2012 r. **surowy współczynnik zgonów (umieralność)**, czyli liczba zarejestrowanych w danym roku zgonów na 1000 ludności, ukształtował się na poziomie 7,4. W porównaniu do 2008 r. natężenie zgonów (umieralność) w Sanoku, podobnie jak w innych miastach nieznacznie zmniejszyło się.

Współczynnik umieralności w województwie podkarpackim w 2012 r. wyniósł 8,8‰, co oznacza, że na 1000 ludności przypadało 8,8 zgonów (dla Polski wskaźnik ten wyniósł 10,0‰). Liczba zgonów przypadająca na 1000 mieszkańców w miastach Polski wyniosła 7,7, a na wsi – 9,3.

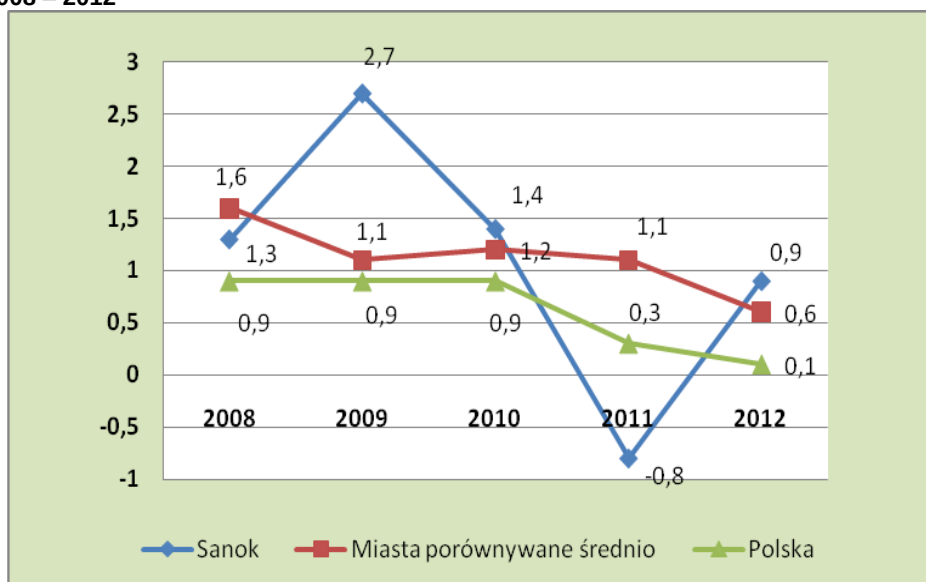
Wykres 7. Zgony na 1000 mieszkańców w Sanoku i w jednostkach porównywalnych w latach 2008 – 2012

Źródło: opracowanie własne

W przeliczeniu na 1000 ludności **przyrost naturalny** w Sanoku kształtował się na poziomie plus 0,9 (wobec minus 0,8 w 2011 r.) W 2012 r. w Polsce współczynnik przyrostu naturalnego na koniec grudnia 2012 r. wynosił plus 0,1.

Wykres 8. Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców w Sanoku i w miastach porównywalnych w latach 2008 – 2012

Źródło: opracowanie własne

Natężenie zawierania związków małżeńskich ocenić można za pomocą **ogólnego współczynnika małżeństw brutto**, wyrażającego liczbę zawartych małżeństw w danym roku przypadającą na 1000 ludności.

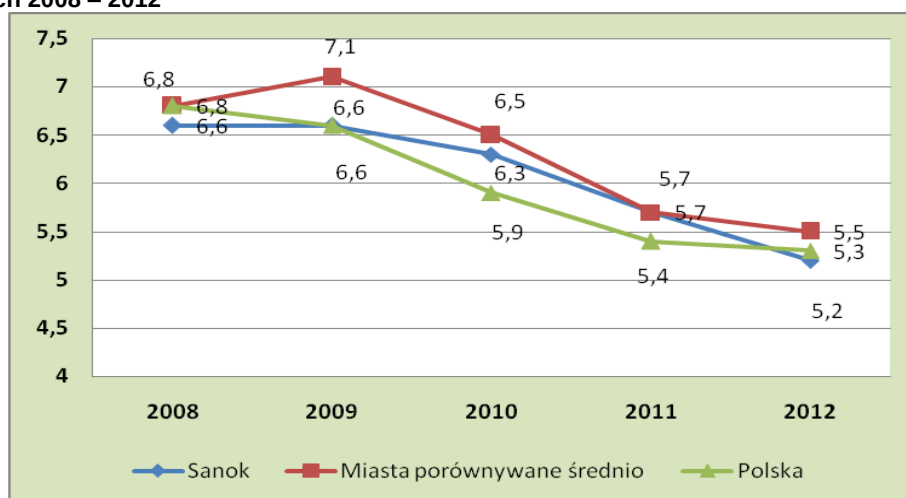
Tabela 10. Małżeństwa zawarte i rozwody na 1000 mieszkańców w latach 2008-2012

Typy jednostek terytorialnych		Sanok	Miasta porównywane średnio	Województwo podkarpackie	POLSKA
2008	Małżeństwa zawarte na 1000 mieszkańców	6,6	6,8	6,6	6,8
	Rozwody przeprowadzone na 1000 mieszkańców	2,06	b.d	1,09	1,72
2009	Małżeństwa zawarte na 1000 mieszkańców	6,6	7,1	6,6	6,6
	Rozwody przeprowadzone na 1000 mieszkańców	2,21	b.d	1,08	1,71
2010	Małżeństwa zawarte na 1000 mieszkańców	6,3	6,5	6,2	5,9
	Rozwody przeprowadzone na 1000 mieszkańców	2,43	b.d	0,98	1,59
2011	Małżeństwa zawarte na 1000 mieszkańców	5,7	5,7	5,8	5,4
	Rozwody przeprowadzone na 1000 mieszkańców	2,26	b.d	1,11	1,68
2012	Małżeństwa zawarte na 1000 mieszkańców	5,2	5,5	5,6	5,3
	Rozwody przeprowadzone na 1000 mieszkańców	1,90	b.d	1,05	1,67

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=848543&p_token=0.14622635309936172; http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=848543&p_token=0.8779497257232757 [dostęp: 23.10.2013]

W 2012 roku w Sanoku współczynnik ten wynosił 5,2% i był o 1,4% mniejszy niż w roku 2008. W kraju zmniejszył się o 1,5 % w województwie o 1% mniej, natomiast w miastach porównywalnych o 1,3% niż w roku 2008).

Wykres 9. Małżeństwa zawarte na 1000 mieszkańców w Sanoku i w jednostkach porównywalnych w latach 2008 – 2012

Źródło: opracowanie własne

Z zestawienia liczby rozwodów z liczbą nowo zawartych małżeństw w analizowanych latach wynika, że zarówno w przypadku miasta Sanoka, jak i w przekroju jednostek porównywalnych – **współczynnik rozwodów w przeliczeniu na 1000 nowo zawartych małżeństw** zmniejszył się w porównaniu z 2008 r. W Sanoku w 2012 osiągnął wartość 1,90 wobec 2,06 w 2008 r., w kraju w roku 2012 wynosił 1,67 natomiast w roku 2008 wynosił 1,72.

2.1.4. Ruch wędrowniczy (migracje na pobyt stały)

Obok przyrostu naturalnego, czynnikiem wpływającym bezpośrednio na rozwój ludności, tj. powodującym względnie trwałe zwiększenie bądź zmniejszenie liczebności populacji, a także wpływającym na jej rozmieszczenie są **migracje**, czyli przemieszczenia ludności związane ze zmianą stałego miejsca zamieszkania lub miejsca czasowego pobytu. Wielkość i kierunek migracji oraz ich natężenie zależą od wielu przyczyn, wśród których najczęściej wymienia się przyczyny o charakterze ekonomicznym (np. podjęcie pracy, poprawa sytuacji materialnej).

Poniższa tabela przedstawia zestawienie ruchu wędrownego mieszkańców Sanoka na tle innych miast Polski w latach 2008 – 2012.

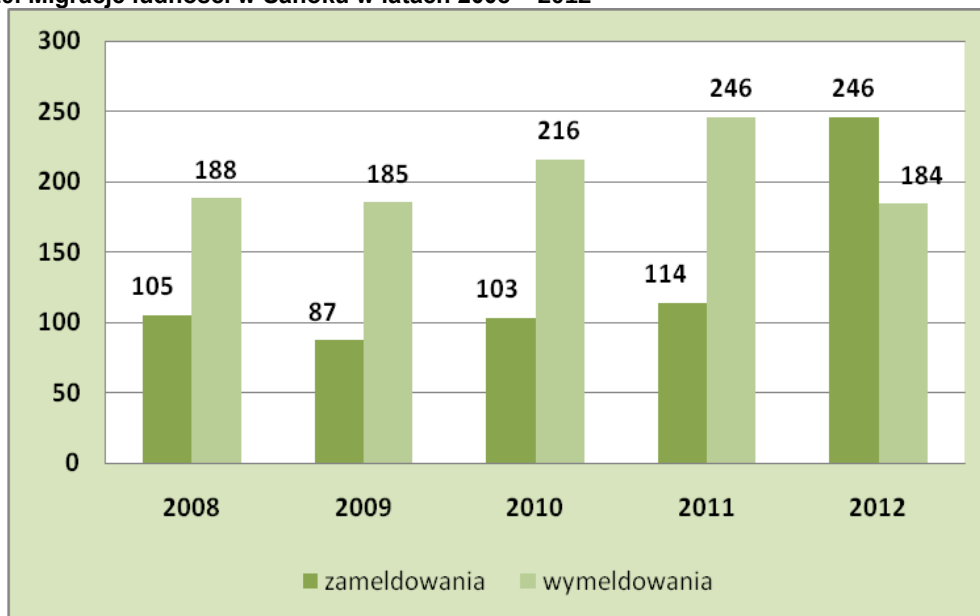
Tabela 11. Zameldowania i wymeldowania na pobyt stały w poszczególnych latach 2008-2012

Typy jednostek terytorialnych		Sanok	Miasta porównywane średnio	Województwo podkarpackie - miasta	POLSKA - miasta	POLSKA
2008	zameldowania	105	114	8 646	251 736	420 749
	wymeldowania	188	173	8 959	212 886	435 614
2009	zameldowania	87	94	8 419	250 736	421 261
	wymeldowania	185	171	9 018	209 663	422 457
2010	zameldowania	103	111	9 202	266 264	437 867
	wymeldowania	216	214	9 723	220 313	439 981
2011	zameldowania	114	98	9 205	261 962	435 470
	wymeldowania	246	216	9 954	222 163	439 804
2012	zameldowania	246	243	8 368	244 036	409 861
	wymeldowania	184	189	9 224	208 674	416 478

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=848543&p_token=0.022723678544441017 [dostęp: 23.10.2013]

Z tabeli wynika, iż rok 2012 jest pierwszym rokiem od czterech lat gdy wystąpiło dodatnie **saldo migracji na pobyt stały**, co oznacza, że liczba zameldowanych na pobyt stały w ciągu roku – napływ (z innych miast i zagranicy) przekraczała liczbę osób wymeldowanych z pobytu stałego w tym okresie – odpływ (do innych miast i za granicę). Porównywalnym dodatnim saldem ruchu migracyjnego ludności charakteryzowały się miasta Krosno, Dębica, Jasło, Sanok, Jarosław oraz Bolesławiec. Liczba mieszkańców miast województwa podkarpackiego w roku 2012 zmniejszyła się natomiast o 856 osoby. Z miast Polski w roku 2012 ubyły 6617 osoby.

Wykres 10. Migracje ludności w Sanoku w latach 2008 – 2012

Źródło: opracowanie własne

Podsumowanie

Obserwowane w ostatnich latach zmiany demograficzne wskazują, że sytuacja ludnościowa Sanoka jest dość trudna, aczkolwiek rok 2012 pokazuje pozytywną tendencję w stosunku zameldowań do wymeldowań. Jednakże perspektywa znaczących zmian gwarantujących stabilny rozwój demograficzny jest wciąż odległa. Szczególnie niekorzystne zmiany występują w trendzie urodzeń, co będzie mia-

to negatywny wpływ na przyszłą dietność, zwłaszcza wobec utrzymującej się wysokiej skali emigracji Polaków za granicę (szczególnie emigracji czasowej ludzi młodych). Niski poziom dietności przy jednoczesnym korzystnym zjawisku, jakim jest wydłużanie się trwania życia będą powodować zmniejszanie się podaży siły roboczej na rynku pracy oraz wzrost liczby i odsetka ludzi w starszym wieku, jako efektu zaawansowanego procesu starzenia się polskiego społeczeństwa.

2.1.5. Prognoza ludności

Wyniki najnowszej długookresowej prognozy ludności dla Miasta Sanoka na lata 2013-2035 wskazują, że w perspektywie najbliższych 23 lat, tzw. horyzontu prognozy, liczba ludności na analizowanym obszarze będzie systematycznie zmniejszać się, przy czym tempo tego spadku będzie coraz wyższe wraz z upływem. Przewiduje się, że w 2015 roku ludność Sanoka osiągnie 38 978 osób, w 2020 – 38 311 osób, w 2025 - 37 328 osób, w 2030 - 35 929 osób, zaś w 2035 roku 34 249 osób, przy założeniu scenariusza prognozy określanego jako najbardziej realistyczny.

Tabela 12. Prognoza ludności według płci, stan w dniu 31.XII 2013-2035

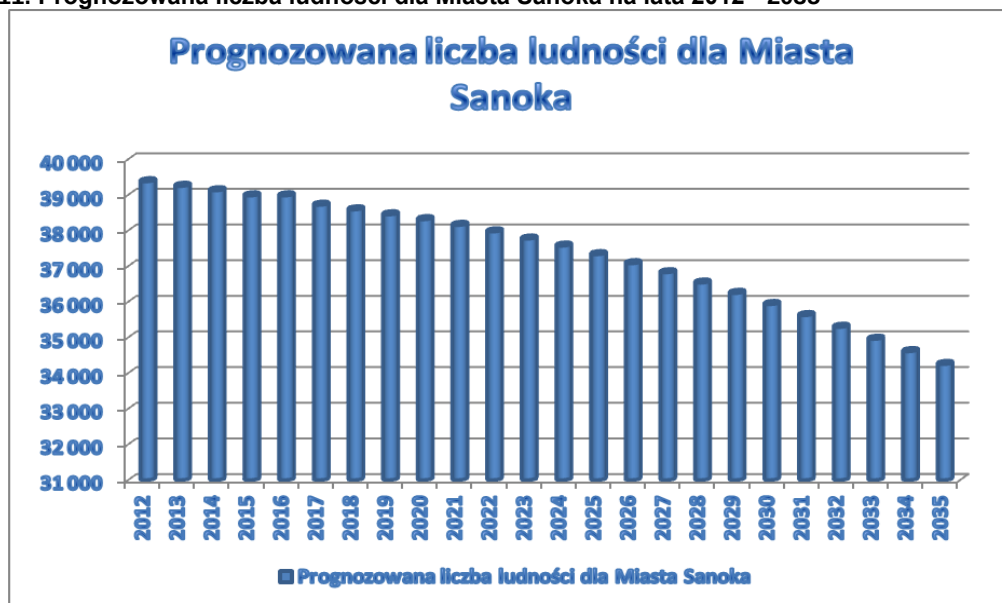
Rok	Sanok		
	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
2013	39 246	18 796	20 450
2014	39 121	18 737	20 384
2015	38 978	18 667	20 311
2016	38 979	18 664	20 315
2017	38 716	18 535	20 181
2018	38 586	18 470	20 116
2019	38 446	18 399	20 047
2020	38 311	18 332	19 979
2021	38 151	18 255	19 896
2022	37 967	18 164	19 803
2023	37 767	18 064	19 703
2024	37 569	17 965	19 604
2025	37 328	17 847	19 481
2026	37 075	17 720	19 355
2027	36 822	17 595	19 227
2028	36 532	17 452	19 080
2029	36 243	17 311	18 932
2030	35 929	17 157	18 772
2031	35 619	17 006	18 613
2032	35 291	16 848	18 443
2033	34 955	16 685	18 270
2034	34 608	16 520	18 088
2035	34 249	16 350	17 899

Źródła: obliczenia własne

Prognoza została przyjęta na podstawie opracowania „Prognozy dla powiatów i miast na prawie powiatu oraz podregionów na lata 2011 – 2035” (http://www.stat.gov.pl/gus/ludnosc_PLK_HTML.htm), które zawiera prognozę dla miast powiatu sanockiego, która stała się podstawą do wyliczenia przyjętych powyżej wartości.

Wykres 11. Prognozowana liczba ludności dla Miasta Sanoka na lata 2012 - 2035

Źródło: opracowania własne na podstawie danych GUS

Poniżej zamieszczono prognozę liczby ludności dla Miasta Sanoka według ekonomicznych grup wieku w wybranych latach 2015 - 2035.

Tabela 13. Prognozę liczby ludności Miasta Sanok wg ekonomicznych grup wieku w wybranych latach 2015 - 2035.

Wyszczególnienie	2015	%	2020	%	2025	%	2030	%	2035	%
ogółem	38 978	100	38 311	100	37 328	100	35 929	100	34 249	100
przedprodukcyjny	7016	18	6896	18	6346	17	5749	16	5137	15
produkcyjny	23 777	61	22 220	58	21 277	57	20 838	58	19 522	57
poprodukcyjny	8185	21	9195	24	9 705	26	9 342	26	9 590	28

Źródła: obliczenia własne

Liczba osób w wieku produkcyjnym w całym okresie prognozy - będzie ulegać systematycznemu zmniejszaniu z poziomu 23 777 w 2015 roku do 19 522 w 2035, a zatem o przeszło 4 tys. Znaczące zmiany wystąpią także wewnątrz struktury wieku produkcyjnego ludności, tj. pomiędzy wiekiem mobilnym (18-44 lata) oraz niemobilnym (45-60/65 i więcej). Będzie obserwowane dynamiczne starzenie się struktury ludności w wieku produkcyjnym. Wspomniane zmiany spowodują gwałtowne zmniejszanie się i starzenie się zasobów pracy, a w konsekwencji pogarszanie się podaży siły roboczej na lokalnym rynku pracy.

Zmiany struktury ludności w wieku produkcyjnym będą dotyczyły nie tylko rozmiarów podaży zasobów siły roboczej, ale także zmian w relacji do innych grup wieku ludności. Udział osób w wieku produkcyjnym w ogólnej strukturze ludności Sanoka zmniejszy się o 3 punkty procentowe w perspektywie do 2035 roku, zaś osób w wieku produkcyjnym mobilnym zmniejszy się o 4 pkt. Jednocześnie wzrośnie udział osób w wieku produkcyjnym niemobilnym do poziomu 28 % w 2035 roku (21 % w 2015 roku). Wspomniane zmiany jak również wydłużanie się dalszego trwania życia będą powodować przyspieszenie procesu starzenia się polskiego społeczeństwa.

2.2. Stan zdrowotny ludności miasta

Jednym ze wskaźników oceny stanu zdrowia populacji jest współczynnik umieralności niemowląt – tj. stosunek liczby zgonów niemowląt (tj. dzieci w wieku 0-1 roku) w danym przedziale czasowym do liczby urodzeń żywych.

W Polsce umiera znacznie więcej niemowlaków, niż na Zachodzie, w naszej części Europy wyprzedzają nas nie tylko Czechy i Estonia, ale też Białoruś. W światowych zestawieniach mamy identyczny wskaźnik co Kuba. Według danych GUS, w Polsce w 2011 roku 1836 dzieci zmarło, zanim skończyło roczek. W rankingach państw o najniższym wskaźniku umieralności dzieci przed pierwszym rokiem

życia, według danych Banku Światowego, Polska jest na 30. miejscu w Europie i 37. na świecie. 38. pozycję w światowym rankingu dają nam dane ONZ. W Europie lepiej od Polski wypadają nie tylko kraje zachodnie, ale nieznacznie wyprzedzają nas też Białoruś, Litwa i Chorwacja. Najlepszym państwem Europy Środkowej i Wschodniej - Czechom i Estonii, udało się ograniczyć umieralność niemowląt do poziomu Danii, Niemiec i Holandii.

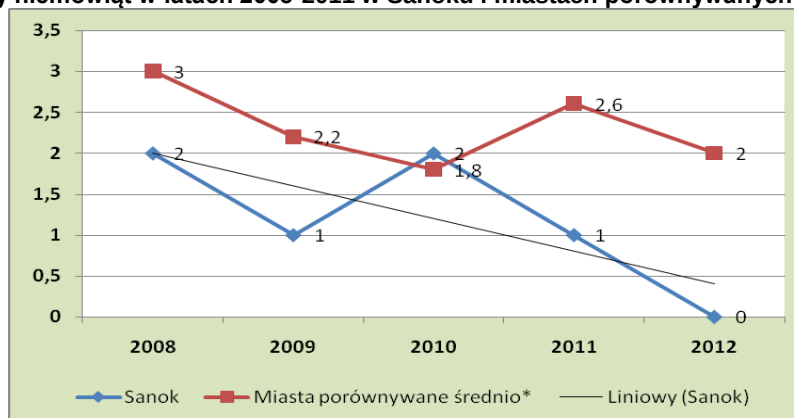
Sytuacja jest szczególnie zła w kilku regionach Polski - m.in. w woj. śląskim i zachodniopomorskim. Wysoka umieralność dzieci utrzymuje się w tych regionach od wielu lat. W Katowicach umiera tyle dzieci, co w trzykrotnie większej Łodzi. Proporcjonalnie trzykrotnie lepiej wypadają też Warszawa i Poznań. Śmiertelność niemowląt w latach 2008-2012 w Sanoku i jedn. porównywanych przedstawia poniżej zamieszczona tabelka.

Tabela 14. Zgony niemowląt w latach 2008-2011 w Sanoku i jedn. porównywanych

Wyszczególnienie	Sanok	Miasta porównywane średnio*	Województwo podkarpackie-miasta	POLSKA
2008	2	3,0	51	2338
2009	1	2,2	40	2327
2010	2	1,8	42	2057
2011	1	2,6	33	1836
2012	0	2	41	1791

*Krosno, Dębica, Jasło, Sanok, Jarosław, Bolesławiec

Wykres 12. Zgony niemowląt w latach 2008-2011 w Sanoku i miastach porównywanych średnio

Źródło: opracowanie własne

Śmiertelność niemowląt w analizowanym okresie w Sanoku nie odbiegała od średniej miast porównywanych. Według danych GUS w 2012 roku w Sanoku urodziło się aż 333 niemowląt, a ponadto nie odnotowano żadnych zgonów wśród noworodków.

2.3. Kapitał ludzki

Na kapitał ten składają się: zasób wiedzy, umiejętności, zdrowia i energii vitalnej, postawy, aktywność społeczna, przedsiębiorczość, mobilność i tzw. kompetencje cywilizacyjne (zdolność do współpracy, innowacji, umiejętności organizacyjne), stosunek do wartości przyrodniczych i kulturowych, zasiedloność i poczucie tożsamości z miastem. Niektóre aspekty wiedzy i umiejętności niektórych grup ludności (absolwentów szkół podstawowych i gimnazjów) oceniają wyniki sprawdzianów dla kończących te szkoły.

Za wskaźnik zasobów wiedzy można przyjąć poziom wykształcenia społeczeństwa, jednakże dane znajdujące w się w Banku Danych Lokalnych nie pozwalają na taką analizę. W niniejszym opracowaniu do określenia zasobów wiedzy zostały wykorzystane dane o wynikach z egzaminów na koniec 6 klasy szkół podstawowych, egzaminów gimnazjalnych oraz maturalnych dostępnych na stronie Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Krakowie.

Podstawą prawną przeprowadzenia sprawdzianu jest Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 30 kwietnia 2007 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (Dz. U. nr 83, poz. 562, z późn. zm.).

Celem sprawdzianu jest zbadanie, w jakim stopniu uczniowie kończący szóstą klasę szkoły podstawowej opanowali umiejętności opisane w standardach wymagań egzaminacyjnych. Podczas sprawdzianu badano umiejętności:

- czytania,
- pisanie,
- rozumowania,
- korzystania z informacji,
- wykorzystywania wiedzy w praktyce.

Według danych OKE w Krakowie najlepiej została opanowana przez uczniów umiejętność czytania. W rejonie OKE Kraków za zadania sprawdzające tę umiejętność uczniowie otrzymali 73,64% punktów możliwych do otrzymania. Niewiele słabsze są wyniki z pisanie - 64, 78% i korzystania z informacji - 62,50%. Najslabiej uczniowie opanowali umiejętności w obszarze wykorzystywanie wiedzy w praktyce uzyskując 49,36% możliwych do zdobycia punktów. Za zadania z obszaru rozumowanie piszący otrzymali 54,04% punktów możliwych do uzyskania.

Poniższe tabele obejmują zestawienie wyników sprawdzianu uczniów i szkół podstawowych na przestrzeni lat 2011 – 2013 w Sanoku oraz jednostek porównywalnych. Prezentowane wyniki zostały obliczone z uwzględnieniem wyłącznie arkusza standardowego.

Tabela 15. Wyniki sprawdzianu uczniów i szkół podstawowych w gminach w 2011 roku

Wyniki 2011	Średni wynik w punktach	Średni wynik w %	Liczba przystępujących do sprawdzianu	Liczba uczniów z wynikiem			Liczba szkół z wynikiem		
				niskim	średnim	wysokim	niskim	średnim	wysokim
Sanok	25,93	64,82	359	51	224	84	0	4	1
Miasta porównywane średnio**	27,44	68,59	413,50	50,25	229,25	134,00	0,00	3,00	6,25
Woj. Podkarpackie (miasta)	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
POLSKA (miasta)	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.

Źródło: <http://www.oke.krakow.pl/inf/>

Tabela 16. Wyniki sprawdzianu uczniów i szkół podstawowych w gminach w 2012 roku

Wyniki 2012	Średni wynik w punktach	Średni wynik w %	Liczba przystępujących do sprawdzianu	Liczba uczniów z wynikiem			Liczba szkół z wynikiem		
				niskim	średnim	wysokim	niskim	średnim	wysokim
Sanok	23,84	59,60	367	61	224	82	0	4	1
Miasta porównywane średnio**	24,49	61,23	420,25	69,25	227,75	123,25	0,00	5,50	3,50
Woj. Podkarpackie (miasta)	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
POLSKA (miasta)	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.

Źródło: <http://www.oke.krakow.pl/inf/>

Tabela 17. Wyniki sprawdzianu uczniów i szkół podstawowych w gminach w 2013 roku

Wyniki 2013	Średni wynik w punktach	Średni wynik w %	Liczba przystępujących do sprawdzianu	Liczba uczniów z wynikiem			Liczba szkół z wynikiem		
				niskim	średnim	wysokim	niskim	średnim	wysokim
Sanok	24,4	61,0	389	64	248	77	0	5	0
Miasta porównywane średnio**	27,25	68,13	406,00	46,00	218,50	141,50	0,50	1,75	7,25
Woj. Podkarpackie (miasta)	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
POLSKA (miasta)	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.

Źródło: <http://www.oke.krakow.pl/inf/>

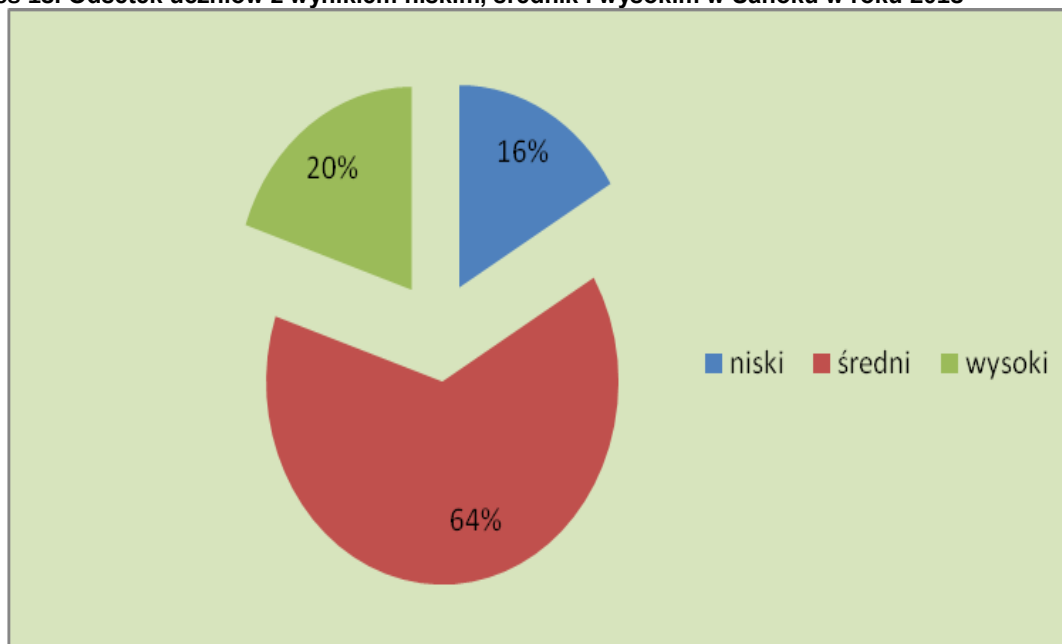
** nie zostały uwzględnione wyniki miasta Bolesławiec ze względu na brak danych.

W Sanoku do sprawdzianu w 2013 roku przystąpiło 389 uczniów klas szóstych. Statystyczny uczeń rozwiązujący arkusz standardowy w Sanoku uzyskał na sprawdzianie 24,4 punktu, czyli o minus 1,53 punktu mniej niż w roku 2011. Średnie wyniki uczniów w miastach porównywalnych średnio różniły się o niewiele ponad 1 punkt.

Wykres poniżej przedstawia procent uczniów rozwiązujących na sprawdzianie zadania w arkuszu standardowym S-1-132 którzy uzyskali na sprawdzianie określoną liczbę punktów stopnia skali staninowej. Odsetek ten w Sanoku pozostaje niezmienny od trzech lat, najwięcej uczniów uzyskuje wynik średni, czyli od 4 do 6 stopni skali staninowej. Dorównywająco przedstawia się sytuacja wyników sprawdzianu uczniów szkół miast porównywalnych do miasta Sanoka.

Wykres 13. Odsetek uczniów z wynikiem niskim, średnim i wysokim w Sanoku w roku 2013

Źródło: opracowanie własne

Egzamin gimnazjalny przeprowadza się w ostatnim roku nauki w gimnazjum na mocy art. 9 ust. 1 pkt. 2 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U z 2004 r. nr 256, poz. 2572, z późn. zm.). Egzamin gimnazjalny obejmuje wiadomości i umiejętności zawarte w wymaganiach określonych w podstawie programowej kształcenia ogólnego w odniesieniu do wybranych przedmiotów nauczanych w trzecim i wcześniejszych etapach edukacyjnych. Egzamin ma formę pisemną. Przystąpienie do egzaminu jest warunkiem ukończenia gimnazjum, ale nie określa się minimalnego wyniku, jaki zdający powinien uzyskać, toteż egzaminu nie można nie zdać.

Egzamin gimnazjalny składa się z trzech części: humanistycznej, matematyczno-przyrodniczej i części dotyczącej języka obcego nowożytnego. Prace egzaminacyjne sprawdzają wykwalifikowani egzaminatorzy według jednolitych kryteriów.

Wynik procentowy to odsetek punktów (zaokrąglony do liczby całkowitej), które zdający zdobył za zadania mierzące wiadomości i umiejętności z danego zakresu.

Poniższe tabele obejmują zestawienie wyników egzaminów gimnazjalnych na przestrzeni lat 2010 – 2012 przeprowadzonych w Sanoku oraz jednostek porównywalnych.

** nie zostały uwzględnione wyniki miasta Bolesławiec ze względu na brak danych.

Tabela 18. Wyniki uczniów i gimnazjów w gminach w 2010 roku

Wyniki 2010	Zakres: język polski						Zakres: matematyka					
	Średni wynik w punk.	Średni wynik w %	Liczba przy- stępu- jących do spraw- dzianu	Liczba szkół z wynikiem			Średni wynik w punk- tach	Średni wynik w %	Liczba przy- stępu- jących do egz.	Liczba szkół z wynikiem		
				ni- skim	śred- nim	wyso- kim				ni- skim	śred- nim	wy- so- kim
Sanok	32,19	64,38	502	0	2	2	25,24	50,49	502	0	2	2
Miasta porów- nywane śred- nio**	33,52	67,04	516,25	0,25	1,75	3,75	26,39	52,79	516,25	0,00	2,50	3,25
Woj. Podkarpac- kie (miasta)	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
POLSKA (mia- sta)	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.

Źródło: <http://www.oke.krakow.pl/inf/>

Tabela 19. Wyniki uczniów i gimnazjów w gminach w 2011 roku

Wyniki 2011	Zakres: język polski						Zakres: matematyka					
	Średni wynik w punk.	Średni wynik w %	Liczba przy- stępu- jących do spraw- dzianu	Liczba szkół z wynikiem			Średni wynik w punkta- ch	Średni wynik w %	Liczba przy- stępu- jących do egz.	Liczba szkół z wynikiem		
				niski m	średn- im	wyso- kim				niski m	śred- nim	wys- oki m
Sanok	28,50	57,00	412	0	0	4	24,36	48,72	412	0	2	2
Miasta porów- nywane śred- nio**	28,94	57,88	499,25	0,25	2	3,50	25,96	51,66	499	0,50	2,25	2,75
Woj. Podkarpac- kie (miasta)	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
POLSKA (mia- sta)	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.

Źródło: <http://www.oke.krakow.pl/inf/>

Tabela 20. Wyniki uczniów i gimnazjów w gminach w 2012 roku

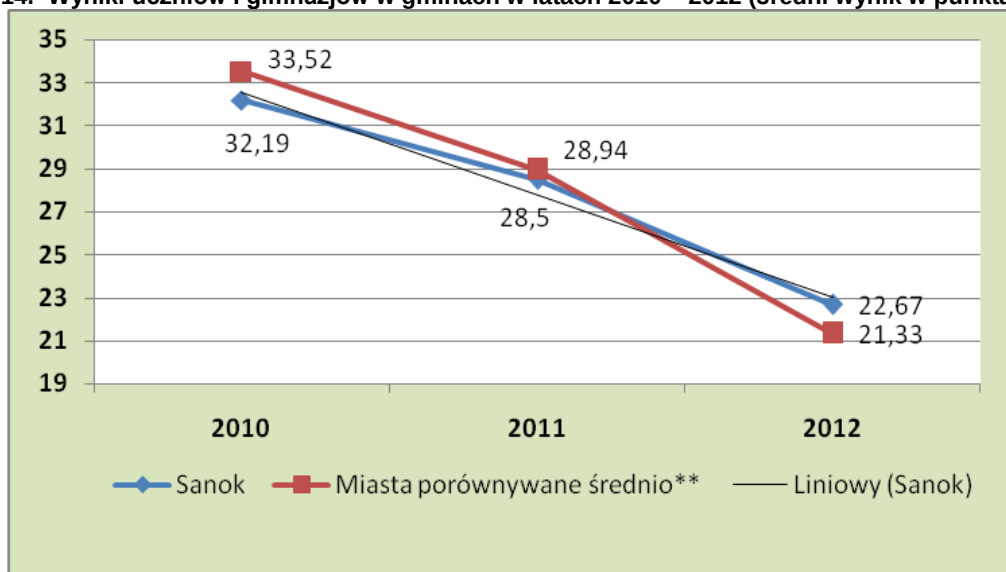
Wyniki 2012	Zakres: język polski						Zakres: matematyka					
	Średni wynik w punk.	Średni wynik w %	Liczba przy- stępu- jących do spraw- dzianu	Liczba szkół z wynikiem			Średni wynik w punk- tach	Średni wynik w %	Liczba przy- stępu- jących do egz.	Liczba szkół z wynikiem		
				ni- ski m	śred- nim	wy- so- kim				ni- skim	śred- nim	wy- so- kim
Sanok	22,67	70,85	476	0	1	3	14,96	49,88	476	0	2	2
Miasta porów- nywane śred- nio**	21,33	67,48	516,75	0	2,25	3,50	15,64	52,13	516,75	0	3,00	2,75
Woj. Podkarpac- kie (miasta)	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
POLSKA (mia- sta)	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.

Źródło: <http://www.oke.krakow.pl/inf/>

W Sanoku do egzaminu w 2012 roku przystąpiło 476 uczniów szkół gimnazjalnych. Statystyczny uczeń rozwiązujący arkusz standardowy w Sanoku uzyskał na egzaminie 22,67 punktu, czyli o 9,52 punktu mniej niż w roku 2010. Średnie wyniki uczniów w miastach porównywalnych średnio różniły się o niewiele ponad 1 punkt.

Wykres 14. Wyniki uczniów i gimnazjów w gminach w latach 2010 – 2012 (średni wynik w punktach)

Źródło: opracowanie własne

Egzamin maturalny sprawdza wiadomości i umiejętności określone w standardach wymagań egzaminacyjnych.

Egzamin jest przeprowadzany dla absolwentów:

- a) liceów ogólnokształcących,
- b) liceów profilowanych,
- c) techników,
- d) uzupełniających liceów ogólnokształcących,
- e) techników uzupełniających.

Egzamin składa się z części ustnej, ocenianej przez nauczycieli w szkole i części pisemnej, ocenianej przez egzaminatorów zewnętrznych. Harmonogram przebiegu egzaminów ustala dyrektor CKE i ogłasza go na stronie internetowej CKE.

Poniższe tabele obejmują zestawienie wyników egzaminów maturalnych na przestrzeni lat 2010 – 2012 przeprowadzonych w Sanoku oraz jednostek porównywalnych.

** nie zostały uwzględnione wyniki miasta Bolesławiec ze względu na brak danych.

Tabela 21. Wyniki szkół maturalnych w 2010 roku w analizowanych miastach

Powiat	Liczba zdających	Średni odsetek sukcesów	j. polski ustny średni odsetek %	j. polski pisemny średni odsetek %	Matematyka Średni wynik %
Sanok	1003	53,93	45,93	79,86	45,00
Miasta porównywane średnio**	1236,50	79,87	69,00	52,80	50,94
Woj. Podkarpackie (miasta)	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
POLSKA (miasta)	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.

Źródło: <http://www.oke.krakow.pl/inf/>

Tabela 22. Wyniki szkół maturalnych w 2011 roku w analizowanych miastach

Powiat	Liczba zdających	Średni odsetek sukcesów	j. polski ustny średni odsetek %	j. polski pisemny średni odsetek %	Matematyka Średni wynik %
Sanok	1143	70,1	41,81	78,06	33,75
Miasta porównywane średnio**	1241,25	77,38	71,73	48,18	40,12
Woj. Podkarpackie (miasta)	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
POLSKA (miasta)	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.

Źródło: <http://www.oke.krakow.pl/inf/>

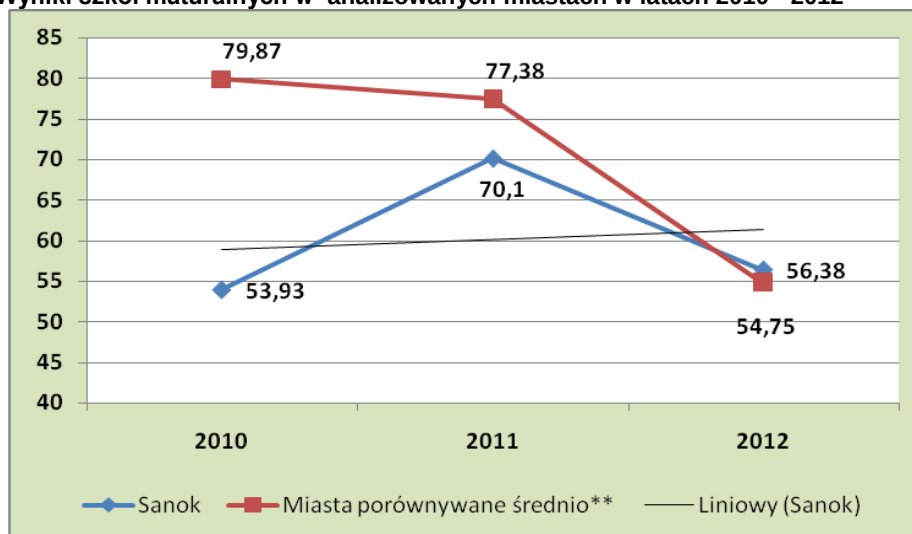
Tabela 23. Wyniki szkół maturalnych w 2012 roku w analizowanych miastach

Powiat	Liczba zdających	Średni odsetek sukcesów	j. polski ustny średni odsetek %	j. polski pisemny średni odsetek %	Matematyka Średni wynik %
Sanok	1114	56,38	80,35	46,1	41,43
Miasta porównywane średnio**	1207,25	54,75	70,15	46,70	45,62
Woj. Podkarpackie (miasta)	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
POLSKA (miasta)	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.

Źródło: <http://www.oke.krakow.pl/inf/>

W Sanoku do egzaminu maturalnego w 2012 roku przystąpiło 1114 absolwentów liceów i techników. Średni odsetek sukcesu zdających w 2012 roku w Sanoku wynosił 56,38% i był o 2,45% większy niż w roku 2010.

Wykres 15. Wyniki szkół maturalnych w analizowanych miastach w latach 2010 - 2012

Źródło: opracowanie własne

2.4. Kapitał społeczny

Kapitał społeczny obejmuje umiejętność współpracy, zaufanie, normy i powiązania. Jego produktywność objawia się w gospodarce (koordynacja działań, zwiększenie zdolności adaptacji do zmieniających się warunków), w sferze publicznej (wzorce, siła napędowa społeczeństwa obywatelskiego) i w rozwiązywaniu problemów społecznych (*możliwość uzupełniania niedoborów innych kapitałów i konwersji na kapitał ludzki – wiedzę i umiejętności*). Podobnie jak dla kapitału ludzkiego, są to cechy jakościowe. Jako miernik ilustrujący pewien aspekt kapitału społecznego można zastosować wskaźniki liczb stowarzyszeń i organizacji społecznych oraz fundacji na 10 000 ludności.

Tabela 24. Stowarzyszenia i organizacje społeczne oraz fundacje w 2010 r.

Wyniki 2012	Stowarzyszenia i organizacje społeczne	Fundacje
Sanok	104	5
Miasta porównywane średnio**	b. d.	b. d.
Woj. Podkarpackie (miasta)	4,5 tys.	0,1 tys.
POLSKA (miasta)	67,9 tys.	7,1 tys.

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS i dane miasta http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=848595&p_token=0.7589463857322939 [dostęp: 23.10.2013]

3. ZASPOKAJANIE POTRZEB MIESZKAŃCÓW

3.1. Zdrowie

Opieka zdrowotna to ogół środków mających na celu zapobieganie i leczenie chorób populacji. Realizowana jest za pomocą systemu opieki zdrowotnej. System opieki zdrowotnej na analizowanym obszarze świadczy usługi z zakresu ambulatoryjnej i stacjonarnej opieki zdrowotnej.

Ambulatoryjna opieka zdrowotna

Świadczenia ambulatoryjnej opieki zdrowotnej dla mieszkańców Sanoka realizowane są przez:

1. Przychodnię Zdrowia Nr 1 w Sanoku, przy ul. Błonie 5,
2. Przychodnię Zdrowia Nr 2 w Sanoku, przy ul. Jana Pawła II 38,
3. Zespół Gabinetów Lekarskich przy ul. Sobieskiego 1.

Stacjonarna opieka zdrowotna

Opieka zdrowotna o charakterze stacjonarnym świadczona jest w szpitalach ogólnych oraz innych zakładach opieki zdrowotnej, takich jak: zakłady psychiatryczne, zakłady opieki długoterminowej (zakłady opiekuńczo-lecznicze, pielęgnacyjno-opiekuńcze, hospicja) oraz zakłady leczenia uzdrowiskowego.

Mieszkańcy Sanoka w zakresie stacjonarnej opieki zdrowotnej, korzystają z usług:

Samodzielnego Publicznego Zakładu Opieki Zdrowotnej w Sanoku (szpital ogólny)

Samodzielny Publiczny Zespół Opieki Zdrowotnej w Sanoku - Szpital Specjalistyczny mieści się przy ul. 800-lecia 26, posiada **13 oddziałów szpitalnych** oraz **blok operacyjny**. Do największych oddziałów szpitalnych należą Oddział Chorób Wewnętrznych, Oddział Kardiologiczny a także Oddział Neurologiczny. Szpital w Sanoku posiada dwadzieścia siedem gabinetów specjalistycznych. Do największych poradni należą Poradnia Kardiologiczna, Poradnia Urologiczna a także Poradnia Diabetologiczna.

Przy szpitalu funkcjonuje nowoczesny **Szpitalny Oddział Ratunkowy**. Przy SOR znajduje się całodobowe lądowisko dla helikopterów. Lotnicze Pogotowie Ratunkowe w Sanoku transportuje tutaj poszkodowanych z całych Bieszczadów, często współpracując przy tym z Bieszczadzką Grupą GOPR.

Budowa szpitala rozpoczęła się w latach 50. XX wieku, a zakończyła w 1962 roku. Inicjatorem był dr Jan Zigmund.

Podmiotem tworzącym Zespół Opieki Zdrowotnej w Sanoku jest Powiat Sanocki, który wykonuje swoje zadania wobec Zespołu poprzez swoje organy, którymi są Rada Powiatu Sanockiego i Zarząd Powiatu Sanockiego.

Samodzielny Publiczny Zespół Opieki Zdrowotnej w Sanoku działa na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, przy czym podstawowym obszarem działania jest Powiat Sanocki. Zespół współdziała z innymi podmiotami wykonującymi działalność leczniczą, administracją rządową i samorządową, ze szkołami wyższymi i innymi szkołami, z placówkami naukowo-badawczymi, samorządami zawodów medycznych oraz organizacjami społecznymi i stowarzyszeniami naukowymi.

Do zadań Zespołu należy w szczególności:

1. Udzielanie stacjonarnych i całodobowych świadczeń szpitalnych i innych niż szpitalne w zakresie:

- 1) anestezjologii i intensywnej terapii,
- 2) chirurgii ogólnej i naczyniowej,
- 3) urologii,
- 4) chorób wewnętrznych,
- 5) kardiologii,
- 6) neurologii,
- 7) otolaryngologii,
- 8) pediatrii,
- 9) neonatologii,
- 10) chorób zakaźnych,

- 11) ginekologii,
- 12) pulmonologii,
- 13) chirurgii urazowo-ortopedycznej
- 14) opieki nad kobietą, kobietą ciężarną, rodzącą i położnicą.
- 15) medycyny ratunkowej,

2. Udzielanie ambulatoryjnych świadczeń zdrowotnych w zakresie:

- 1) alergologii,
- 2) chirurgii ogólnej,
- 3) chorób zakaźnych.
- 4) diabetologii,
- 5) endokrynologii,
- 6) gastroenterologii,
- 7) ginekologii i położnictwa,
- 8) gruźlicy i chorób płuc.
- 9) hepatologii,
- 10) kardiologii,
- 11) leczenia uzależnień,
- 12) neurologii,
- 13) otolaryngologii,
- 14) rehabilitacji,
- 15) chirurgii urazowo-ortopedycznej,
- 16) urologii,
- 17) zdrowia psychicznego,
- 18) dermatologii,
- 19) chirurgii naczyniowej,
- 20) karmienia piersią,
- 21) reumatologii,
- 22) okulistyki,

3. Prowadzenie działalności w zakresie ratownictwa medycznego;

4. Prowadzenie działalności diagnostycznej;

5. Prowadzenie działalności mającej na celu promocję zdrowia;

6. Pełnienie funkcji konsultacyjnych dla innych podmiotów udzielających świadczeń zdrowotnych na podstawie zawartych umów.

7. Świadczenia zdrowotne mogą być udzielane wyłącznie przez osoby wykonujące zawód medyczny i spełniające wymagania zdrowotne określone w odrębnych przepisach.

8. Świadczenia zdrowotne z uwzględnieniem zasad określonych w ust. 7 mogą być udzielane przez wolontariuszy.

Wykaz medycznych komórek organizacyjnych pionu Dyrektora

I. Szpital Specjalistyczny

1. Oddział Wewnętrzny,
2. Oddział Chirurgii Ogólnej i Naczyniowej z Pododdziałem Urologicznym.
3. Oddział Anestezjologii i Intensywnej Terapii,
4. Oddział Ginekologiczno-Położniczy.
5. Oddział Dziecięcy,
6. Oddział Noworodków,
7. Oddział Pulmonologiczny,
8. Oddział Obserwacyjno-Zakaźny.
9. Oddział Kardiologiczny,
10. Oddział Neurologiczny z Pododdziałem Udarowym,
11. Oddział Otolaryngologiczny,
12. Szpitalny Oddział Ratunkowy z Izłą Przyjęć.
13. Oddział Chirurgii Urazowo-Ortopedycznej,
14. Blok Operacyjny

Gospodarka finansowa Zespołu prowadzona jest w formie samodzielnego publicznego zakładu opieki zdrowotnej, pokrywającego z posiadanych środków i uzyskanych przychodów koszty działalności i zobowiązania na zasadach określonych w ustawie z dnia 30 sierpnia 1991r. o zakładach opieki zdrowotnej (Dz. U. Nr 91 poz.408 z późn. zm.) i ustawie z dnia 30 czerwca 2005r. o finansach publicznych (Dz. U. Nr 249 poz. 2104 z późn. zm.)

Zatrudnienie w SP ZOZ w Sanoku kształtuje się obecnie na poziomie ok. 845 osób, (w tym 87,36 lekarzy) uwzględniając jedynie zatrudnienie na podstawie umowy o pracę. Aktualnie szpital posiada 408 łóżek szpitalnych i 4 karetek. Szpital zapewnia kompleksową opiekę medyczną, dobrej jakości wyposażenie medyczne oraz pobyt w komfortowych warunkach (pokoje 1, 2 lub 3 lub wieloosobowe).

W roku 2012 do szpitala przyjęto 16129 osób, leczono natomiast 16760 osób, co przekłada się na 92653 osobodni. Średni czas pobytu w szpitalu wynosi 5,5 dnia. Należy zaznaczyć, iż dane te dotyczą jedynie oddziałów szpitalnych z wyłączeniem Szpitalnego Oddziału Ratunkowego.

Zakładów opieki długoterminowej

Mieszkańcy Sanoka wymagający opieki długoterminowej są kierowani do najbliższych placówek świadczących takie usługi, tj.:

Zakładów lecznictwa uzdrowiskowego

Miasto Sanok nie posiada statusu uzdrowiska. Najbliższe ośrodki profilaktyczne i lecznicze – zlokalizowane w województwie podkarpackim - znajdują się w:

– Polańczyku	w odległości 31,175 km od Sanoka;
– Iwoniczu-Zdroju	w odległości 34,023 km od Sanoka;
– Rymanowie Zdroju	w odległości 30,654 km od Sanoka;
– Horyńcu Zdroju	w odległości 146,563 km od Sanoka.

W zależności od rodzaju schorzenia mieszkańcy Sanoka korzystają z ofert wszystkich sanatoriów krajowych, których lokalizację przedstawia poniżej zamieszczona mapa.

Źródło: Walory uzdrowiskowe. Sanatoria w Polsce, Sabina Tkocz, Kraków 2006

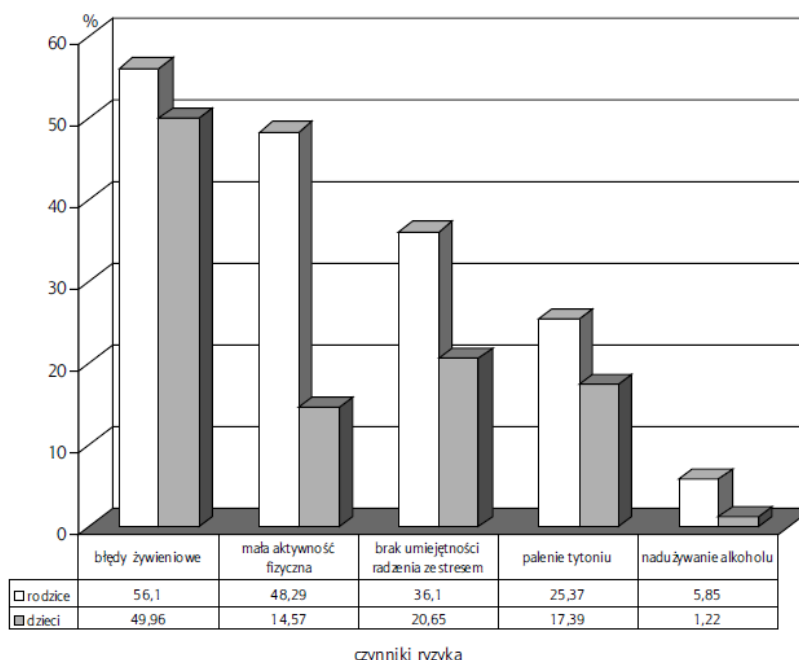
Poniżej zaprezentowano wyniki badań w zakresie wybranych czynników stylu życia rodzin – mieszkańców Sanoka i przylegających gmin według opracowania Haliny Pieciewicz-Szczęsnej pod tym samym tytułem.

„W wyniku badań została przeprowadzona analiza występowania czynników zagrożenia zdrowia wśród osób badanych, a mianowicie takich czynników ryzyka jak:

- popełnianie błędów dietetycznych,
- niski poziom aktywności fizycznej,
- podwyższona masa ciała lub niedowaga,
- podwyższone wartości ciśnienia tętniczego krwi,
- palenie tytoniu,
- nadużywanie alkoholu,
- umiejętność radzenia ze stresem,
- obecność konfliktów oraz brak wsparcia w rodzinie.

Jednym z elementów stylu życia, mającym szczególne znaczenie w promocji zdrowia, profilaktyce i leczeniu chorób, jest żywienie. Z badań wynika, że około połowy respondentów odżywia się nieprawidłowo (rodzice - 56,1%, dzieci - 50,0%). Błędy żywieniowe stwierdzano u badanych osób niezależnie od grupy wieku. Wśród błędów notowano najczęściej nadmierne spożywanie tłuszczów zwierzęcych oraz słodczy, przy jednocześnie niewystarczającym spożyciu tłuszczów roślinnych, warzyw, owoców i produktów zawierających błonnik.

Wykres 16. Procentowy udział wybranych czynników negatywnie wpływających na zdrowie osób badanych w grupie rodziców i dzieci

Kolejnym elementem stylu życia, który ma wpływ na zdrowie jednostki jest aktywność fizyczna. Niski poziom aktywności fizycznej stwierdzono u blisko połowy (48,3 %) osób z grupy rodziców i opiekunów oraz u 14,6 % z grupy dzieci. W grupie rodziców niedobór aktywności fizycznej polegał głównie na tym, że respondenci spędzali czas wolny na oglądaniu telewizji, przeglądaniu gazet, rozmowach ze znajomymi. Natomiast spośród osób z grupy dzieci, zaniedbania w zakresie aktywności fizycznej koncentrowały się na spędzaniu czasu przy komputerze, telewizorze i odrabianiu lekcji.

Poza omówionymi wyżej czynnikami, zawarto także problem braku umiejętności radzenia sobie ze stresem. Ponad 36 % osób w populacji rodziców podkreśliła brak takich umiejętności, zaś w grupie dzieci odsetek ten był niższy i wynosił 20,65 %.

W rodzinach występowały także trudne sytuacje w postaci konfliktów między członkami rodziny, najczęściej mąż - żona lub odwrotnie. Wśród badanych rodziców grupa ta stanowiła 7,8 %. Dokładnie taki sam procent badanych w wieku od 7 do 26 lat stwierdził, że w ich rodzinach występują konflikty. Z analizy uzyskanych odpowiedzi wynika, że w grupie dzieci konflikty najczęściej występują między rodzeństwem i rodzeństwem a matką.

Jednym z bardzo ważnych egzogennych czynników wpływających na rozwój i stan zdrowia dzieci, młodzieży oraz osób dorosłych jest żywienie. Odgrywa ono ogromną, ale niestety, jak wykazano także w przeprowadzonym badaniu, nie zawsze docenianą rolę przez wiele osób w społeczeństwie. Nieprawidłowe żywienie może prowadzić do licznych poważnych następstw w przyszłości (np. cukrzyca, miażdżyca, nadciśnienie tętnicze, hiperlipidemia, choroby serca, otyłość) u osób, zarówno w wieku rozwojowym, jak i dorosłych. U osób chorych znacznie zwiększa się ryzyko powikłań i niepowodzeń w leczeniu. Z analizy uzyskanych danych wynika, że tylko część badanych osób przestrzega zasad racjonalnego odżywiania się. Pozostałe osoby wymagają edukacji zdrowotnej w tym zakresie, a przede wszystkim zachęcenia ich do zmiany stylu życia poprzez przekazanie im wiedzy na temat racjonalnego żywienia i nauczania konstruowania swoich jadłospisów zgodnie z tymi zasadami. W Polsce duża część społeczeństwa odżywia się według tradycji, które polegają przede wszystkim na spożywaniu tłustych potraw i słodczy, często w zbyt dużych ilościach, a zbyt małych ilości warzyw, owoców i produktów zawierających błonnik. Często taki styl odżywiania się dotyczy całej rodziny. Zazwyczaj nieprawidłowy sposób odżywiania się rodziców wpływa na kształtowanie złych nawyków żywieniowych u ich dzieci. Nie jest to problem tylko badanej grupy osób, lecz większości społeczeństwa polskiego.

Kolejnym czynnikiem wpływającym na zdrowie jednostki jest aktywność fizyczna. Bez ruchu nie jest możliwa jakakolwiek prawidłowa strategia zdrowia i jego utrzymanie. Niepokojącym wydaje się to, że duży odsetek osób wśród rodziców i wśród dzieci nie dąży do utrzymania prawidłowej formy fizycznej. Aktywność fizyczna należy do kluczowych cech racjonalnego stylu życia, ale podlega pewnym uwarunkowaniom.

Realizacja właściwej aktywności ruchowej zależy od takich czynników, jak: stan zdrowia, sprawność osoby, rodzaj aktywności zawodowej/społecznej, czas wolny i sposób jego wykorzystania, zainteresowania oraz motywacji do udziału w zajęciach i bariery utrudniające uczestniczenie w nich. Najważniejszymi jednak wydają się takie zagadnienia, jak wiedza o korzystnym wpływie odpowiedniej do wieku i stanu zdrowia dawki aktywności fizycznej na zdrowie człowieka oraz motywacja do ćwiczeń fizycznych, uprawiania sportu, preferowania aktywnych form odpoczynku.

Epidemiologia nadciśnienia tętniczego, podobnie jak epidemiologia otyłości, wskazuje na występowanie silnego związku przyczynowo-skutkowego między obydwojema stanami chorobowymi. Współistnienie tych dwóch stanów stało się przyczyną ogólnoswiatowego problemu, który ze względu na nieprzewidywalne trendy w zapadalności i umieralności jest bardzo trudny do rozwiązania. W krajach rozwiniętych i intensywnie rozwijających się stale wzrasta liczba osób z otyłością i nadciśnieniem tętniczym.

W Europie około 50-65 % populacji ma nadmierną masę ciała. W Polsce, na podstawie danych pochodzących z badania NATROL PLUS, rozpowszechnienie ciśnienia tętniczego dotyczyło 29 % osób w populacji, a prawidłową masę ciała miało tylko 47 % badanych. W przeprowadzonym badaniu otrzymano podobne wyniki. Dane epidemiologiczne wskazują na epidemię otyłości, która z roku na rok dotyka coraz większej liczby osób. Dlatego walka z otyłością i nadciśnieniem tętniczym jest ogromnym wyzwaniem stojącym nie tylko przed ochroną zdrowia, ale każdą pojedynczą osobą. Nadwaga stała się obecnie problemem ogólnoswiatowym.

Łatwy dostęp do stosunkowo taniej żywności, wszechobecna reklama przy równocześnie niekorzystnych dla aktywności ruchowej zmianach trybu życia powodują, że ilość przyjmowanej z pożywieniem energii znacznie przewyższa jej wydatkowanie. Z drugiej strony, lansowana przez mass media - „westernizacja” (czyli przyjmowania zachodnich wzorców bardzo szczupłej sylwetki ciała jako atrakcyjnej) oraz niektóre choroby mogą powodować, że odsetek respondentów z niedowagą (BMI < 18,5) wśród osób młodych był wyższy (8,10 %) niż wśród osób dorosłych (0,49 %).

Kolejnym ważnym czynnikiem zagrożenia zdrowia jest stres, którego z codziennego życia nie da się wyeliminować. Dlatego człowiek powinien uczyć się radzić w sytuacjach o charakterze stresogennym.

W licznych badaniach podkreśla się stresogenny charakter wielu obszarów życia rodzinnego. Obejmuje on przede wszystkim emocjonalną sferę życia rodziny - konflikty, odrzucenia emocjonalne, rozwód, śmierć.

Z badań wynika, że konflikty w rodzinie w równej mierze występowały w grupie rodziców i dzieci (po 7,8 %). Poważne znaczenie mają także inne stresory, występujące w życiu rodzinnym, np. trudna sytuacja finansowa rodziny, złe warunki mieszkaniowe, przewlekła choroba członka rodziny, niepełnosprawność

członka rodziny, problemy dzieci z nauką w szkole, bezrobocie. Często ojciec lub matka przekazują potomstwu negatywne wzorce reagowania na sytuacje stresogenne, które w przyszłości mogą prowadzić do rozwoju wielu chorób, zwłaszcza o podłożu nerwowym/psychosomatycznym. Rodzina ma znaczący udział w niwelowaniu stresu u człowieka, ponieważ to właśnie rodzina zawsze była i jest najważniejszym źródłem wsparcia człowieka. Rodzina i doświadczana w niej życzliwość, zainteresowanie, pomoc pozwalają człowiekowi na ograniczanie negatywnych emocji wywołanych trudnymi wydarzeniami oraz na znacznie lepsze radzenie sobie z nimi lub przyjęcie wobec nich dystansu.

Rodzina często decyduje lub narzuca człowiekowi podporządkowanie się przyjętym przez siebie wzorom i zachowaniom. Przykładem może być palenie papierosów oraz przyjęte w rodzinie wzorce spożywania napojów alkoholowych. Picie, palenie tytoniu przez nieletnich staje się jednym z problemów współczesnej cywilizacji. Z roku na rok obniża się wiek inicjacji alkoholowej, wzrasta wskaźnik intensywności picia, liczba osób pijących systematycznie wzrasta, a tym samym i procent nastolatków uzależnionych i wymagających leczenia. W profilaktyce uzależnień dużą rolę powinna odgrywać przede wszystkim rodzina, i to właśnie rodzice powinni być wolni od uzależnień, aby móc przekazać swoim dzieciom wzorce prozdrowotnego zachowania.

Na podstawie przeprowadzonych badań sformułowano następujące wnioski:

1. W rodzinie występują różnorakie zagrożenia stanu zdrowia jej członków, tj. w zakresie odżywiania, aktywności fizycznej, radzenia sobie ze stresem, palenie tytoniu. Zarówno wśród osób dorosłych, tak i wśród dzieci, odnotowano negatywny wpływ tych czynników na zdrowie w postaci nadwagi, nadciśnienia tętniczego, które z kolei również są czynnikiem ryzyka wielu chorób. W rodzinie, rodzice często decydują lub narzucają swoim dzieciom podporządkowanie się wzorcom i zachowaniom przez nich akceptowanym lub przekazują im pewne utarte z pokolenia na pokolenie wzorce zachowań.
2. Wyniki badań wskazują na duże zapotrzebowanie osób badanych na edukację zdrowotną w zakresie promocji zdrowia i profilaktyki.
3. Do rodzin powinny być kierowane programy profilaktyki i promocji zdrowia o określonych problemach i zagadnieniach zdrowotnych. Skuteczność takich programów powinna polegać na systematycznej zmianie postaw dzieci, a przede wszystkim rodziców w zakresie wysiłków, zmierzających do wzmacniania zdrowia poszczególnych członków rodziny."

3.2. Mieszkania

Zgodnie z normatywną definicją zamieszczoną w Rozporządzeniu Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (Dz. U. Nr 75 poz. 690 z późn. zm.) - mieszkaniem jest zespół pomieszczeń mieszkalnych i pomocniczych, mający odrębne wejście, wydzielony stałymi przegrodami budowlanymi, umożliwiający stały pobyt ludzi i prowadzenie samodzielnego gospodarstwa domowego.

Wśród form budownictwa mieszkaniowego wyróżnia się mieszkania:

- spółdzielcze (oddane do użytku przez spółdzielnię mieszkaniową dla członków tej spółdzielni),
- komunalne (budowane za pieniądze z budżetu gminy, są to mieszkania socjalne i interwencyjne),
- przeznaczone na sprzedaż i wynajem,
- społeczno-czynszowe (realizowane przez Towarzystwo Budownictwa Społecznego za pieniądze Krajowego Funduszu Mieszkaniowego),
- indywidualne,
- zakładowe.

Na zasoby mieszkaniowe Miasta Sanoka składają się:

- zasoby gmin – 6,22%;
- zasoby spółdzielni mieszkaniowych – 50,80%;
- zasoby zakładów pracy – 0,51%;
- zasoby osób fizycznych – 42,35%;

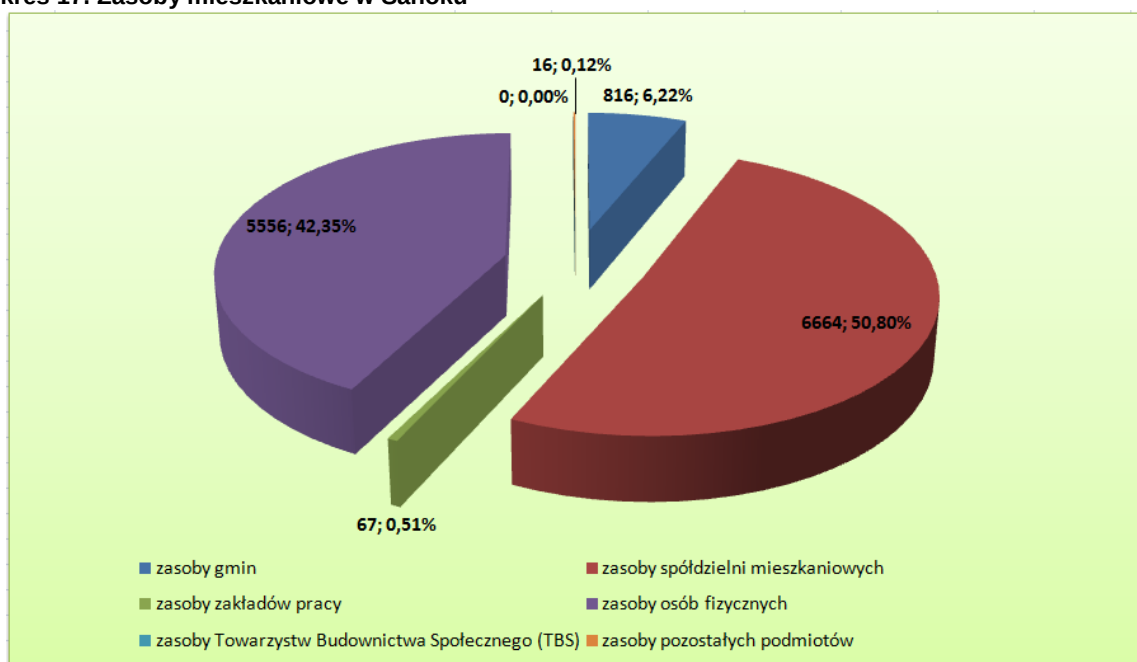

-
- zasoby pozostałych podmiotów – 0,12.¹¹

¹¹ Dostępne dane za 2007 rok (GUS, Bank Danych Lokalnych)

Wykres 17. Zasoby mieszkaniowe w Sanoku

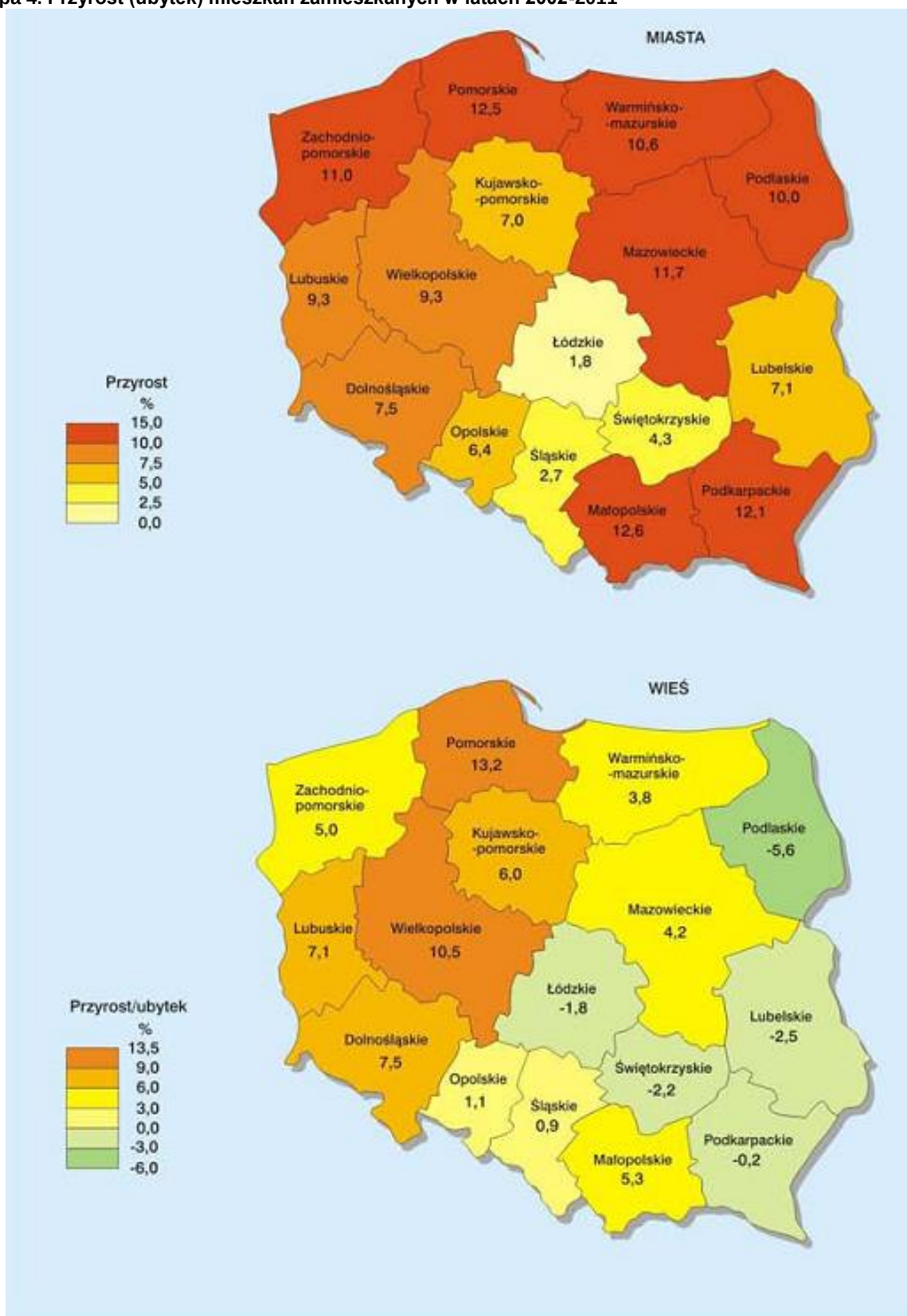

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS i dane miasta http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=848845&p_token=0.3940231643588751 [dostęp: 23.10.2013]

Wśród podmiotów będących właścicielami mieszkań najliczniejszą grupą były spółdzielnie mieszkaniowe. Drugą pozycję pod względem udziału w liczbie mieszkań zajmowały zasoby osób fizycznych – 42,35%. Zasoby gminne w 2007 r. obejmowały 816 mieszkań, co stanowiło 6,22% całkowitej liczby mieszkań.

W Sanoku zlokalizowanych jest 3 885 budynków mieszkalnych. Według dostępnych danych statystycznych (stanu na 31 grudnia 2010 r.) zasoby mieszkaniowe Sanoka wynosiły 13 391 mieszkań o łącznej powierzchni użytkowej 860 107m², w których znajdowało się 49 864 izb. W porównaniu z 2000 r. zasoby mieszkaniowe powiększyły się o 10,6%. W ogólnej liczbie mieszkań tylko 0,04% (6 mieszkań) stanowiły mieszkania niezamieszkane, tzw. pustostany. Sanok administracyjnie zlokalizowany jest w województwie podkarpackim, w którym w latach 2002-2011 wystąpił przeszło 12 procentowy przyrost mieszkań, co dało województwu trzecie pod względem najwyższej wartości przedmiotowego wskaźnika miejsce w kraju. Poniżej zamieszczona mapa obrazuje przyrost (ubytek) mieszkań zamieszkałych w latach 2002-2011.

Mapa 4. Przyrost (ubytek) mieszkań zamieszkałych w latach 2002-2011

Źródło: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbr/gus/pbs_NSP2011_mieszkania.pdf

Wskaźniki warunków mieszkaniowych: m² na osobę, osób na izbę w roku 2008 i 2010 w Sanoku i jednostkach porównywanych przedstawia poniżej zamieszczona tabela.

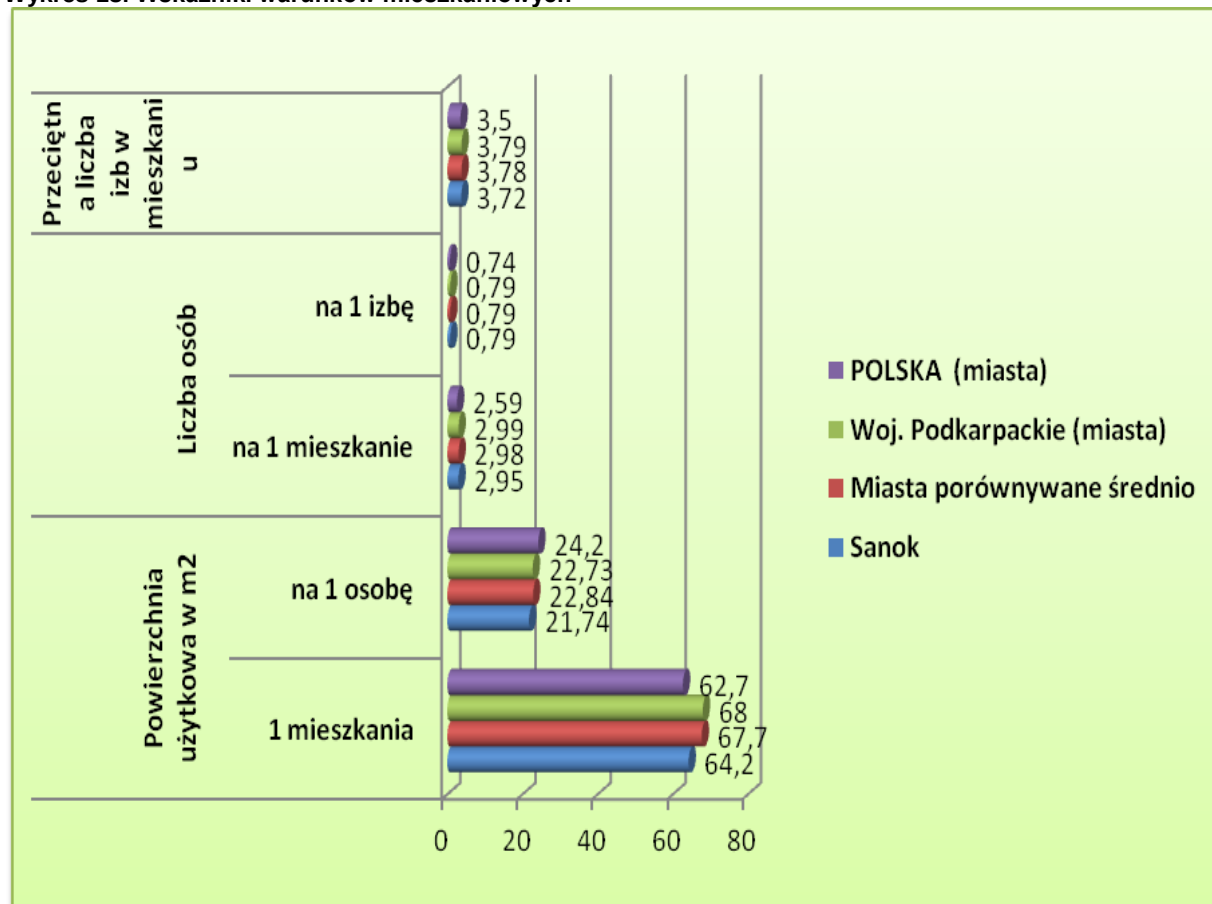
Tabela 25. Wskaźniki warunków mieszkaniowych

Wyszczególnienie	Powierzchnia użytkowa w m ²				Liczba osób				Przeciętna liczba izb w mieszkaniu	
	1 mieszkania		na 1 osobę		na 1 mieszkanie		na 1 izbę			
	2008	2010	2008	2010	2008	2010	2008	2010	2008	2010
Sanok	63,7	64,2	21,5	21,74	2,97	2,95	0,80	0,79	3,72	3,72
Miasta porównywane średnio	67,3	67,7	22,5	22,84	3,00	2,98	0,80	0,79	3,78	3,78
Woj. Podkarpackie (miasta)	67,3	68,0	22,3	22,73	3,42	2,99	0,86	0,79	3,78	3,79
POLSKA (miasta)	62,2	62,7	23,6	24,20	2,63	2,59	0,75	0,74	3,50	3,50

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS, obliczenia własne http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=848882&p_token=0.21746073201341787 [dostęp: 23.10.2013]

Zgodnie z zamieszczoną powyżej tabelą dane charakteryzujące Miasto Sanok nie odbiegają znacząco od danych charakteryzujących porównywane jednostki. Wartości analizowanych wskaźników są wyższe dla Sanoka niż dla kraju i nieznacznie niższe niż dla województwa podkarpackiego. W przypadku miast porównywalnych Sanok osiągnął niższe wartości dla następujących wskaźników: powierzchnia użytkowa w m² (1 mieszkania i na 1 osobę), liczba osób na 1 mieszkanie i przeciętna liczba izb w mieszkaniu.

Wykres 18. Wskaźniki warunków mieszkaniowych

Źródło: opracowanie własne

Analizując wskaźniki warunków mieszkaniowych dla Sanoka, stwierdza się że w 2010 r. przeciętne mieszkanie składało się z 3,72 izb, a jego powierzchnia użytkowa wynosiła 64,2m². W porównaniu z 2008 r. wielkość przeciętnego mieszkania wzrosła o 0,5m².

Poniżej zamieszczono zestawienie danych charakteryzujących mieszkania oddane do użytku na terenie Sanoka w latach 2004-2011.

Tabela 26. Charakterystyka mieszkań oddanych do użytku

Wyszczególnienie	Liczba mieszkań oddanych do użytku		Powierzchnia użytkowa mieszkań oddana do użytku		Liczba mieszkań oddanych do użytku			
					na 1000 ludności		1000 zawartych małżeństw	
	2004	2011	2004	2011	2004	2011	2004	2011
Sanok	52	41	7 689	6 710	1,31	1,04	227	179
Miasta porównywane średnio	84	64	11 665	8 375	1,95	1,51	365	266
Woj. Podkarpackie (miasta)	1 959	2 712	230 882	260 791	2,31	3,08	428	544
POLSKA (miasta)	72 523	79 948	6 723 803	6 967 604	3,09	3,42	623	651

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS

Zgodnie z obowiązującym dla Miasta Sanoka Programem czynszowym poniżej zaprezentowano stawki czynszów komunalnych (bez opłat za świadczenia) najniższe, najwyższe, średnie.

Tabela 27. Obowiązujące stawki czynszu w zasobach komunalnych w Sanoku w 2011 i 2012 roku (w zł na 1m² p.u. miesięcznie)

Rok	Wyszczególnienie	Stawki czynszu w zł miesięcznie na 1m ² p.u.		
		najniższa	średnia	najwyższa
2011	Sanok	1,34	2,95	3,69
2012		1,34	2,95	3,69

Źródło: dane Urzędu Miasta Sanoka

Poniżej zamieszczona tabela przedstawia liczbę i kwotę dodatków mieszkaniowych wypłacanych w roku: 2009, 2010, 2011, 2012.

Tabela 28. Liczba i kwota dodatków mieszkaniowych wypłacanych w roku: 2009, 2010, 2011, 2012

Wyszczególnienie	Dodatki mieszkaniowe							
	liczba				kwota			
	2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	2012
	szt.				zł			
Sanok	10517	11028	10958	11456	1622607	2126483	1964115	2098806
Miasta porównywane średnio	9789,8	9589,2	8993,6	8833	1527377,4	1569312,2	1523672	1691019
Woj. Podkarpackie (miasta)	177062	182437	177292	185374	29780341	30636544	30563046	29943009
POLSKA (miasta)	4409452	4515134	4330538	4377276	728957147	784470059	802180469	844800995

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=848882&p_to ken=0.5762286046827247 [dostęp: 23.10.2013]

Poniżej zamieszczona tabela przedstawia wyposażenie mieszkań w instalacje – udział % w Sanoku i jednostkach porównywanych.

Tabela 29. Wyposażenie mieszkań w instalacje

Wyszczególnienie	Wodociąg [%]	Łazienka [%]	Centralne ogrzewanie [%]
Sanok	98,5	95,7	88,9
Miasta porównywane średnio	98,2	95,4	84,7
Woj. Podkarpackie (miasta)	97,8	94,5	87,5
POLSKA (miasta)	98,6	92,4	85,0

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS, obliczenia własne http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=848882&p_token=0.26414129394553443 [dostęp: 23.10.2013]

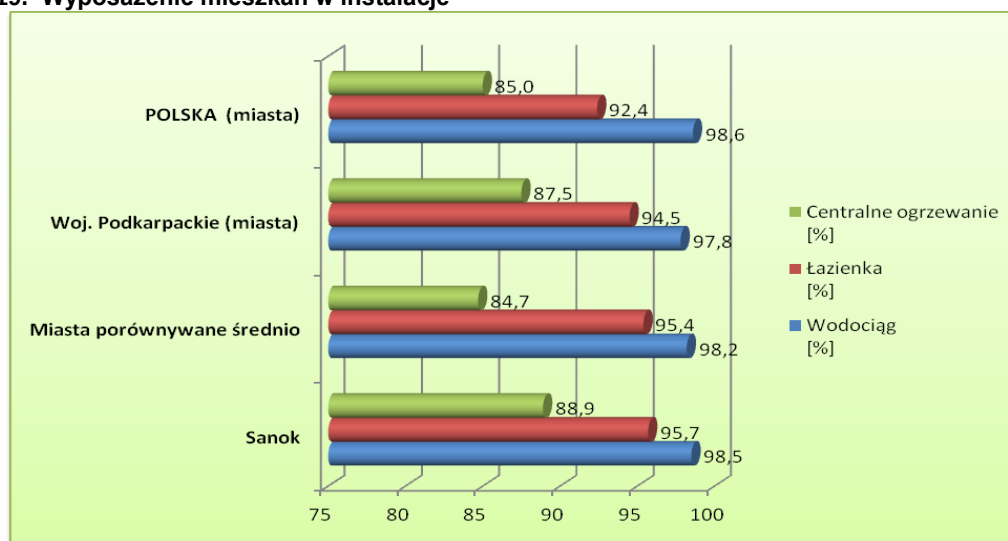

Na tle jednostek porównywanych Sanok posiada najwyższe wyniki w zakresie wyposażenia mieszkań w instalacje, aczkolwiek na terenie miasta wciąż jest 1,5% mieszkań niepodłączonych do wodociągu, 4,3% mieszkań bez łazienki i 11,1% mieszkań nieposiadających centralnego ogrzewania.

Wykres 19. Wyposażenie mieszkań w instalacje

Źródło: opracowanie własne

3.3. Praca

Kolejnym elementem charakteryzującym rynek pracy jest **poziom bezrobocie** w danej jednostce. W okresie obejmującym lata 2007-2012, największa liczba zarejestrowanych bezrobotnych wystąpiła w 2010 roku i wyniosła wówczas 2 192 osób. Najmniejsze wartości dotyczące liczby zarejestrowanych bezrobotnych ogółem oraz udziału bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym wystąpiły w 2008 roku, wynosząc odpowiednio 1576 osób oraz 6,0%.

Tabela 30. Liczba zarejestrowanych bezrobotnych

Rok	Liczba zarejestrowanych bezrobotnych ogółem	Bezrobotne kobiety	Z prawem do zasiłku	Liczba zarejestrowanych bezrobotnych na 1000 ludności w wieku produkcyjnym ¹²	Udział % bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym ¹³
2007	2000	1221	227	75,99	7,6
2008	1576	887	217	59,90	6,0
2009	2098	1045	301	79,85	8,0
2010	2192	1127	259	83,28	8,3
2011	2049	1086	243	78,83	7,9
2012	2081	1056	264	80,81	8,1

Źródło: PUP w Sanoku

Wskaźnik procentowego udziału kobiet w ogólnej liczbie zarejestrowanych bezrobotnych wzrastał od 2009 roku. W 2012 roku procentowy udział kobiet w ogólnej liczbie zarejestrowanych bezrobotnych zmalał w stosunku do 2011 roku o 2,7 %. Kobiety nadal jednak stanowią większość wśród osób zarejestrowanych, jako bezrobotne.

Tabela 31. Bezrobotni zarejestrowani wg płci w Sanoku i w jednostkach porównywalnych na koniec 31.12.2012 r.

Bezrobotni zarejestrowani wg płci	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
Sanok	2081	1025	1056
Miasta porównywane średnio	2716	1293	1423
Województwo podkarpackie	153807	75927	77880
Polska	2136815	1037629	1099186

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS i dane miasta http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=849054&p_token=0.4053458185154266 [dostęp: 23.10.2013]

¹² www.stat.gov.pl

¹³ j. w.

Na przestrzeni lat 2007-2012 liczba ofert pracy znacznie się zmniejszyła o 8,7%. W tym samym okresie liczba osób które podjęły pracę 3084 w roku 2007 do 2802 w roku 2012. Liczba osób podejmujących pracę zmniejszyła się więc o 9,1 %.

Tabela 32. Liczba ofert pracy oraz liczby podjętych prac

Rok	Liczba ofert pracy	Podjęcia pracy
2007	1629	3084
2008	1481	2817 ¹⁴
2009	1694	2699
2010	1714	3273
2011	1169	3105
2012	1487	2802

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS i dane miasta http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=849054&p_token=0.11756299006518445 [dostęp: 23.10.2013]

Analiza ofert pracy w 2012 roku wg struktury stanowisk pracy przez PUP w Sanoku wykazuje stosunkowo dużą liczbę ofert na stanowisko: „Sprzedawcy i pokrewni”, „Sekretarki, operatorzy urządzeń biurowych i pokrewni” oraz „Pracownicy usług osobistych”. Z kolei analiza zawodów deficytowych i nadwyżkowych w oparciu o statystykę rynku pracy nie jest w stanie określić rzeczywistej skali zjawiska. Wynika to z faktu, że nie wszystkie wolne miejsca pracy są zgłaszane przez pracodawców do Urzędu Pracy.

Na terenie powiatu sanockiego występują trzy duże zakłady produkcyjne, obejmujące przemysł gumowy, przemysł samochodowy oraz naftowy. Ponadto charakterystyczna dla tego regionu jest produkcja wyrobów z drewna oraz przetwórstwo drewna. Analizując oferowane stanowiska pracy w 2012 roku pod względem branż pracodawców, można zauważyć, że zdecydowana większość obejmuje zawody związane z produkcją i przetwórstwem drzewnym, co odzwierciedla koniunkturę gospodarki powiatu sanockiego.

3.4. Zabezpieczenie materialne – status materialny, Źródła utrzymania, pomoc społeczna

W zakresie zabezpieczenia społecznego Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Sanoku realizował działania w ramach 4 głównych grup świadczeń: 1 pomoc społeczna, 2 świadczenia rodzinne, 3 dodatki mieszkaniowe, 4 fundusz alimentacyjny.

W 2012 roku najwięcej wniosków o pomoc napłynęło od grupy 2 198 osób - z powodu ubóstwa. Ok. 1 883 osób uzyskało pomoc po złożeniu wniosku o pomoc z powodu bezrobocia, co stanowiło drugą co do wielkości grupę osób, której przyznano pomoc.

Głównymi powodem przyznania świadczeń z pomocy społecznej w 2012 roku było:

- ✓ ubóstwo w 890 rodzinach w których zamieszkiwało 2198 osób,
- ✓ bezrobocie 689 rodzinach – 1883 osób,
- ✓ długotrwała lub ciężka choroba 564 rodzinach – 1063 osoby,
- ✓ niepełnosprawność 312 rodzinach – 561 osób.

Powody przyznania pomocy przeważnie występują w sprzężeniu tzn. w jednej rodzinie mamy do czynienia z kilkoma sytuacjami uprawniającymi do korzystania ze świadczeń finansowych i rzeczowych.

Tabela 33. Pomoc społeczna wg powodów udzielenia w 2012 r.

Powody pomocy	Wnioski o pomoc	
	Liczba rodzin	Liczba osób
Bezrobocie	689	1883
Alkoholizm i narkomania	105	152
Niepełnosprawność	312	561
Długotrwała choroba	564	1063
Bezradność w sprawach opiekuńczo wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego	259	638
Ochrona macierzyństwa	72	380
Ubóstwo	890	2198

Niepełnosprawność	312	561
-------------------	-----	-----

Źródło: Dane przesłane z Urzędu Miasta

Tabela 34. Pomoc społeczna wg rodzajów świadczeń

Jednostka	Świadczenia pieniężne				Świadczenia niepieniężne	Liczba osób objętych pomocą społeczną
	Ogółem	w tym zasiłek				
		stały	okresowy	celowy		
MOPS	899	171	531	459	729	1505

Źródło: Dane przesłane z Urzędu Miasta

W 2012 roku na zasiłek celowy przeznaczono 191 358,12 zł. Najmniej środków spośród świadczeń pieniężnych przeznaczono na zasiłek 1 150 zł. W 2010 r. pomocą społeczną objęte zostały 2 672 osoby.

Tabela 35. Pomoc społeczna w latach 2010-2012

Rok	Korzystający z pomocy społecznej	
	osoby	rodziny
2010	2672	1097
2011	2536	1090
2012	2542	1102

Źródło: Dane przesłane z Urzędu Miasta

W okresie obejmującym lata 2010-2012 najwięcej osób (a zarazem rodzin) skorzystało z pomocy społecznej w 2010 roku, a najmniej w 2011. Udział procentowy osób korzystających z pomocy społecznej do ogólnej liczby osób ukazuje tendencję spadkową. 9% ludności Sanoka pozostaje trwale w złej sytuacji materialnej.

Poniżej zamieszczona tabela przedstawia zatrudnienie w Miejskim Ośrodku Pomocy Społecznej, w 2012 roku ogółem.

Tabela 36. Zatrudnienie w Miejskim Ośrodku Pomocy Społecznej w Sanoku w 2012 r

PRACOWNICY	OPS	DOO	DDP	DDP i RDST
Merytoryczni	25	b.d.	0	b.d.
Administracyjni	24	b.d.	b.d.	b.d.
Obsługi	1	0	0	0
Razem:	60	b.d.	0	b.d.

Źródło: Dane przesłane z Urzędu Miasta

W Miejskim Ośrodku Pomocy Społecznej w Sanoku zatrudnione jest 60 osób, w tym 25 pracowników socjalnych. Największą część pracowników to osoby związane merytorycznie z tematem, najmniej liczną grupą stanowią pracownicy administracyjni.

Ośrodek nie posiada pełnej liczby organizacji działających na terenie Gminy Miasta Sanok w zakresie pomocy społecznej. Do najprężniej działających należą:

- Towarzystwo Pomocy im. Świętego Brata Alberta koło w Sanoku, które prowadzi: Dom Bezdomnego Inwalidy, Zakład Opiekuńczo Pielęgnacyjny (na kontrakcie z NFZ), jadłodajnię, punkt wydawania odzieży i łaźnię.
- Polski Komitet Pomocy Społecznej realizujący usługi opiekuńcze, specjalistyczne usługi opiekuńcze oraz realizację programu PEAD i pomoc w postaci odzieży i żywności
- Polski Czerwony Krzyż placówka terenowa w Sanoku realizujący usługi opiekuńcze, specjalistyczne usługi opiekuńcze oraz realizację programu PEAD i pomoc w postaci odzieży i żywności.
- Towarzystwo Pomocy im. Ks. Zygmunta Gorazdowskiego, prowadzące pomoc finansową dla rodzin oraz wsparcie dla dzieci z rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym.

3.5. Opieka nad dziećmi (w tym żłobki), osobami starszymi i niepełnosprawnymi

Opieka nad dziećmi

Na terenie Miasta Sanoka funkcjonują 2 żłobki, 4 przedszkola samorządowe, oraz 3 społeczne placówki wychowania przedszkolnego prowadzone przez zgromadzenia zakonne – finansowane z budżetu miasta Sanoka.

Z danych przedstawionych poniżej (Tabela 37) wyraźnie widać, że nie dla wszystkich dzieci w wieku 0 - 2 lata wystarczyłoby miejsc w sanockich żłobkach. Jednakże, należy wziąć pod uwagę, że nie wszyscy rodzice planują pozostawienie dzieci w żłobkach.

Tabela 37. Liczba żłobków, liczba dzieci i liczba dostępnych miejsc

Jednostka terytorialna	Zakres przedmiotowy	Rok	Jednostka	Wartość
SANOK	Żłobki	2010	ob.	2
		2011		2
		2012		2
	Oddziały żłobkowe	2010	-	0
		2011		0
		2012		0
	Miejsca (łącznie z oddziałami)	2010	msc	150
		2011		154
		2012		151
	Dzieci przebywające w ciągu roku (łącznie z oddziałami)	2010	osoba	240
		2011		251
		2012		226
	Dzieci (łącznie z oddziałami) 31.XII	2010	osoba	147
		2011		154
		2012		152
	Dzieci w wieku 0-2 lat (łącznie z oddziałami)	2010	osoba	95
		2011		113
		2012		104

Źródło: Dane przesłane z Urzędu Miasta

Tabela 38. Liczba dzieci nieprzyjętych do przedszkola

Lata szkolne przedszkola	2010/11	2011/12	2012/13
Przedszkole nr 1	-	50	39
Przedszkole nr 2	-	45	47
Przedszkole nr 3	24	20	39
Przedszkole nr 4	-	-	-
Razem	24	115	125

Źródło: Obliczenia własne Wydziału Edukacji UM Sanok

3.6. Edukacja

Na terenie Miasta Sanoka funkcjonuje **14 placówek oświatowych**, w tym: 4 przedszkola samorządowe, 6 szkół podstawowych i 4 gimnazja - prowadzonych przez Gminę Miasta Sanoka, które zabezpieczają potrzeby wychowawcze i edukacyjne dzieci i młodzieży w zakresie opieki przedszkolnej, wczesnoszkolnej, podstawowej i gimnazjalnej. **Ponadto w Sanoku funkcjonują: 3 społeczne placówki wychowania przedszkolnego prowadzone przez zgromadzenia zakonne – finansowane z budżetu miasta Sanoka.**

Tabela 39. Liczba wychowanków przedszkoli, uczniów szkół podstawowych i gimnazjów – w latach szkolnych - 2011/12 i 2012/13.

Placówki oświatowe	lata szkolne	2011/12	2012/13
Przedszkola, w tym: społeczne		82 998	87 9107
szkoły podstawowe		2 266	2 236
gimnazja		1 418	1 365
ogółem		4 611	4 587

Źródło: dane SIO i obliczenia własne Wydziału Edukacji UM Sanok

Tabela 40. Zatrudnienie nauczycieli wg stopni awansu zawodowego w placówkach Gminy Miasta Sanoka – w latach szkolnych - 2011/12 i 2012/13. (w przeliczeniu na etaty)

nauczyciele wg stopni awansu zawodowego	lata szkolne	2011/12	2012/13
bez stopnia		2,00	2,70
stażysta		16,16	4,02
kontraktowy		60,82	47,43
mianowany		94,57	84,66
dyplomowany		301,16	306,44
ogółem		474,71	445,25

Źródło: dane SIO i obliczenia własne Wydziału Edukacji UM Sanok

Tabela 41. Finansowanie systemu edukacji i wychowania Gminy Miasta Sanoka – w latach szkolnych - 2011/12 i 2012/13

Wyszczególnienie:	lata	2012	2013
		w zł	w zł
Subwencja oświatowa:		21 252 610,-	21 757 158,-
środki własne:		6 971 538,-	7 625 440
ogółem wydatki subwencionowane:		28 224 148	29 382 598
Inna działalność niesubwencionowana		7 893 021	8 239 714
Razem oświata i wychowanie		36 117 169,-	37 622 312,-
Edukacyjna opieka wychowawcza		1 355 800,-	1 513 560,-

Źródło: dane SIO i obliczenia własne Wydziału Edukacji UM Sanok

3.6.1. Przedszkola (publiczne i prywatne)

Miasto Sanok prowadzi ogółem **8 ogólnodostępnych przedszkoli**, w tym 1 placówkę specjalną. Na rok szkolny 2010/11 zorganizowano ogółem **38 oddziałów i przyjęto 925 dzieci**. Przedszkola miejskie w Sanoku ukończyło w 2012 r. **212 dzieci 6-letnich, dzieci 302 dzieci 5-letnich, 261 dzieci 4-letnich i 194 dzieci 3-letnich.**

Tabela 42. Charakterystyka przedszkoli w Sanoku i Jarosławiu

Jednostka	Ogółem				Oddziały				Miejsca				Dzieci			
	2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	2012
Sanok	7	7	8	brak	38	38	38	brak	916	916	936	brak	895	891	925	brak

Jarosław	8	8	8	brak	37	34	42	brak	925	895	810	brak	939	897	805	brak
----------	---	---	---	------	----	----	----	------	-----	-----	-----	------	-----	-----	-----	------

Źródło: Bank danych lokalnych GUS i obliczenia własne http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=849085&p_token=0.7671006931015394 [dostęp: 23.10.2013]

Tabela 43. Liczba dzieci uczęszczających do przedszkoli Sanoku i jednostkach porównywalnych

	Dzieci w wieku 3 lat w roku			Dzieci w wieku 4 lat w roku			Dzieci w wieku 5 lat w roku			Dzieci w wieku 6 lat w roku		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012
Sanok	158	185	194	258	284	261	267	269	302	200	168	212
Miasta porównywane średnio	233	277	269	289	313	337	317	327	346	272	212	210
Województwo podkarpackie (miasta)	5645	6196	6373	6614	7227	7625	7002	7343	7889	5580	5288	5705
POLSKA (miasta)	146810	163863	165665	171695	185058	197358	175272	183274	198146	129096	116138	123561

Źródło: Bank danych lokalnych GUS i obliczenia własne http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=849085&p_token=0.5036277424032678 [dostęp: 23.10.2013]

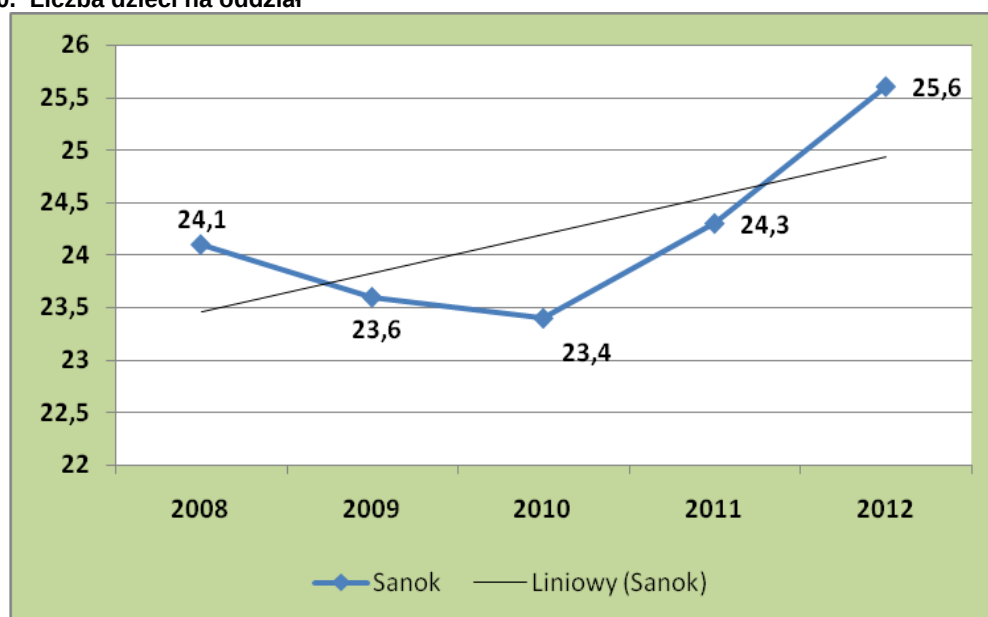
W Polsce nie ma obecnie ogólnopolskich przepisów określających maksymalną liczbę uczniów w klasie. W rozporządzeniu (z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół), określono maksymalną liczebność klas, ograniczając ją do 26 osób, jednak odnosi się ono wyłącznie do edukacji wczesnoszkolnej (tj. klas I-III szkół podstawowych) i nie jest rygorystycznie przestrzegane. W Sanoku liczba dzieci na oddział nie odbiegała znacznie od średniej dla jednostek porównywalnych i tak w roku 2012 wynosiła 25,6 (średnia dla miast porównywalnych 24,6, dla miast województwa 23,8, dla Polski 22,8)

Tabela 44. Liczba dzieci na oddział

Liczba dzieci na oddział	2008	2009	2010	2011	2012
Sanok	24,1	23,6	23,4	24,3	25,6
Miasta porównywane średnio	25,0	24,7	24,4	24,3	24,6
Województwo podkarpackie (miasta)	24,5	24,4	24,3	24,3	23,8
POLSKA (miasta)	23,6	23,5	23,1	22,8	22,8

Źródło: Bank danych lokalnych GUS i obliczenia własne http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=849085&p_token=0.5036277424032678 [dostęp: 23.10.2013]

Wykres 20. Liczba dzieci na oddział

Źródło: Bank danych lokalnych GUS ([stat.gov.pl](http://www.stat.gov.pl)) i obliczenia własne http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=849085&p_token=0.5036277424032678 [dostęp: 23.10.2013]

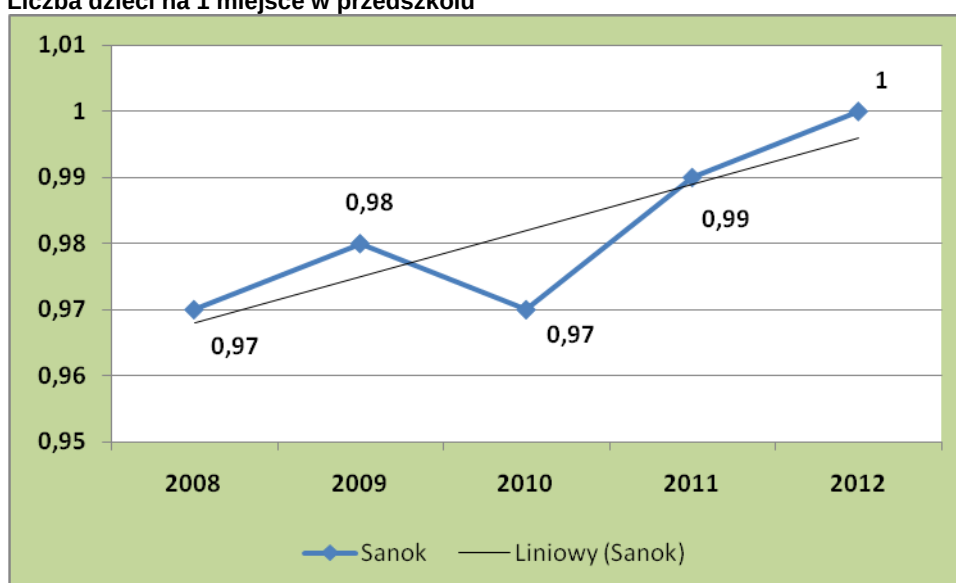
Żłobki i przedszkola mają duże znaczenie nie tylko dla rozwoju dziecka, ale i dla organizacji życia pracujących rodziców. W Sanoku nie brakuje miejsc w przedszkolach w 2012 roku na jedno wolne miejsce przypadało jedno dziecko. Jednakże, należy wziąć pod uwagę, że nie wszyscy rodzice planują pozostawienie dzieci w żłobkach. W badanym okresie czasu jedynie w 2010 roku wystąpił niedobór wolnych miejsc w sanockich przedszkolach.

Tabela 45. Liczba dzieci na 1 miejsce w przedszkolu

Liczba dzieci na miejsce	2008	2009	2010	2011	2012
Sanok	0,97	0,98	0,97	0,99	1,00
Miasta porównywane średnio	1,02	1,02	1,00	1,02	1,01
Województwo podkarpackie (miasta)	1,03	1,02	0,99	1,00	1,00
POLSKA (miasta)	1,01	1,00	0,99	0,98	0,98

Źródło: Bank danych lokalnych GUS i obliczenia własne http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=849085&p_token=0.5036277424032678 [dostęp: 23.10.2013]; http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=849085&p_token=0.1479823586387653 [dostęp: 23.10.2013]

Wykres 21. Liczba dzieci na 1 miejsce w przedszkolu

Źródło: Bank danych lokalnych GUS i obliczenia własne http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=849085&p_token=0.5036277424032678 [dostęp: 23.10.2013]; http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=849085&p_token=0.1479823586387653 [dostęp: 23.10.2013]

3.6.2. Szkoły podstawowe publiczne

W roku szkolnym 2011/12 miasto prowadziło **7 szkół podstawowych**. Ogółem 101 oddziałach przebywało **2391 uczniów**, spośród których na 1 oddział przypadało średnio ok. 21,22. Najmniej uczniów na oddział w liczbie 9,33 przypada w Szkole Podstawowej nr 7, a najwięcej w liczbie 25,81 w szkole Podstawowej nr 4. Kształcenie w zakresie szkoły podstawowej w Sanoku w roku szkolnym 2011/12 prowadziło **258 nauczycieli**.

Tabela 46. Szkoły podstawowe w Sanoku

Nazwa szkoły	Liczba				uczniów na 1 pomieszczenie do nauczania	Liczba nauczycieli		
	uczniów	oddziałów	uczniów na 1 oddział	pomieszczeń do nauczania		Osób	Etatów	Etatów /ucznia
SP 1	582	23	25,3	35	16,57	64	60	0,10
SP 2	527	22	23,95	25	21,04	52	49	0,09
SP 3	365	17	21,47	26	14,19	45	38	0,10
SP 4	696	27	25,81	31	22,48	60	57	0,08

SP 6	193	9	21,44	12	15,52	31	18	0,09
SP 7	28	3	9,33	3	10	6	4	0,14
Razem /średnio	2391/398,5	101/16,8	127,3/21,22	132	16,94	258/43	226/36,7	0,6/0,1

Źródło: Bank danych lokalnych GUS i obliczenia własne http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=849143&p_token=0.6045415540335907 [dostęp: 23.10.2013]
http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=849143&p_token=0.363577222351293 [dostęp: 23.10.2013]

Szkoły podstawowe w Sanoku są jednymi z najgorzej skomputeryzowanych w stosunku do jednostek porównywanych. Udział % szkół wyposażonych w komputery przeznaczone do użytku uczniów z dostępem do Internetu w roku 2012 wynosił 83,33 i w ciągu roku nie uległ zmianie. Na 1 komputer z dostępem do Internetu w 2012 roku przypadało w Sanoku 12,63 uczniów. Liczba komputerów z dostępem do Internetu przeznaczonych do użytku uczniów przypadająca na 1000 uczniów wyniosła 108,32. Średnia dla porównywanych miast w Polsce wyniosła pod tym względem 111 komputerów na 1000 uczniów. Liczba pracowni komputerowych na 1000 uczniów na koniec 2012 roku w Sanoku wyniosła 4,18 i była porównywalna do średniej dla miast województwa.

Tabela 47. Komputeryzacja szkół podstawowych w Sanoku

Jednostka terytorialna	udział % szkół wyposażonych w komputery przeznaczone do użytku uczniów z dostępem do Internetu		uczniowie przypadający na 1 komputer z dostępem do Internetu		liczba komputerów z dostępem do Internetu na 1000 uczniów	liczba pracowni komputerowych na 1000 uczniów
	szkoły podstawowe dla dzieci i młodzieży bez specjalnych					
	2011	2012	2011	2012	2011	2011
Polska	94,20	94,92	10,64	10,02	141,73	6,29
Sanok	83,33	83,33	11,76	12,63	108,32	4,18
Polska- miasto	95,86	95,49	14,96	13,92	111,00	3,92
Podkarpackie- miasto	96,06	96,03	13,47	12,35	117,85	4,57

Źródło: Bank danych lokalnych GUS i obliczenia własne http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=849143&p_token=0.7763498294694335 [dostęp: 23.10.2013]

W Sanoku nie działają klasy autorskie. Szkoły podstawowe Miasta Sanoka prowadzą innowacje pedagogiczne i zmodyfikowane przez nauczycieli program nauczania w ilości ogółem - 150 godzin dydaktycznych/tygodniowo.

Realizowane programy innowacyjne dotyczą zajęć:

- języka angielskiego - 12 godzin,
- wychowania fizycznego - 104 godziny,
- edukacji wczesnoszkolnej - 22 godziny,
- matematyki - 3 godziny,
- oddziałów integracyjnych - 9 godzin.

Pozostałe innowacje pedagogiczne prowadzone w sanockich szkołach realizowane są na potrzeby - 15 uczniów w ramach:

- nauczania indywidualnego - dla 12 uczniów,
- nauczania terapeutycznego - 1 ucznia,
- zajęć dla uczniów powracających z zagranicy - 2 uczniów.

Działalność pozalekcyjna

Tabela 48. Udział szkół w najważniejszych projektach i konkursach, innych niż dydaktycznych realizowanych w ramach działalności pozalekcyjnej szkół – w roku szkolnym 2012/2013

Szkoła	Tytuł projektu /nazwa konkursu
Szkoła Podstawowa Nr 1	1. Sanocki Program Indywidualizacji Nauczania w klasach I – III 2. Ogólnopolska kampania „Zachowaj Trzeźwy Umysł” 3. Szkoła Promująca Zdrowie 4. Afrykańskie klimaty 5. Konkurs „Warzywkowo”
Szkoła Podstawowa Nr 2	1. Sanocki Program Indywidualizacji Nauczania w klasach I – III 2. „Dzieci dzieciom” – przybory dla Albanii 3. eTwining 4. Chrońmy nasze środowisko 5. Konkurs „Warzywkowo”
Szkoła Podstawowa Nr 3	1. Sanocki Program Indywidualizacji Nauczania w klasach I – III 2. Akademia Przyszłości 3. Projekt „Comenius” 4. Przyroda w poezji
Szkoła Podstawowa Nr 4	1. Sanocki Program Indywidualizacji Nauczania w klasach I – III 2. EKO – SANOK 3. Ogólnopolska akcja „Cała Polska czyta dzieciom” 4. „Trzeci Elementarz, czyli program 7 kroków” 5. „Owoce w szkole”
Szkoła Podstawowa Nr 6	1. Sanocki Program Indywidualizacji Nauczania w klasach I – III 2. „Szkoła bez przemocy” 3. „5 porcji warzyw, owoców lub soków” 4. Konkurs ekologiczny „Promotor Ekologii” 5. „Ratujemy i uczymy ratować” 6. „Bezpieczeństwo i mobilność dla wszystkich” 7. Dzień Bezpiecznego Internetu
Szkoła Podstawowa Nr 7	1. Sanocki Program Indywidualizacji Nauczania w klasach I – III
Gimnazjum Nr 1	1. e-Akademia przyszłości 2. XIII Podkarpacki Konkurs Matematyczny im. F. Fej 3. Polsko-Ukraiński Konkurs fizyczny „Lwiątko2013”
Gimnazjum Nr 2	1. Krajowy Konkurs Matematyczny „PIKOMAT” 2. Krajowy Konkurs Wiedzy Biblijnej 3. Konkurs Fizyczny Polsko-Ukraiński
Gimnazjum Nr 3	1. Ogólnopolski Konkurs Oxford Matematyka Plus 2. Ogólnopolski Konkurs „Meditest” 3. Ogólnopolski Konkurs Chemiczny „Multitest”
Gimnazjum Nr 4	1. e-Akademia przyszłości 2. Szkoła z klasą 2.0

Źródło: dane Urzędu Miasta

Najważniejsze osiągnięcia uczniów w zawodach sportowych i innych - w roku szkolnym 2012/2013

1. Szkoła Podstawowa Nr 1 w Sanoku:

- I miejsce w wojewódzkich Igrzyskach Młodzieży Szkolnej w pływaniu,
- I miejsce w wojewódzkich Igrzyskach Młodzieży Szkolnej łyżwiarstwo szybkie,
- II miejsce w wojewódzkich Igrzyskach Młodzieży Szkolnej w gimnastyce chłopców,
- II miejsce w wojewódzkich Igrzyskach Młodzieży Szkolnej w pływaniu indywidualnym dziewcząt,
- III miejsce w wojewódzkich Igrzyskach Młodzieży Szkolnej w łyżwiarstwie dziewcząt i chłopców,
- IV miejsce we współzawodnictwie sportowym szkół w kategorii Igrzysk Młodzieży Szkolnej,

2. Szkoła Podstawowa Nr 2 w Sanoku:

- III miejsce w wojewódzkich zawodach w łyżwiarstwie szybkim,

- II miejsce w wojewódzkich zawodach piłki nożnej,
- II miejsce w wojewódzkich zawodach LA sztafeta dziewcząt ,
- II miejsce w wojewódzkich zawodach LA sztafeta chłopców.

3. Szkoła Podstawowa Nr 3 w Sanoku:

- IV - miejsce w wojewódzkich zawodach w lekkoatletyce,
- VI - miejsce w wojewódzkich w łyżwiarstwie szybkim,
- III miejsce w rejonowych zawodach w koszykówce chłopców,
- III miejsce w półfinale wojewódzkim piłki siatkowej chłopców,
- III miejsce w powiatowych zawodach w piłce ręcznej.

4. Szkoła Podstawowa Nr 4 w Sanoku:

- I miejsce w Wojewódzkim Współzawodnictwie Igrzysk Młodzieży Szkolnej,
- IV miejsce w Ogólnopolskich Igrzyskach Młodzieży Szkolnej,
- V miejsce w krajowych zawodach w unihokeja chłopców,
- VI miejsce w krajowych zawodach w sztafecie dziewcząt,
- VI miejsce w krajowych zawodach w sztafecie chłopców,

5. Szkoła Podstawowa Nr 6 w Sanoku:

- I miejsce w wojewódzkich zawodach w skoku w wzwyż,
- I, II, III miejsce w powiatowych zawodach w skoku w wzwyż,
- III miejsce w powiatowych zawodach w piłce nożnej chłopców,
- III miejsce w powiatowych zawodach w piłce nożnej dziewcząt,
- IV miejsce w powiatowych zawodach w szachach,

7. Gimnazjum Nr 1 w Sanoku:

- V miejsce - Ogólnopolska Gimnazjada w unihokeju – chłopców,
- I miejsce - Finał Wojewódzki Gimnazjada w unihokeju – chłopców,
- I miejsce - Finał Wojewódzki w łyżwiarstwie szybkim chłopców,
- V miejsce - Wojewódzkiej Gimnazjady w pływaniu dziewcząt,

8. Gimnazjum Nr 2 w Sanoku:

- I miejsce w powiatowych indywidualnych mistrzostwach w lekkoatletyce,
- I i IV miejsce w powiatowych indywidualnych biegach przełajowych,
- II miejsce w powiatowych zawodach w turnieju piłki nożnej „Coca Cola”,
- III miejsce w gminnych zawodach w tenisie stołowym,
- III miejsce w gminnych zawodach w szachach,
- Wyróżnienie w Międzynarodowym Konkursie Matematycznym „PIKOMAT”,

9. Gimnazjum Nr 3 w Sanoku:

- III miejsce w wojewódzkich zawodach w łyżwiarstwie dziewcząt,
- VII miejsce w wojewódzkich zawodach w łyżwiarstwie chłopców,
- III miejsce w powiatowych zawodach w tenisie stołowym chłopców,
- IV miejsce w powiatowych zawodach w unihokeju dziewcząt,
- III miejsce w powiatowych zawodach w unihokeju chłopców,

10. Gimnazjum Nr 4 w Sanoku:

- I miejsce w województwie w Szkolnej Gimnazjadzie Młodzieży.
- III miejsce w Ogólnopolskiej Gimnazjadzie Młodzieży w Lekkoatletyce,
- X miejsce w krajowych zawodach w lekkoatletyce,
- I miejsce w wojewódzkich zawodach w lekkoatletyce,
- III miejsce w wojewódzkich zawodach w unihokeju dziewcząt i sztafetowych biegach przełajowych chłopców.

Gmina Miasta Sanoka od wielu lat zajmuje czołowe miejsca w sportowej klasyfikacji współzawodnictwa dzieci i młodzieży na szczeblu krajowym i wojewódzkim.

W roku szkolnym 2012/2013 w klasyfikacji Województwa Podkarpackiego :

- W Igrzyskach Młodzieży Szkolnej:
 - ✓ Szkoła Podstawowa Nr 4 – zajęła 1 miejsce,
 - ✓ Szkoła Podstawowa Nr 1 – zajęła 4 miejsce,
 - ✓ Szkoła Podstawowa Nr 2 – zajęła 47 miejsce, na 746 klasyfikowanych szkół.
- W Gimnazjacie:
 - ✓ Gimnazjum Nr 4 – zajęło 1 miejsce,
 - ✓ Gimnazjum Nr 3 – zajęło 12 miejsce, na 472 klasyfikowanych szkół.

W Igrzyskach Młodzieży Szkolnej i Gimnazjacie - Gmina Miasta Sanok zajęła III miejsce na 159 klasyfikowanych gmin Województwa Podkarpackiego.

Szkoły podstawowe Sanoka zlokalizowane są w budynkach o dobrym standardzie: posiadającym pełne zaplecza gastronomiczno-sanitarne, prowadzą świetlice szkolne, dysponują salami gimnastycznymi, wewnętrznymi salami zabaw, posiadają pracownie specjalistyczne (logopedyczne, korekcyjne, inne) oraz własne place zabaw i boiska sportowe. Szkoły posiadają w pełni wykwalifikowaną kadrę pedagogiczną i administracyjno-obługową.

Gmina Miasta Sanoka posiada możliwości zwiększenia swej bazy dydaktycznej, utworzenie i adaptowanie nowych sal dydaktycznych, a tym samym – w kolejnych w latach, szczególnie po wprowadzeniu 6-latków do szkoły - przyjęcie do szkół całej populacji dzieci w wieku 5 i 6 lat z terenu miasta Sanoka.

3.6.3. Gimnazja publiczne

W 2010 roku do sanockich gimnazjów uczęszczało 1373 uczniów w 52 oddziałach. Średnio na jeden oddział przypadało 26,16 uczniów. Najwięcej uczniów uczęszczało do Gimnazjum nr 2, gdzie jednocześnie współczynnik uczniów przypadających na 1 oddział był najwyższy i wynosił on 28,4.

Tabela 49. Szkoły gimnazjalne w Sanoku

Nazwa szkoły	Liczba				uczniów na 1 pomieszczenie do nauczania	Liczba nauczycieli		
	uczniów	oddziałów	uczniów na 1 oddział	pomieszczeń do nauczania		Osób	Etatów	Etatów /ucznia
Gim. 1	398	15	26,53	23	26,33	47	39	0,098
Gim. 2	426	15	28,4	18	23,44	47	42	0,098
Gim. 3	219	9	24,33	13	16,85	29	23	0,106
Gim. 4	330	13	25,38	36	9,14	33	31	0,094
Razem /	1373	52	104,64	90	15,17	156	135	0,396

Źródło: Bank danych lokalnych GUS i obliczenia własne http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=849143&p_token=0.2347330021074303 [dostęp: 23.10.2013] http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=849143&p_token=0.11634586293624749 [dostęp: 23.10.2013]

Szkoły gimnazjalne w Sanoku są jednymi z najlepiej skomputeryzowanych w stosunku do jednostek porównywanych. Udział % szkół wyposażonych w komputery przeznaczone do użytku uczniów z dostępem do Internetu w roku 2012 wynosił 100% i w ciągu roku nie uległ zmianie. Na 1 komputer z dostępem do Internetu w 2012 roku przypadało w Sanoku 13,20 uczniów. Liczba komputerów z dostępem do Internetu przeznaczonych do użytku uczniów przypadająca na 1000 uczniów w Sanoku wyniosła 117,99. Była to wartość najniższa wśród analizowanych jednostek. Średnia dla porównywanych miast w Polsce wyniosła 132,95 komputerów na 1000 uczniów. Liczba pracowni komputerowych na 1000 uczniów w Sanoku w roku 2012 wyniosła 4,37 i była to wartość najniższa wśród analizowanych jednostek.

Tabela 50. Komputeryzacja szkół gimnazjalnych w Sanoku

Jednostka terytorialna	udział % gimnazjów wyposażonych w komputery przeznaczone do użytku uczniów z dostępem do Internetu	uczniowie przypadający na 1 komputer z dostępem do Internetu	liczba komputerów z dostępem do Internetu na 1000 uczniów	liczba pracowni komputerowych na 1000 uczniów
szkoły gimnazjalne dla dzieci i młodzieży bez specjalnych				

	2011	2012	2011	2012	2012	2012
Polska	82,39	81,79	10,95	10,17	142,22	5,74
Sanok	100,0	100,0	14,42	13,20	117,99	4,37
Polska- mia- sto	82,68	81,90	12,33	11,64	132,95	4,95
Podkarpackie- miasto	88,89	89,29	12,42	11,46	126,25	5,55

Źródło: Bank danych lokalnych GUS i obliczenia własne http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=849143&p_token=0.04812432404143918 [dostęp: 23.10.2013]

3.6.4. Szkoły inne niż gminne kształcące w zakresie szkoły podstawowej i gimnazjum

W Gminie Miasta Sanoka nie funkcjonują ogólnokształcące szkoły podstawowe i gimnazja, dla których organem prowadzącym są inne podmioty i instytucje certyfikowane do prowadzenia edukacji dzieci i młodzieży. Szkolnictwo artystyczne w Sanoku reprezentowane jest przez: Państwową Szkołę Muzyczną I i II stopnia w Sanoku, dla której organem prowadzącym jest Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Społeczną Szkołę Muzyczną II st. w Sanoku i Społeczne Ognisko Muzyczne w Sanoku posiadające uprawnienia szkoły publicznej - prowadzona są przez Sanockie Towarzystwo Muzyczne.

3.6.5. Stan techniczny szkół poszczególnych poziomów należących do miasta

Szkoły podstawowe i gimnazja funkcjonujące na terenie Miasta Sanoka posiadają dość dobrą bazę lokalową, która nie wymaga remontów kapitalnych. Prowadzone w latach 2010-2013 remonty bieżące i prace adaptacyjne utrzymywały bazę w dotychczasowym standardzie, podnosząc jej estetykę i funkcjonalność.

Zakres bieżących potrzeb inwestycyjno-remontowych w latach 2013-2014

- termomodernizacja budynku Szkoły Podstawowej Nr 1 w Sanoku - kwota: 2 800 000 zł,
- budowa sali gimnastycznej w Gimnazjum Nr 2 w Sanoku - kwota: 2 200 000,0 zł,
- termomodernizacja budynku Samorządowego Przedszkola Nr 1 w Sanoku - kwota: 950 000 zł,
- termomodernizacja budynku Szkoły Podstawowej Nr 3 w Sanoku - kwota: 650 000 zł,

Szacunkowy koszt prac remontowy w w/w szkołach to około 6 600 000 zł.

3.6.6. Dowozy do szkół podstawowych i gimnazjów

Gmina Miasta Sanoka nie organizuje/prowadzi dowozu dzieci do szkół. Z budżetu gminy dofinansowywany jest dojazd dzieci do szkół transportem publicznym dla 57 dzieci, w kwocie ogółem: 27 590,00 zł

3.6.7. Kształcenie na poziomie ponadgimnazjalnym młodzieży i dorosłych w Sanoku (różnorodność, dostępność czasoprzestrzenna)

W 2011 roku do liceów ogólnokształcących w Sanoku uczęszczało **1718 uczniów**. Do szkół policealnych, techników, szkół zawodowych i liceów profilowanych dla młodzieży uczęszczało w sumie **3045 uczniów**. W tym samym roku wyżej wymienione **szkoły ukończyło 885 osób**.

Tabela 51. Liczba uczniów i absolwentów na poziomie ponadgimnazjalnym w Sanoku

Jed. terytorial- na	Liceum				Szkoły policealne				Zasadnicza szkoła zawodowa				Licea profilowane				Technika			
	uczniowie		absol- wenci		uczniowie		absol- wenci		uczniowie		absol- wenci		uczniowie		absol- wenci		uczniowie		absol- wenci	
	201 0	201 1	201 0	201 1	201 0	201 1	201 0	201 1	201 0	201 1	201 0	201 1	201 0	201 1	201 0	201 1	201 0	201 1	201 0	201 1
Sanok	179 1	171 8	594	604	384	439	135	155	579	481	256	200	246	292	25	31	197 0	183 3	461	499
Krosno	281 8	280 3	956	926	102	102	20	21	905	807	314	318	0	0	0	0	240 2	230 3	593	617
Jarosław	228 7	225 4	713	759	0	0	0	0	930	816	368	351	156	84	141	92	202 3	201 0	418	454

Źródło: Bank danych lokalnych GUS i obliczenia własne http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.hier?p_id=849143&p_token=-623825155 [dostęp: 23.10.2013]

Z kształcenia osób dorosłych tzw. kształcenia ustawicznego w szkołach publicznych w 2011 roku korzystało łącznie 452 osób (liceum 132 osoby, szkoły policealne 320 osób). W tym samym roku wyżej wymienione **szkoły ukończyło 212 osoby**.

Tabela 52. Liczba uczniów i absolwentów w szkołach ponadgimnazjalnych dla dorosłych w latach 2010 – 2011

Jednostka terytorialna	Liceum				Szkoły policealne			
	uczniowie		absolwenci		uczniowie		absolwenci	
	2010	2011	2010	2011	2010	2011	2010	2011
Sanok	120	132	0	34	128	320	96	178
Krosno	312	312	72	78	720	649	281	206
Jarosław	269	344	34	76	252	800	82	113

Źródło: Bank danych lokalnych GUS i obliczenia własne http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.dims?p_id=849143&p_token=0.4071520641392222 [dostęp: 23.10.2013]

3.6.8. Kształcenie dorosłych (ustawiczne) w Sanoku i otoczeniu – różnorodność form, dostępność

Gmina Miasta Sanoka nie prowadzi instytucji kształcenia dorosłych. Placówki realizujące edukację dorosłych, w tym kształcenie ustawiczne prowadzone jest przez Powiat Sanocki jako organ prowadzący m.in. Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Regionalne Centrum Rozwoju Edukacji w Sanoku oraz przez różne podmioty gospodarcze posiadające odpowiednią certyfikację Kuratorium Oświaty w Rzeszowie.

3.6.9. Inne placówki edukacji i wychowania

Gmina Miasta Sanoka nie prowadzi placówek kształcenia i wychowania specjalnego. Organem prowadzącym ten typ placówek jest Powiat Sanocki.

3.6.10. Kształcenie na poziomie wyższym

Kształcenie na poziomie wyższym w Sanoku prowadzi Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jana Grodka w Sanoku.

Siedzibę Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Jana Grodka w Sanoku stanowią obiekty zlokalizowane w kompleksie złożonym z sześciu byłych budynków koszarowych, położonym przy ulicy Mickiewicza 21, przejętym po byłej jednostce wojskowej oraz budynek przy ulicy Reymonta 6.

Całkowita powierzchnia użytkowa wszystkich budynków wynosi 7 187,53 m².

Aktualnie uczelnia wykorzystuje na cele dydaktyczne cztery obiekty z kompleksu, tzn. budynki A i B, wyremontowane i przekazane jej w formie aktu notarialnego przez lokalny samorząd z chwilą uruchomienia uczelni w 2001 roku, budynek F, tzw. „Arsenał”, wyremontowany i zaadaptowany na cele dydaktyczne przez władze uczelni ze środków własnych, a częściowo z pozyskanych funduszy ministerialnych i unijnych, oddany do użytku w trakcie inauguracji roku ak. 2005/2006 oraz budynek D oddany do użytku w lutym 2007 roku przeznaczony na potrzeby Zakładu Edukacji Artystycznej w Zakresie Sztuk Plastycznych.

Budynek przy ulicy Reymonta 6 (budynek C) uczelnia wydzierżawiła w 2003 roku od Urzędu Miasta. Ze względu na stan budynku, po przeprowadzeniu częściowego remontu, ulokowano w jego części Instytut Mechaniki i Budowy Maszyn oraz Zakład Edukacji Plastycznej. W listopadzie 2004 roku budynek został przekazany uczelni przez Urząd Miasta w formie aktu notarialnego. W 2009 roku uczelnia zakończyła prace związane z rozbudową, przebudową i adaptacją budynku. W budynku wygospodarowano ok. 600 miejsc dydaktycznych, w tym profesjonalnie wyposażone laboratoria fizyki, materiałoznawstwa, elektrotechniki i elektroniki, automatyki i robotyki, metrologii, mikroprocesorów, języków programowania, sieci komputerowych i sztucznej inteligencji, systemów CAD-CAM oraz sale wykładowe, wyposażone w najnowocześniejszy sprzęt audiowizualny.

Uczelnia kształci na kierunkach:

- Filologia polska;

- Pedagogika;
- Praca socjalna;
- Kulturoznawstwo;
- Mechanika i budowa maszyn;
- Mechatronika;
- Pielęgniarstwo;
- Ratownictwo medyczne;
- Rolnictwo.

3.7. Bezpieczeństwo

W latach 2010-2012 na terenie miasta Sanok odnotowano **2 765 przestępstw**. W tym czasie **średnia wykrywalność ogólna przestępstw wyniosła 72,03%**. Poniższa tabela obrazują ilość wszczętych postępowań w Sanoku w kategorii przestępstw o charakterze kryminalnym, gospodarczym, przeciwko życiu i zdrowiu, mieniu, kradzieży oraz kradzieży z włamaniem w latach 2010 – 2012.

Tabela 53. Przestępstwa w Sanoku w 2010 roku

Lp.	Rodzaje przestępstw	Czyny stwierdzone	Przestępstwa wykryte	Wskaźnik wykrywalności	Wskaźnik dynamiki
1	Przestępstwa ogółem	928	638	68,5 %	85,9 %
2	Przestępstwa o charakterze kryminalnym	706	423	59,6 %	89,0 %
3	Przestępstwa o charakterze gospodarczym	69	63	91,3 %	46,6 %
4	Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu	46	33	71,7 %	68,2 %
5	Przestępstwa przeciwko mieniu	507	255	50,0 %	84,4 %
6	Kradzież cudzej rzeczy	166	64	38,3 %	88,9 %
7	Kradzież z włamaniem	88	30	34,1 %	70,0 %

Źródło: Komenda Powiatowa Policji w Sanoku

Tabela 54. Przestępstwa w Sanoku w 2011 roku

Lp.	Rodzaje przestępstw	Czyny stwierdzone	Przestępstwa wykryte	Wskaźnik wykrywalności	Wskaźnik dynamiki
1	Przestępstwa ogółem	901	656	72,0 %	97,1 %
2	Przestępstwa o charakterze kryminalnym	693	454	64,6 %	98,2 %
3	Przestępstwa o charakterze gospodarczym	21	18	85,7 %	30,4 %
4	Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu	28	21	72,4 %	60,9 %
5	Przestępstwa przeciwko mieniu	448	228	50,0 %	88,4 %
6	Kradzież cudzej rzeczy	154	65	41,7 %	92,8 %
7	Kradzież z włamaniem	67	34	47,9 %	76,1 %

Źródło: Komenda Powiatowa Policji w Sanoku

Tabela 55. Przestępstwa w Sanoku w 2012 roku

Lp.	Rodzaje przestępstw	Czyny stwierdzone	Przestępstwa wykryte	Wskaźnik wykrywalności	Wskaźnik dynamiki
1	Przestępstwa ogółem	936	714	75,6 %	103,9 %
2	Przestępstwa o charakterze kryminalnym	637	424	65,7 %	91,1 %
3	Przestępstwa o charakterze gospodarczym	64	58	90,6 %	304,8 %
4	Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu	45	38	82,6 %	160,7 %
5	Przestępstwa przeciwko mieniu	422	228	53,1 %	94,2 %
6	Kradzież cudzej rzeczy	150	63	42,0 %	97,4 %
7	Kradzież z włamaniem	67	40	54,8 %	100,0 %

Źródło: Komenda Powiatowa Policji w Sanoku

W okresie 2010-2012 odnotowano liczne przypadki kradzieży, kradzieży z włamaniem, przestępstw o charakterze gospodarczym, kryminalnym, przeciwko mieniu, życiu i zdrowiu. Najwięcej postępowań,

bo aż 936 zostało wszczętych w 2012, w stosunku do 2010 liczba ta zwiększyła się o 8. Redukcji dotyczącej ilości wszczętych postępowań, uległa kategoria przestępstwa o charakterze kryminalnym, która zmniejszyła się w 2012 roku w stosunku do 2010 o 69 przewinień. Wskaźnik dynamiki różnego rodzaju zdarzeń i przestępstw dla miasta w 2012 roku w Sanoku **wyniósł 103,9%**.

W latach 2008 - 30.06.2013 **największą liczbę 392 wypadków drogowych odnotowano w 2009 roku**, co stanowiło 22 % wszystkich wypadków drogowych. Najwięcej osób rannych w wśród omawianych lat w liczbie 25. wystąpiło w 2011 roku, a najmniej w liczbie 14 w 2012. Liczba osób zabitych w wypadkach zmniejszyła się w podanym okresie. **Największą liczbę zdarzeń drogowych odnotowano na ulicach: Dmowskiego, Jagiellońskiej, Krakowskiej, Lipińskiego, Królowej Bony i Rymańskiej.** Ulice te przodują w liczbie wypadków w ostatnich 3 latach.

Tabela 56. Zdarzenia drogowe w miejscowości Sanok w podziale na ulice okres od 2008 do 30.06.2013

Ulica	liczba zdarzeń	liczba wypadków	liczba zabitych	Liczba Rannych	liczba kolizji
rok 2008					
ogółem	388	20	3	21	368
Beksińskiego	2	0	0	0	2
Biała Góra	1	0	0	0	1
Białogórska	6	0	0	0	6
Daszyńskiego	2	0	0	0	2
Dmowskiego	17	0	0	0	17
Dworcowa	11	2	0	2	9
Głogowa	1	0	0	0	1
Grzegorza	1	0	0	0	1
II Armii Wojska Polskiego	1	0	0	0	1
Iwaszkiewicza	1	0	0	0	1
Jagiellońska	25	3	0	4	22
Jana III Sobieskiego	1	0	0	0	1
Jana Pawła II	16	0	0	0	16
Jezierskiego	1	0	0	0	1
Kazimierza Wielkiego	1	0	0	0	1
Kiczury	3	0	0	0	3
Kochanowskiego	2	0	0	0	2
Kolejowa	2	0	0	0	2
Konarskiego	1	0	0	0	1
Konopnickiej	2	0	0	0	2
Kopernika	1	0	0	0	1
Kościuszki	9	0	0	0	9
Krakowska	79	1	1	0	78
Królowej Bony	31	1	0	1	30
Lipińskiego	50	6	1	8	44
Lwowska	10	0	0	0	10
Mickiewicza	18	0	0	0	18
Okulickiego	5	1	0	1	4
Piłsudskiego	2	1	0	1	1
Prohaski	1	1	0	1	0
Prugara Ketlinga	1	0	0	0	1

Przemyska	9	0	0	0	9
Robotnicza	1	0	0	0	1
Rymanowska	25	0	0	0	25
Rzemieślnicza	1	0	0	0	1
Sadowa	2	0	0	0	2
Sienkiewicza	1	0	0	0	1
Słowackiego	4	0	0	0	4
Staszica	21	3	1	2	18
Stawiska	1	0	0	0	1
Stróżowska	3	0	0	0	3
Szopena	1	0	0	0	1
Traugutta	5	1	0	1	4
Wałowa	1	0	0	0	1
Zamkowa	2	0	0	0	2
Zielona	1	0	0	0	1
Żwirki i Wigury	2	0	0	0	2
rok 2009					
ogółem	392	18	0	18	374
1000 Lecia	1	0	0	0	1
800 Lecia	2	0	0	0	2
Beksińskiego	2	0	0	0	2
Bema	1	0	0	0	1
Biała Góra	3	0	0	0	3
Białogorska	5	0	0	0	5
Cerkiewna	1	0	0	0	1
Daszyńskiego	1	0	0	0	1
Dmowskiego	11	2	0	2	9
Dworcowa	5	0	0	0	5
Feliksa Giełi	1	0	0	0	1
Gorazdowskiego	2	0	0	0	2
Grzegorza	1	0	0	0	1
Heweliusza	1	0	0	0	1
Jagiellońska	32	2	0	2	30
Jana Pawła II	6	0	0	0	6
Kiczury	1	0	0	0	1
Kochanowskiego	2	0	0	0	2
Kolejowa	6	0	0	0	6
Konarskiego	7	1	0	1	6
Konopnickiej	3	0	0	0	3
Kościuszki	6	0	0	0	6

Krakowska	78	1	0	1	77
Królowej Bony	32	2	0	2	30
Langiewicza	1	0	0	0	1
Lipińskiego	53	1	0	1	52
Lwowska	11	1	0	1	10
Mickiewicza	10	1	0	1	9
Okulickiego	4	0	0	0	4
Piłsudskiego	2	0	0	0	2
Poprzeczna	1	0	0	0	1
Prugara Ketlinga	1	0	0	0	1
Przemyska	12	2	0	2	10
Robotnicza	3	0	0	0	3
Rymanowska	26	0	0	0	26
Sadowa	5	0	0	0	5
Sienkiewicza	2	0	0	0	2
Sierakowskiego	1	0	0	0	1
Sikorskiego	1	0	0	0	1
Słowackiego	4	1	0	1	3
Staszica	24	4	0	4	20
Stawiska	1	0	0	0	1
Stróżowska	3	0	0	0	3
Traugutta	1	0	0	0	1
Turystyczna	1	0	0	0	1
Witkiewicza	1	0	0	0	1
Witosa	1	0	0	0	1
Zacisze	1	0	0	0	1
Zaleskiego	1	0	0	0	1
Zamkowa	1	0	0	0	1
Zielona	1	0	0	0	1
Żwirki i Wigury	1	0	0	0	1
Brak nazwy ul.	8	0	0	0	8
rok 2010					
ogółem	377	15	3	15	362
800 Lecia	1	0	0	0	1
Aleje Wojska Polskiego	1	0	0	0	1
Beksińskiego	4	0	0	0	4
Beskińskiego	1	0	0	0	1
Białogorska	2	0	0	0	2
Daszyńskiego	2	0	0	0	2

Dąbrowiecka	1	0	0	0	1
Dmowskiego	16	1	0	1	15
Dworcowa	6	0	0	0	6
Głogowa	4	0	0	0	4
Gorazdowskiego	2	0	0	0	2
Grzegorza	1	0	0	0	1
Iwaszkiewicza	1	0	0	0	1
Jagielińska	1	0	0	0	1
Jagiellońska	23	1	0	1	22
Jana Pawła II	12	1	1	0	11
Kasprowicza	1	0	0	0	1
Kiczury	1	0	0	0	1
Kochanowskiego	1	0	0	0	1
Kolejowa	2	1	0	1	1
Konarskiego	4	0	0	0	4
Konopnickiej	1	0	0	0	1
Konopnickiej	4	0	0	0	4
Kościuszki	22	1	0	1	21
Kościuszki	1	1	0	1	0
Krakowska	59	6	2	7	53
Królowej Bony	22	0	0	0	22
Langiewicza	1	0	0	0	1
Lipińskiego	57	1	0	1	56
Lwowska	11	0	0	0	11
Łączna	1	0	0	0	1
Mickiewicza	12	1	0	1	11
Norwida	1	0	0	0	1
Okulickiego	5	0	0	0	5
Piłsudskiego	1	0	0	0	1
Pisarowce	1	0	0	0	1
Podgórze	3	0	0	0	3
Przemyska	10	1	0	1	9
Reymonta	1	0	0	0	1
Rybickiego	1	0	0	0	1
Rymanowska	26	0	0	0	26
Sadowa	4	0	0	0	4
Sienkiewicza	2	0	0	0	2
Słowackiego	2	0	0	0	2
Sobieskiego	3	0	0	0	3

Stankiewiczza	2	0	0	0	2
Staszica	20	0	0	0	20
Stróżowska	4	0	0	0	4
Traugutta	6	0	0	0	6
Zamkowa	1	0	0	0	1
Żwirki i Wigury	4	0	0	0	4
Brak nazwy ul.	2	0	0	0	2
rok 2011					
ogółem	359	23	1	25	336
1000-lecia	1	0	0	0	1
Beksińskiego	3	0	0	0	3
Bema	2	0	0	0	2
Białogórska	2	0	0	0	2
Cegielniana	1	0	0	0	1
Chrobrego	1	0	0	0	1
Daszyńskiego	2	0	0	0	2
Dmowskiego	14	0	0	0	14
Dworcowa	3	0	0	0	3
Feliksa Gieł	1	0	0	0	1
Głogowa	1	0	0	0	1
Gorazdowskiego	1	0	0	0	1
Grzegorza	1	0	0	0	1
Heweliusza	1	0	0	0	1
II Armii Wojska Polskiego	1	0	0	0	1
Iwaszkiewiczza	4	0	0	0	4
Jagiellońska	15	3	0	3	12
Jana Pawła II	9	1	0	1	8
Kazimierza Wielkiego	2	0	0	0	2
Kochanowskiego	1	0	0	0	1
Kolejowa	7	0	0	0	7
Kołatąja	1	0	0	0	1
Konarskiego	5	0	0	0	5
Konopnickiej	3	0	0	0	3
Kościuszki	11	0	0	0	11
Krakowska	80	2	0	3	78
Królowej Bony	30	2	0	2	28
Langiewiczza	1	0	0	0	1
Lenartowicza	1	0	0	0	1
Lipińskiego	41	8	1	7	33

Lwowska	9	0	0	0	9
Mickiewicza	10	0	0	0	10
Naftowa	1	0	0	0	1
Okulickiego	6	2	0	4	4
Osiedle	1	0	0	0	1
Piastowska	1	0	0	0	1
Piłsudskiego	1	0	0	0	1
Podgórze	1	0	0	0	1
Prugara Ketlinga	1	0	0	0	1
Przemyska	10	1	0	1	9
Reymonta	1	0	0	0	1
Robotnicza	2	0	0	0	2
Rondo Beksińskiego	1	0	0	0	1
Rymanowska	21	0	0	0	21
Rzemieślnicza	1	0	0	0	1
Sadowa	3	1	0	1	2
Sienkiewicza	4	0	0	0	4
Sikorskiego	1	1	0	1	0
Słowackiego	10	0	0	0	10
Słuszkiewicza	1	0	0	0	1
Sobieskiego	1	0	0	0	1
Staszica	11	1	0	1	10
Stróżowska	5	0	0	0	5
Szafera	1	1	0	1	0
Traugutta	3	0	0	0	3
Witkiewicza	1	0	0	0	1
Zapolskiej	1	0	0	0	1
Zielona	1	0	0	0	1
Żwirki i Wigury	2	0	0	0	2
Brak nazwy ul.	1	0	0	0	1
rok 2012					
ogółem	278	13	0	14	265
Białogorska	3	0	0	0	3
Cegielniana	2	0	0	0	2
Chrobrego	1	1	0	2	0
Daszyńskiego	4	0	0	0	4
Dmowskiego	7	0	0	0	7
Dworcowa	4	1	0	1	3
Głowackiego	1	0	0	0	1

Gorazdowskiego	1	0	0	0	1
Heweliusza	1	0	0	0	1
I Armii Wojska Polskiego	1	0	0	0	1
II Pułku Strzelców Podhalańskich	1	0	0	0	1
Jagiellońska	6	0	0	0	6
Jana Pawła II	2	0	0	0	2
Kiczury	2	0	0	0	2
Kochanowskiego	2	0	0	0	2
Kolejowa	6	0	0	0	6
Kołątaja	1	0	0	0	1
Konarskiego	2	1	0	1	1
Konopnickiej	4	0	0	0	4
Kościuszki	18	4	0	4	14
Krakowka	1	0	0	0	1
Krakowska	43	0	0	0	43
Królowej Bony	35	1	0	1	34
Lipińskiego	29	2	0	2	27
Lwowska	6	0	0	0	6
Mickiewicza	6	0	0	0	6
Modrzewskiego	1	0	0	0	1
Okrzei	1	0	0	0	1
Okulickiego	6	0	0	0	6
Piłsudskiego	1	0	0	0	1
Podgórze	1	0	0	0	1
Prugara Ketlinga	1	0	0	0	1
Przemyska	8	1	0	1	7
Rybieckiego	1	0	0	0	1
Rymanowska	31	1	0	1	30
Sadowa	3	0	0	0	3
Sienkiewicza	1	0	0	0	1
Słowackiego	3	0	0	0	3
Sobieskiego	1	0	0	0	1
Stankiewicza	1	0	0	0	1
Staszica	9	0	0	0	9
Stawiska	2	1	0	1	1
Stolarska	1	0	0	0	1
Stróżowska	7	0	0	0	7
Szczudliki	1	0	0	0	1

Traugutta	3	0	0	0	3
Wałowa	1	0	0	0	1
Zagumna	1	0	0	0	1
Brak nazwy ul.	4	0	0	0	4
1.01.2013-30.06.2013					
ogółem	108	6	0	8	102
Beksińskiego	2	0	0	0	2
Bema	2	0	0	0	2
Białogórska	2	0	0	0	2
Dmowskiego	3	1	0	1	2
Dworcowa	6	0	0	0	6
Feliksa Gieł	1	0	0	0	1
Iwaszkiewicza	1	0	0	0	1
Jagiellońska	4	0	0	0	4
Jana Pawła II	5	1	0	3	4
Kasprowicza	1	0	0	0	1
Konopnickiej	3	0	0	0	3
Kościuszki	4	0	0	0	4
Krakowska	10	0	0	0	10
Królowej Bony	8	0	0	0	8
Lipińskiego	18	1	0	1	17
Lwowska	2	0	0	0	2
Mickiewicza	8	1	0	1	7
Ogrodowa	1	0	0	0	1
Okulickiego	1	0	0	0	1
Piłsudskiego	1	0	0	0	1
Prusa	1	0	0	0	1
Przemyska	5	1	0	1	4
Rymanowska	5	1	0	1	4
Sadowa	1	0	0	0	1
Słowackiego	1	0	0	0	1
Staszica	9	0	0	0	9
Stróżowska	1	0	0	0	1
Traugutta	1	0	0	0	1
Traugutta	1	0	0	0	1

Źródło: Komenda Powiatowej Policji w Sanoku

Informacja o Komendzie Powiatowej Policji w Sanoku

Powiat sanocki leży w południowo- wschodniej części województwa podkarpackiego. Został utworzony w 1999r w ramach reformy administracyjnej. Stolicą powiatu jest miasto Sanok, stanowiące główny ośrodek gospodarczy i kulturalny regionu.

Przed reformą Sanok wchodził w skład województwa krośnieńskiego i był jednym z jego większych miast. Blisko 3/4 obszaru powiatu znajduje się w różnych strefach ochronnych. Południową granicę powiatu stanowi granica państwowa ze Słowacją a od granicy z Ukrainą oddziela go tylko powiat bieszczadzki. Ze względu na atrakcyjność turystyczną powiat ten odwiedzany jest przez dużą liczbę osób. Przez powiat przebiegają drogi krajowe nr 28 i 84.

Komenda Powiatowa Policji w Sanoku posiada 163 etaty policyjne obsługujących 96600 mieszkańców na obszarze 1225 km² . Statystycznie w KPP Sanok jeden policjant obsługuje 592 mieszkańców. Na terenie podległym komendzie funkcjonuje cztery Posterunki Policji: Besko, Bukowsko, Komańcza, Zagórz.

Należy pamiętać, iż rośnie zagrożenie ze strony przestępstw narkotykowych i gospodarczych, w tym korupcyjnych. Te kategorie przestępczości są dziś jednymi z największych niebezpieczeństw, którym przeciwdziałają policja. Wykroczeń tych przybywa lecz ich liczba koreluje z aktywnością policji w ich ściganiu, bowiem to sami policjanci w wyniku własnego rozpoznania środowisk przestępczych ujawniają te przestępstwa i ich sprawców. Policji zależy by ujawniać jak największą ich liczbę, a tym samym przeciwdziałać rozszerzeniu się przestępczego procederu. Na uwagę zasługuje fakt wytężonej pracy policjantów powiatu sanockiego w zwalczaniu przestępczości gospodarczej. W zakresie przeciwdziałania narkomanii na terenie powiatu sanockiego prowadzone są także działania profilaktyczne, skierowane przede wszystkim do dzieci i młodzieży oraz pedagogów szkół podstawowych, gimnazjalnych i średnich. KPP w Sanoku opracowała poradnik dla rodziców pod nazwą "Nie narkotykom". Materiały ostrzegawczo - informacyjne z zakresu profilaktyki narkotykowej rozpowszechniane były w trakcie spotkań wśród pedagogów, nauczycieli oraz rodziców. Wydruk informatorów z zakresu prewencji narkotykowej sfinansował Urząd Miasta.

W zakresie walki z przestępczością funkcjonariusze powiatu sanockiego czynnie uczestniczą w realizacji wielu programów prewencyjnych m.in. „Przyjazne środowisko lokalne”, „Stop patologiom - Razem bezpiecznie”, „Pseudokibic”, „Zabezpiecz swój samochód”. W ramach rządowego programu „Razem bezpiecznie” KPP w Sanoku prowadzi szereg akcji oraz działań prewencyjnych: „Kocham reaguję”, „Kocham nie biję”, „Alkohol ograniczona dostępność”, „Stop 18”. Sanocka Komenda realizując zadania w ramach prowadzonych programów prewencyjnych współpracuje z wieloma instytucjami pozapolicyjnymi tj. Urząd Miasta, Starostwo Powiatowe, Sąd, Prokuratura, Straż Graniczna, Państwowa Straż Pożarna. Straż Miejska, Urząd Celny, szkoły i placówki oświatowe oraz inne.

Ważnym elementem pracy Policji jest bezpieczeństwo w ruchu drogowym. W celu poprawy bezpieczeństwa w powiecie sanockim prowadzone są działania w ramach programów: „Bezpiecznie chce się żyć”, „Niechronieni uczestnicy ruchu drogowego”, „Alkohol”, „Bus”, „Truck”, „Prędkość”, „Pasy”. Pod auspicjami tych programów cyklicznie prowadzone są działania zmierzające głównie do ograniczenia liczby zdarzeń drogowych, których przyczyną najczęściej jest nadmierna prędkość, wykroczenia popełniane przez pieszych i rowerzystów oraz nietrzeźwych kierujących. Policjanci ruchu drogowego prowadzą także szereg innych działań profilaktycznych, np. w ramach programów: „Bezpieczne ferie”, „Bezpieczne wakacje”, „Bezpieczna droga do szkoły”, czy „Widoczny rowerzysta”. Mając na względzie fakt, iż nietrzeźwi uczestnicy ruchu drogowego są przyczyną wielu wypadków drogowych i często decydują o życiu i zdrowiu innych użytkowników dróg, sanocka policja prowadzi działania zmierzające do eliminowania takich przypadków. W KPP w Sanoku prowadzone są także liczne działania profilaktyczne skierowane przede wszystkim do dzieci i młodzieży. W ramach Krajowego Programu Niedostosowania Społecznego i Przestępczości wśród Dzieci i Młodzieży prowadzone są spotkania z dziećmi i młodzieżą szkolną, których tematyka dotyczy zasad bezpieczeństwa, aspektów odpowiedzialności prawnej nieletnich oraz profilaktyki narkotykowej, alkoholowej i nikotynowej. W grupach młodszych poruszano tematykę związaną z bezpieczeństwem w ruchu drogowym, w domu i podczas zabawy. Spotkaniami nie tylko objęto młodzież i dzieci ale również rodziców, pedagogów i nauczycieli. Ponadto prowadzone były działania skierowane na ujawnienie nieletnich sprawców czynów karalnych np. „Chuligan” „Rabuş”, „Nielaty”.

Na terenie powiatu sanockiego znajdują się obiekty sportowe, w których organizowane są imprezy masowe oraz mecze. Sanocka policja czynnie bierze udział w zabezpieczaniu wszelkich imprez i uroczystości.

Szczególnego podkreślenia wymaga fakt owocnej współpracy z władzami samorządu terytorialnego.

Reasumując można wskazać, że Komenda Powiatowa Policji w Sanoku jest jedną z wiodących jednostek województwa w zakresie przeciwdziałania i zwalczania przestępczości oraz zjawisk patologicznych. Funkcjonariusze tej jednostki wykazują gotowość działania w różnych warunkach i zawsze reagują na każdy sygnał łamania prawa. Realizując zadania nałożone przez ustawodawcę dokładają wszelkich starań aby właściwie się z nich wywiązywać i działać na miarę społecznych oczekiwań.

Kierunki pracy KPP w Sanoku na najbliższe lata wraz z określeniem bieżących i przyszłych potrzeb.

- **Zwiększenie bezpieczeństwa w ruchu drogowym na terenie powiatu** (niezbędny w tym zakresie jest zakup sprzętu specjalistycznego w postaci m.in. urządzeń kontrolno-pomiarowych do sprawdzania stanu trzeźwości, alkoskanów (urządzenia do wstępnej weryfikacji zawartości alkoholu w organizmie), ręcznych mierników prędkości, latarek, aparatów fotograficznych, kamer, materiałów promocyjnych tj. ulotki informacyjne o przeprowadzanych akcjach, maskotki, breloczki, odbłaski, kamizelki odblaskowe, książeczki, kolorowanki),
- **Praca nad utrzymaniem poczucia bezpieczeństwa mieszkańców powiatu sanockiego** (zakup samochodów, które miałyby służyć jako radiowozy nieoznakowane, remont i prawidłowe funkcjonowanie Punktów Przyjęć Dzielnicowych w każdej dzielnicy miasta Sanoka, wyposażenie patroli policyjnych między innymi w kamizelki kuloodporne, latarki, aparaty fotograficzne, kamery, wyposażenie dzielnicowych w telefony komórkowe- numer byłby ogólnodostępny, zakup sprzętu komputerowego: laptopy, drukarki przenośne, materiały biurowe, wyposażenie logistyczne Sztabu Policji w KPP Sanok w sprzęt na wypadek wydarzeń nadzwyczajnych: namioty, łóżka polowe, sprzęt oświetleniowy, samochód sztabowy, zakup psa służbowego szkolonego pod kątem wykrywania amunicji oraz materiałów wybuchowych, wyposażenie techników kryminalistyki sanockiej komendy w parawan, środki techniczne do identyfikacji nn. zwłok, zestawy do pobierania DNA, testery wykrywające w organizmie obecność substancji odurzających, zestawy do pobierania próbek biologicznych, kamera przewodowa tzw. szperacz, fotopułapka sztuk 2. sprzęt specjalistyczny do obserwacji: specjalistyczne wyposażenie, ubranie, lornetki.
- **Doskonalenie i bieżące modyfikowanie struktur organizacyjnych Komendy Powiatowej Policji.**
- **Prowadzenie szeroko pojętych działań w zakresie zapobiegania, ujawniania i zatrzymywania na gorącym uczynku lub w bezpośrednim pościgu sprawców czynów karalnych popełnianych w miejscach publicznych** (podnosząc sprawność fizyczną policjantów należałoby rozważyć możliwość nieodpłatnego korzystania z kompleksu sportowego MOSiR w Sanoku przez funkcjonariuszy KPP w Sanoku)
- **Wykonywanie działań na rzecz ochrony interesów prawnych obywatela oraz instytucji poprzez ujawnianie sprawców przestępstw gospodarczych** (zakup przenośnego sprzętu komputerowego, aparatów fotograficznych, kamer.
- **Zminimalizowanie czasu reakcji funkcjonariuszy na informację o zdarzeniu.**
- **Doskonalenie współpracy przygranicznej z Milicją/Policjami innych państw, w szczególności z Głównym Zarządem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Ukrainy Obwodu Lwowskiego i Wojewódzką Dyрекcją Korpusu Policji w Preszowie (Słowacja) w zakresie zapobiegania i zwalczania przestępczości transgranicznej.**
- **Pozyskiwanie środków finansowych ze źródeł zewnętrznych, w szczególności ze źródeł unijnych.** Pozyskiwanie środków finansowych ze źródeł zewnętrznych Unii Europejskiej, Grantów Komisji Europejskiej oraz innych źródeł zagranicznych.
- **Usprawnienie formy komunikowania się ze społeczeństwem w zakresie pełniejszego poznania oczekiwań od Policji oraz szerszego rozpoznania lokalnych zagrożeń poprzez** - udział w debatach z mieszkańcami przedstawiciela kierownictwa Komendy Wojewódzkiej Policji w Rzeszowie, przedstawicieli władz samorządowych i innych organizacji działających na rzecz bezpieczeństwa mieszkańców. - prowadzenie badań ankietowych w zakresie rozpoznania zagrożeń na terenie województwa podkarpackiego oraz oczekiwań lokalnych społeczności od Policji (w tym obszarze ważnym elementem jest zakup rzutnika multimedialnego wraz z pilotem i wskaźnikiem oraz przenośnym ekranem).

Potencjał kadrowy Straży Miejskiej w Sanoku to **komendant i 12 strażników**.

Do ich zadań należy:

- 1) ochrona spokoju i porządku w miejscach publicznych,
- 2) czuwanie nad porządkiem i kontrola ruchu drogowego - w zakresie określonym w przepisach o ruchu drogowym,
- 3) współdziałanie z właściwymi podmiotami w zakresie ratowania życia i zdrowia obywateli, pomocy w usuwaniu awarii technicznych i skutków klęsk żywiołowych oraz innych miejscowych zagrożeń,
- 4) zabezpieczenie miejsca przestępstwa, katastrofy lub innego podobnego zdarzenia albo miejsc zagrożonych takim zdarzeniem przed dostępem osób postronnych lub zniszczeniem śladów i dowodów, do momentu przybycia właściwych służb, a także ustalenie, w miarę możliwości, świadków zdarzenia,
- 5) ochrona obiektów komunalnych i urządzeń użyteczności publicznej,
- 6) współdziałanie z organizatorami i innymi służbami w ochronie porządku podczas zgromadzeń i imprez publicznych,
- 7) doprowadzanie osób nietrzeźwych do izby wytrzeźwień lub miejsca ich zamieszkania, jeżeli osoby te zachowaniem swoim dają powód do zgorszenia w miejscu publicznym, znajdują się w okolicznościach zagrażających ich życiu lub zdrowiu albo zagrażają życiu i zdrowiu innych osób,
- 8) informowanie społeczności lokalnej o stanie i rodzajach zagrożeń, a także inicjowanie i uczestnictwo w działaniach mających na celu zapobieganie popełnianiu przestępstw i wykroczeń oraz zjawiskom kryminogennym i współdziałanie w tym zakresie z organami państwowymi, samorządowymi i organizacjami społecznymi,
- 9) konwojowanie dokumentów, przedmiotów wartościowych lub wartości pieniężnych dla potrzeb gminy.

W Sanoku istnieją szczególne miejsca które narażone są w wyniku niekorzystnych warunków atmosferycznych na niebezpieczeństwo. Głównym terenem w mieście na którym występuje zagrożenie powodziowe to sosenki wraz z działkami i okolicznymi terenami (głównie dzielnica Olchowce). Miejszem narażonym jest także Skansen w Sanoku gdzie kilka lat temu woda niebezpiecznie przeleża się przez ulicę Aleksandra Rybickiego i dostała się pod mury zabudowy obiektu. W 2008 i 2010 roku po kilku dniowych opadach doszło do podtopień. Rzeka dostała się do drogi krajowej 28, przeleżała się przez jezdnię i wdarła do budynków mieszkalnych. Dolina rzeki San na obszarze miasta jest terenem zagrożonym zatopieniem w wyniku awarii na tamach zbiorników wodnych zlokalizowanych powyżej miasta.

Szczególnym miejscem w mieście zagrożonym pożarem jest Skansen głównie w wyniku posiadanych eksponatów i budynków. W 1994 w Skansenie wybuchł ogromny pożar który pochłonął wiele zabytkowych eksponatów.

Wszystko zaczęło się od olejarni, następnie ogień rozprzestrzenił się na okoliczne budynki siejąc spustoszenie. Ponadto na obszarze miasta funkcjonuje 1 zakład przemysłowy zaliczony do III kategorii zagrożenia pożarowego oraz 6 zakładów stosujących w procesach produkcyjnych materiały niebezpieczne.

Przez miasto prowadzą drogi przewozu materiałów niebezpiecznych wiodącą ul. Krakowską, Obwodnicą Płn., Orzeszkowej, Wojska Polskiego, Przemyską, Mickiewicza, Jana Pawła II, Lwowską, Dworcową (transport samochodowy) oraz istniejącą linią kolejową (transport kolejowy).

Sprzęt do dyspozycji Straży Pożarnej w Sanoku:

- GCBA 4/24 Star Man,
- GCBA 5/32 Scania,
- GCBA 9,5/65 Man,
- GBA 2,5/25 Mercedes UNIMOG U5000,
- SHD-25 Man,
- SKw Man,
- SRChem Star 1142,

- SRw Mercedes-Benz,
- SOp Mitsubishi,
- SOp Ford Focus,
- SOp Ford Mondeo,
- SOp VW Transporter.

Straż pożarna w Sanoku w swoim zasięgu działania obejmuje gmina Besko, gmina Bukowsko, gmina Komańcza, gmina Sanok, gmina Tyrawa Wołoska, gmina Zarszyn, miasto i gmina Zagórz.

3.8. Sport i rekreacja

W Sanoku znajduje się dużo obiektów o charakterze sportowym i rekreacyjnym w których odbywa się wiele imprez i przedstawień przeznaczonych dla mieszkańców. Obiekty te są częstymi miejscami odwiedzanymi przez turystów.

Obiekty sportowe znajdujące się w Sanoku:

- Arena Sanok – koszt budowy Areny wyniósł 22,6 mln zł, została oddana do użytkowania w kwietniu 2006r. Widownia meczów hokejowych i imprez sportowych może pomieścić 3000 osób (wszystkie miejsca siedzące). Podczas imprez widowiskowych, koncertów, pokazów, frekwencja może wynieść około 5000 osób (dodatkowe miejsca zamiast tafli lodowej). Powierzchnia użytkowa to 7400m² zaś kubatura 61500m³. Scena widowiskowa ma powierzchnię 300m².
- Stadion Wierchy w Sanoku - łączna powierzchnia użytkowa nieruchomości wynosi 2,2 ha. Stadion posiada dwa rodzaje trybun Pierwsza podstawowa, kryta, znajduje się po południowej stronie boiska i mieści 809 miejsc siedzących. Druga trybuna, mniejsza, złożona z dwóch części, znajduje się po stronie północnej. Posiada trzy stopnie siedzące, miejsca nienumerowane o łącznej pojemności ok. 150. Wokół płyty boiska do piłki nożnej jest bieżnia lekkoatletyczna o strukturze żużlowej na sześć torów biegowych o wymiarach 40m x 7,2m.
- Stadion na Stróżowskiej Stal Sanok
- Tor łyżwiarski- Został otwarty w latach 1980 a w latach 2003-2005 przeprowadzono remont kapitalny. Wymiary toru to 400m x 12,5m. Widownia może pomieścić około 500 osób. Tor Błonie jest jednym z czterech działających sztucznych torów łyżwiarskich w Polsce. Poza zawodami łyżwiarstwa szybkiego na torze jest uprawiany sport wrotkarski (w okresie niezimowym). Ponadto od 2007 na obiekcie odbywają się zawody iced speedway (wyścigi motocyklowe na lodzie, zwane też żużlem na lodzie).
- Zespół Basenów Kąpieliskowych w Sanoku- w swojej ofercie posiadają:
 - ✓ basen otwarty o wymiarach 50m x 21m i głębokości od 1,0m do 1,7m
 - ✓ brodzik otwarty o wymiarach 12,6m x 6m i głębokości 0,5m
 - ✓ basen kryty o wymiarach 25m x 10m i głębokości od 1,1m do 1,7m,
 - ✓ brodzik kryty o wymiarach 10m x 8m i głębokości 0,5m, z małą jeżdżalnią.
- Korty tenisowe

Poza obiektami sportowymi w mieście znajdują się także obiekty rekreacyjne tj.:

Sanockie Błonie to spore tereny zielone rozciągające się od Obwodnicy Północnej do rzeki San, na których w pogodne dni można spotkać wielu sanoczan odpoczywających, spacerujących lub opalających się. Na sanockich błoniach w okresie letnim odbywają się imprezy masowe i koncerty. Znajdują się tam też: dwa boiska do piłki nożnej, dwa boiska do koszykówki i dwa stoły do tenisa stołowego.

Park Miejski im. Adama Mickiewicza - jest to największy park typu górskiego jaki można zobaczyć w Polsce. Obecnie do parku prowadzą dwa wejścia, od strony ul. Kościuszki przy pomniku Tadeusza Kościuszki oraz wejście przez bramę parkową od strony ul. Mickiewicza. Na terenie parku usytuowane są przede wszystkim obiekty o charakterze historycznym takie jak: Źródło Chopina wraz z tablicą pamiątkową, Kopiec Adama Mickiewicza, Pomnik Tadeusza Kościuszki, Pomnik wdzięczności, Zabytkowy budynek stacji wodociągowej z lat 30. XX wieku, wieża telewizyjna, platforma widokowa, Cztery drzewa pamiątkowe poświęcone działaczom harcerstwa. W parku zaobserwować można szatę roślinną zbliżoną do składu występującego w Górach Słonnych i zwierzęta głównie różne gatunki ptaków oraz wiewiórki.

Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku. Do najważniejszych tradycyjnych imprez organizowanych w okresie letnim należą m.in.:

- Kermesz Karpackich Smaków
- Festiwal Zaklęte w Drewnie
- Jarmark Folklorystyczny
- Sanocki Bartnik
- Giełda Staroci „Galicyjska Gracjarnia”

W Sanoku działają kluby sportowe. Najstarszym działającym klubem jest zespół siatkarski Sanoczanka Sanok, założony w 1935r. (obecnie tradycję kontynuuje drużyna PBS Bank Sanoczanka Sanok. Najbardziej utytułowanym zespołem jest drużyna hokejowa **Ciarko PBS Bank KH Sanok**. Założona w 1958r. W przeszłości występował pod nazwami Stal, STS, SKH, KH, Ciarko KH. Obecnie występuje w najwyższej klasie rozgrywkowej (PHL).

Największymi sukcesami klubu było dwukrotne zdobycie Pucharu Polski w 2010 i 2011 roku a także wywalczenie Mistrzostwa Polski w 2012r. Drugim klubem jest drużyna piłkarska Stal Sanok założona w 1946 r., która dzięki wyeliminowaniu Legii Warszawa z Pucharu Polski w 2006r., oraz Widzewa Łódź z Pucharu Polski w roku 2008 stała się sławna polskim sportem. Ponadto w Sanoku działają:

- SKŁ Górnik (łyżwiarstwo szybkie)
- TS Zryw (łyżwiarstwo szybkie)
- Elcom MOSiR Sanok (łyżwiarstwo szybkie)
- UKS MOSiR Sanok (short track)
- MKS Sanok (pływanie)
- ZKS Stomil-Sanoczanka (tytuły mistrzów Polski w wyciskaniu leżąc, podnoszenie ciężarów, siatkówka)
- Sanocki Klub Tenisowy (tenis ziemny)
- Sanocki Klub Karate Kyokushinkai (karate kyokushin, tytuły mistrzów Polski)
- ZKS Komunalni Sanok (lekkoatletyka, szachy)
- BUKS Ring MOSiR Sanok (boks)
- Klub kolarski "TimXTrim"
- Bieszczadzkie Towarzystwo Żeglarskie
- Sanocki Klub Rajdowy
- Sekcja Judo UKS Pantera
- TSV Mansard Sanok (piłka siatkowa mężczyzn – III liga)

oraz:

- Miejski Klub Sportowy „Stal Sanok”
- Uczniowski Klub Sportowy MOSiR Sanok
- Uczniowski Klub Sportowy Niedźwiadki MOSiR Sanok
- Szkolny Klub Sportowy „Iskra”.

W mieście w ciągu roku odbywa się wiele imprez przeznaczonych dla mieszkańców. W 2013 Sanok zorganizował **Finał Drużynowych Mistrzostw Świata Ice Speedway**. W ostatnich latach w okolicach Sanoka systematycznie organizowany jest Bieszczadzki Rajd Górski na trasie z Wujskiego do Tyrawy Wołoskiej. W Sanoku odbywają się również rozgrywki sportowe (*m.in. hokej, piłka nożna, siatkówka*).

4. POTENCJAŁ PRZYRODNICZY

Struktura środowiska przyrodniczego **w mieście i bliskim otoczeniu: materialna i funkcjonalna**, w tym przestrzenna analiza stosunków ekologicznych (rejony ekologicznego zasilania obszarów przekształconych, korytarze i bariery ekologiczne, rejony o zaburzonej lub rozchwianej równowadze ekologicznej itp.). Wartości środowiska przyrodniczego, wrażliwość na główne rodzaje antropopresji. Rodzaje i powierzchnie ew. terenów objętych **ochroną prawną**. Powierzchnie w mieście: lasów, trwałych użytków zielonych, zieleni miejskiej, w tym parków – udział % w powierzchni miasta; ich stan, zagrożenia

Główne **Źródła antropopresji** – rodzaj, kierunki, tendencje zmian w ostatnich latach (nasilenie, spadek).

Przyroda

Flora i fauna Sanoka są typowe dla niższych partii Bieszczadów.

Flora

Okolice Sanoka są pod względem florystycznym terenem, na którym mieszą się elementy południowe, wschodniokarpackie (bieszczadzkie) i zachodniokarpackie. Przyroda ma tu charakter przejściowy. Z rzadkich i chronionych roślin występujących w okolicach miasta wymienić należy m. in. kłokoczkę południową i żywokost sercowaty występujący w górskich lasach na wilgotnych stanowiskach. Elementem południowym jest także kostrzewa górska. Oprócz wyżej wymienionych roślin występują tu takie gatunki, jak: sałatnica leśna, turzycza siedmiogrodzka, tojad wiechowaty oraz lulecznica kraińska. Niewątpliwą ozdobą regionu są goryczka trojeściowata, goryczka krzyżowa, dziewięciśń bezłodygowy.

Tutejsze lasy mają charakter mieszany, tworząc na pogórzu i niższych terenach górskich (500-600 m n.p.m.) zespoły dębowo-grabowe, a w piętrze wyższym, tj. reglu dolnym, powyżej 500-600 m n.p.m. tworzą zespół buczyn karpackich z dodatkiem jodły i charakterystycznej roślinności runa leśnego. W drzewostanach dominują takie gatunki jak buk i jodła, pozostałe to sosna, dąb, grab, brzoza, modrzew. Spotyka się domieszki w postaci jaworu, osiki, lipy drobnolistnej i czereśni ptasiej. Z krzewów należy wymienić m. in. pospolitą leszczynę, jałowiec zasiedlający bezleśne wzgórza oraz chroniony i rzadki cis występujący w rezerwach.

W runie bukowo-grabowo-dębowym spotyka się charakterystyczne dla niego rośliny, takie jak: konwalia majowa, konwalijka dwulistna, kopytnik, czworolist pospolity, kokoryczka wielopłatowa, kokorycz pełna, szczawik zajęczy, miodunka miękkowłosa, pierwiosnka wyniosła. Z traw pospolita jest kupkówka oraz drażniczka średnia, z paproci nercznica samcza, jęczmnik zwyczajny oraz orlica pospolita. Z roślin chronionych występuje tu podkolan biały, gnieźnik leśny, śnieżyczka przebiśnieg, Śnieżycza wiosenna, lilia złotogłów oraz krzewiki: wawrzynek wilcze łyczo, bluszcz pospolity. Na śródleśnych polanach spotyka się krzyżownicę zwyczajną, wilżynę bezbronną, pszeńca zwyczajnego, gruszyckę okrągłolistną, babkę lancetowatą, tragankę szerokolistną. Nad potokami leśnymi rosną: lepieźnik biały, skrzyp olbrzymi, śledziennica skrętnolistna szczyr trwały¹⁵.

Fauna

Na omawianym terenie występuje wiele stanowisk rzadkich i chronionych gatunków bezkręgowców, płazów, gadów, ptaków i ssaków.

W obrębie Sanoka, istnieje wiele dużych i małych zbiorników wodnych, służących płazom w porze wiosennej jako miejsce do rozrodu. Do gadów tu zamieszkałych należą: jaszczurka zwinka, jaszczurka żyworodka raz padalec zwyczajny. Węże występujące na ziemi sanockiej to gniewosz plamisty oraz żmija zygzakowata. Z rzędu kuraków można spotkać takich przedstawicieli ptaków łownych jak: jarząbek, bażant i kuropatwa. Rząd żurawiowatych reprezentowany jest przez kurkę wodną, derkacza, łyskę oraz żurawia. Siewkowate na terenie powiatu sanockiego to: czajka oraz łowny gatunek – słonka. Z blaszkoziomych na Sanie można spotkać: łabędzia niemego, cyrankę, cyraneczkę, krzyżówkę i gągoła. Z brodzących spotykamy bociana czarnego, bociana białego oraz czaplę siwą. Pozostałe gatunki reprezentują: trzmiełojad, jastrząb gołębiarz, myszolew zwyczajny, orzeł bielik, krótkoszpón gadożer, błotniak stawowy, błotniak zbożowy, błotniak popielaty, orlik krzykliwy, orlik grubo-

¹⁵ <http://www.sanok-przyroda.website.pl/flora.htm> z dnia 16.12.2013

dzioby, orzeł przedni, rybołów puchacz, sóweczka zwyczajna, puszczyk uralski, płomykówka, puszczyk, sowa uszata, pójdzka, lelek kozodój, kukulka, zimorodek, dudek, dzięcioł zielonosiny, dzięcioł czarny, dzięcioł białogrzbiety, dzięcioł trójpalczasty, dzięcioł zielony, dzięcioł duży, dzięcioł średni, dzięciołek, sówka, orzechówka, szpak, wilga, dzierzba, gąsiorek, jemioluska, sikorka sosnowka, sikorka uboga, sikora czubotka, kowalik, pęczacz leśny, pluszcz, strzyżyk, kwiczoł, drozd śpiewak, kos, rudzik, mysikrólik, muchołówka mała, pliszka siwa i wiele innych gatunków.

Do ssaków zamieszkujących okolice Sanoka należą: jeż wschodnioeuropejski, ryjówka aksamitna, rzęsosek rzeczek, rzęsosek mniejszy oraz kret. Nietoperze: gacek wielkouch, podkowiec mały, borowiec wielki, nocek wąsatek i mroczek pozłocisty.

Wśród drapieżników występują tu: gronostaj, łasica, tchórz, kuna leśna i domowa, borsuk, wydra, którą można obserwować nad Sanem, oraz niedźwiedź brunatny. Licznie występuje lis, żyje tu również wilk, ryś i żbik.

W lasach natomiast często spotyka się liczne gryzonie, szczególnie wiewiórkę pospolitą, badylarkę, mysz leśną, mysz zarosłową, popielicę orzesznicę, koszatkę. Na śródleśnych szlakach spotkać można: dziką, sarnę czy jelenia¹⁶.

Na terenie miasta zostały utworzone następujące parki i zieleńce:

SANOCKIE PARKI

Park Miejski w Sanoku powstał w 1896 roku na wzniesieniu zwanym Stróżnią, w centrum miasta. W 1898 roku na szczycie góry usypano Kopiec Mickiewicza wieńcząc go kamiennym głazem na pamiątkę 100 rocznicy urodzin Adama Mickiewicza. Kopiec został usypany przez młodzież sanockiego gimnazjum. W tym samym roku Rada Miasta Sanoka nadała parkowi i ulicy biegnącej obok imię Adama Mickiewicza. Ówczesny park liczył 6 ha powierzchni. W roku 1909 w wyniku działań Towarzystwa Upiększania Miasta Sanoka dr Aleksander Mniszek-Tchórznicki ofiarował miastu 7 morgów ziemi przylegających do istniejącego parku. Nową część ogrodu miejskiego, decyzją Towarzystwa nazwano imieniem Fryderyka Chopina upamiętniając 100 rocznicę jego urodzin. W 1910 roku obudowano piaskowcem źródło w parku a na ścianie oporowej umieszczono pamiątkową tablicę przedstawiającą medalion z wizerunkiem kompozytora. Wędrując alejkami parkowymi o łącznej długości 3km, ułożonymi głównie wzdłuż warstw Góry Parkowej, podziwiać można wiele pamiątek historycznych pozostałych po kilku pokoleniach sanoczan. Oprócz kopca i źródła należy wymienić tu pomniki: Tadeusza Kościuszki, stację pomp z pocz. XX w. oraz Pomnik Wdzięczności będący hołdem dla poległych żołnierzy podczas II Wojny Światowej (w miejscu małej wojskowej mogiły). Roślinność Parku Miejskiego w Sanoku charakteryzuje się składem gatunkowym zbliżonym do lesistych zboczy Gór Słonnych. Szczególnie widoczne jest to po składzie runa parku. Występują tu licznie takie gatunki jak: konwalijka dwulistna, gwiazdnica wielkokwiatowa, niezapominajka błotna, bluszcz kosmaty, dąbrowka rozłogowa, żywiec gruczołowaty, szczawik zajęczy, lepiężnik wyłysiały, jaskier różnolistny, fiołek leśny, dzwonek pokrzywo-listny, miódunka ćma, ziarnopłon wiosenny, bodziszek żałobny, żywokost sercowaty, glistnik jaskółcze ziele, jasnota biała, sałatnica leśna, groszek wiosenny, czyściec leśny i inne. Występuje tu wiele rzadkich i chronionych roślin jak: pierwiosnka wyniosła, śnieżyczka przebiśnieg, kopytnik pospolity, bluszcz pospolity, śnieżyca wiosenna. Drzewostan parkowy w dużej mierze zdominowany jest przez 3 gatunki rodzime: jesion wyniosły, grab zwyczajny oraz lipę drobnolistną. Pozostałe gatunki to klony jawor, klon polny i klon pospolity, wiąz polny i górski, dąb szypułkowy i czerwony, sosna zwyczajna, czereśnia pta-sia, świerk zwyczajny, brzoza brodawkowata, modrzew europejski, buk zwyczajny, wierzba iwa, jarząb pospolity. Z gatunków ozdobnych największy udział zajmuje tu świerk srebrzysty, kasztanowiec zwyczajny, daglezia zielona oraz nieliczne okazy sosny czarnej, sosny wejmutki, sosny rumelijskiej i buk purpurowy. Z krzewów wyróżnia się kilka okazów cisa pospolitego a we wschodniej części parku, występują tu także okazy śnieguliczki białej, tarniny, pigwy, irgi, leszczyny oraz naturalne stanowiska dzikiej róży. Drzewostan parkowy został poddany zabiegom chirurgiczno-dendrologicznym, dając wymierne korzyści w postaci poprawy kondycji drzew; usunięto stare, martwe drzewa oraz dokonano wielu zabiegów na drzewach 100-letnich usuwając z ich koron obumierające konary i gałęzie. Różnorodność fauny parku miejskiego w Sanoku skupia uwagę wielu zwiedzających. Z bezkręgowców w parku napotkać można liczne ceniolubne chrząszcze rodziny biegaczowatych, w tym z rodzaju *Carabus* będące

¹⁶ R. Bańkosz „Kierunek Sanok”, Rzeszów 2007 Podkarpacki Instytut Książki i Marketingu, str. 14-15

pod ochroną. Liczne gatunki motyli z rodziny rusałkowatych dostrzec można w górnej, odsłoniętej części parku; występuje tu także jeden z największych motyli nocnych Europy pawica grabówka. Z ciekawych i chronionych gatunków pajęczaków na zboczach znajdują się stanowiska tygryzka paskowanego. Park w Sanoku charakteryzuje się dużą liczbą gatunków ptaków: sikory bogatki, sikory modre, szpaki, kosy, raniuszki, zięby, dzwońce i kukulka. W parku gniazdują także sójki, sroki, kawki i gawrony¹⁷.

Park Krajobrazowy Gór Słonnych. Zbiorowiska roślinne porastające Góry Słonne tworzą piętrowy układ roślinności. Do 500 m n.p.m. roślinność stanowi piętro podgórza, którego wyższe partie porasta górska forma buczyny karpackiej, niższe natomiast grądy odmiany wschodniokarpackiej. Powyżej 500 m n.p.m. szatę roślinną tworzy piętro regła dolnego, z lasami bukowymi i bukowo-jodłowymi. Wysoki stopień naturalności tego terenu wyraża się dużym bogactwem szaty roślinnej o charakterze wschodniokarpackim liczącym ponad 900 gatunków. Występują tutaj bardzo ciekawe gatunki chrząszczy z rodziny biegaczowatych, zamieszkujące niezbadane dotąd nisze ekologiczne obszarów występowania naturalnych wycieków źródeł mineralnych. Endemiczne gatunki wijów, chrząszczy (szczególnie ryjkowcowatych) oraz innych bezkręgowców rodzą zainteresowanie tym terenem wielu naukowców z Polski. Nie bez znaczenia jest tu także występowanie „żywej skamieniałości” z epoki trzeciorzędu pająka *Sirio carpaticus*. W Polsce znanych jest jedynie kilka stanowisk tego gatunku.

Z dużych drapieżnych ssaków spotyka się tu rysia, wilka, żbika, wydrę. W dolinach potoków swe żeremia zakładają bobry. Natomiast w powietrzu królują orzeł przedni, orlik krzykliwy, jastrząb, myszołów, trzmielojad. W jodłowych matecznikach gnieździ się puchacz, sóweczka oraz puszczyk uralski.¹⁸

SANOCKIE ZIELEŃCE

- **Zieleniec Beksińskiego.** Skwer przy ul. Jagiellońskiej o łącznej powierzchni 3250m² w miejscu dawnego domu Zdzisława Beksińskiego. Zieleniec ten zlokalizowany jest w dzielnicy Śródmieście, od strony północnej i wschodniej skwer od działek prywatnych oddziela Potok Płowiecki, od strony południowej ul. Jagiellońska i budynki handlowe; od strony zachodniej natomiast budynki handlowe przy ul. Podgórze. Trawnik obejmujący całą powierzchnię skweru, od strony ul. Jagiellońskiej oddzielony jest od chodnika żywopłotem z ligustu pospolitego *Ligustrum vulgare* o długości 15 mb i o powierzchni 21m². Krajobrazowe nasadzenia krzewów, zlokalizowane przy Potoku Płowieckim oraz przy chodniku od ul. Jagiellońskiej to ognik ciernisty *Pyracantha coccinea* (5 sztuk), dzika róża *Rosa canina* (2 sztuki), lilak węgierski *Syringa josikaea* (2 sztuki), dereń rozłogowy *Cornus stolonifera* (10 sztuk) oraz śnieguliczka biała *Symphoricarpos albus* (5 sztuk). Drzewa skupione są w dużym zagęszczeniu przy wejściu na skwer od ul. Jagiellońskiej, nasadzenia o małym zwrocie koron znajdują się dalej w kierunku Potoku Płowieckiego. Z drzew występują tu: świerk pospolity *Picea abies* (4 sztuki), modrzew europejski *Larix europaea* (1 sztuka), klon polny *Acer campestre* (6 sztuk), dąb szypułkowy *Quercus robur* (2 sztuki), czereśnia ptasia *Padus avium* (2 sztuki), sumak octowiec *Rhus typhina* (16 sztuk), grusza pospolita (5 sztuk), jarzab pospolity *Sorbus acuparia* (4 sztuki), kasztanowiec zwyczajny *Aesculum hippocastanum* (4 sztuki), jesion wyniosły *Fraxinus excelsior* (4 sztuki), topola biała *Populus alba* (6 sztuk), brzoza brodawkowata *Betula pendula* (1 sztuka), lipa drobnolistna *Tilia cordata* (1 sztuka), buk zwyczajny odm. czerwona „*Atropunicea*” *Fagus sylvatica* (1 sztuka). Kilkuletni dąb kolumnowy *Quercus robur* „*Fastigata*” w metalowym koszu nasadzony został celem uczczenia pamięci Zdzisława Beksińskiego w miejscu gdzie znajdował się jego dom.
- **Zieleniec „Okopisko”.** Teren zieleni wysokiej ograniczony od strony zachodniej i południowej ul. Jagiellońską, terenami prywatnymi od strony wschodniej oraz od strony północnej budynkiem znanym starszym mieszkańcom jako restauracja „Karpacz”. Niemal 70% powierzchni tego terenu zajmuje trawnik o łącznej powierzchni 1400m², występują tu także wkomponowane barwne rabaty: rabata różana o powierzchni 30m², rabata bylinowa o powierzchni 65m², rabata kwiatowa składająca się z roślin jednorocznych o powierzchni 38,5m². Chodnik od ul. Jagiellońskiej oddziela od skweru żywopłot z ligustu pospolitego *Ligustrum vulgare* o długości 130mb i o powierzchni 390m². Nasadzenia w postaci krzewów dodają uroku temu miejscu o każdej porze roku, głównie dzięki takim gatunkom jak: cis pośredni *Taxus x media* w ilości 15 sztuk, tworzący jednolitą ścianę ciemnej zieleni na zwieńczeniu skarpy, jałowiec sawina *Juniperus sabina* (6 sztuk), żywotnik wschodni *Thuja orientalis*.

¹⁷ <http://www.sanok-przyroda.website.pl/parki.htm> z dnia 16.12.2013

¹⁸ http://www.twojebieszczady.net/rozmaitosci/gory_slonne.php

talis (3 sztuki), żywotnik zachodni *Thuja occidentalis* (1 sztuka), jałowiec pospolity *Juniperus communis* (5 sztuk), dzika róża *Rosa canina* (8 sztuk), głóg dwuszyjkowy *Crataegus oxyacantha* (1 sztuk), oraz atrakcyjne krajobrazowo odmiany derenia rozłogowego *Cornus stolonifera* (31 sztuki). Zieleń wysoką tworzą: jesion wyniosły *Fraxinus excelsior* (10 sztuk), żywotnik olbrzymi *Thuja gigantea* (7 sztuk), śliwa wiśniowa odm. czerwonołistna „Atropurpurea” *Prunus cerasifera* (4 sztuki), świerk kłujący odm. srebrzysta „Argentea” *Picea pungens* (5 sztuk) wierzba biała *Salix alba* (1 sztuka), świerk pospolity *Picea abies* (2 sztuki), grab zwyczajny *Carpinus betulus* (1 sztuka). Kilkuletni klon zwyczajny odm. kulista „Globosum” *Acer platanoides* w metalowym koszu dedykowany Królowej Zofii Olszańskiej popularnie zwanej Sonką stanowi żywy pomnik przyrody, drzewko upamiętniające fragment bogatej przeszłości Sanoka. Na terenie skweru znajduje się kilka rzeźb kamiennych, wymagających już renowacji.

- **Zieleniec „Baranowicza”.** Zieleniec znajduje się u zbiegu ulic Słowackiego i Jagiellońskiej, obok budynku Baranowicza, chodnik od ulic oddziela żywopłot z ligustru pospolitego *Ligustrum vulgare* o długości 79m i o powierzchni 268m², 50% skweru stanowi trawnik o powierzchni 600m². Rabaty róż o powierzchni 211m² stanowią niewątpliwie największą ozdobę tego skweru. Część południową zieleńca stanowi zieleń wysoka składająca się z drzew tj.: świerk kłujący odm. srebrzysta „Argentea” *Picea pungens* (7 sztuk), świerk *Picea abies* (10 sztuk), jesion wyniosły *Fraxinus excelsior* (9 sztuk). Krzewy stanowiące łącznik pomiędzy drzewami a rabatami stanowią 10% powierzchni zieleńca i należą tu takie gatunki jak: bez czarna *Sambucus nigra*, lilak chiński *Syringa x chinensis*, forsycja pośrednia *Forsythia x intermedia* „Lynwood”, śnieguliczka biała *Symphoricarpos albus*.
- **Zieleniec przy ul. Zamkowej.** Skwer znajduje się w centrum miasta w atrakcyjnej okolicy, po stronie północnej graniczy z Zamkiem Sanockim, część skweru opada stromo do fosy zamkowej, po stronie zachodniej i południowej sąsiaduje z ul. Zamkową i parkingiem, od strony południowej graniczy z zielenią Zamku Sanockiego i Muzeum Historycznego. Trawniki o łącznej powierzchni 1.008m² zdobi rabata różana o powierzchni 28,3m². Dominantę tego skweru stanowi 9 sztuk świerka kłującego odm. srebrzysta „Argentea” *Picea pungens* oraz wyeksponowana kamienna rzeźba przedstawiająca rycerza. Trakt prowadzący do Zamku obsadzony jest lipą drobnolistną *Tilia cordata* (3 sztuki). Dopelnienie w krajobrazie skweru oraz naturalistyczną barierę zasłaniającą fosę zamkową stanowią gatunki krzewów: dziki bez czarna *Sambucus nigra* (5 sztuk), pięciornik krzewiasty *Potentilla fructosa* (3 sztuki), dereń rozłogowy *Cornus stolonifera* (3 sztuki), dzika róża *Rosa canina* (3 sztuki), agrest pospolity *Ribes grossularia* (1 sztuka). Od ul. Zamkowej tuż przy chodniku, na zieleńcu znajdują się tablice informujące o atrakcjach turystycznych miasta.
- **Zieleniec przy Miejskiej Bibliotece Publicznej.** Zieleniec ten bez wątpienia jest najcenniejszym i najpiękniejszym po Parku Miejskim terenem zielonym w Sanoku. Ograniczony od wschodu ul. Sobieskiego, otoczony od północy i zachodu parkanem, od południa zaś zabytkową kamienicą będącą siedzibą Miejskiej Biblioteki Publicznej jest cieniistym, ukrytym ogrodem. Starannie wypielęgnowany trawnik o powierzchni 1920m² przecina ukośnie alejka o powierzchni 255m² prowadząca z ul. Sobieskiego do ul. Lenartowicza. Od strony zachodniej budynku wąski przylegający do zieleńca pas zieleni ograniczony jest żywopłotem z ligustru zwyczajnego *Ligustrum vulgare* o długości 30m i powierzchni 60m². Nie brakuje tu plam krajobrazowych w postaci takich krzewów jak dereń rozłogowy *Cornus stolonifera* (5 sztuk), irga pozioma *Cotoneaster horizontalis* (7 sztuk), ognik ciernisty *Pyracantha coccinea* (2 sztuki), forsycja pośrednia *Forsythia x intermedia* „Lynwood” (15 sztuk), pięciornik krzewiasty *Potentilla fructosa* (15 sztuk). Najpiękniejszymi krzewami na tym zieleńcu są niewątpliwie perukowiec podolski *Rhus cotinus* oraz pnące się po parkanie osobniki bluszczu pospolitego *Hedera helix*. Malownicze nasadzenia drzew w kępach i rzędach reprezentowane są przez gatunki rodzime takie jak: lipa drobnolistna *Tilia cordata* (7 sztuk), brzoza brodawkowata *Betula pendula*, modrzew europejski *Larix europaea* (6 sztuk), jesion wyniosły *Fraxinus excelsior* (2 sztuki). Ozdobą skweru są nasadzenia w metalowych koszach, drzewa symbolizujące 850-lecie pierwszej wzmianki o Sanoku, są to: lipa szerokolistna *Tilia platyphyllos*, surmia zwyczajna *Catalpa binnendyckii*, platan klonolistny *Platanus x acerifolia* oraz miłorząb dwuklapowy *Ginkgo biloba*. Wnętrze skweru kryje także takie cenne gatunki ozdobne jak: sosna wejmutka *Pinus strobus* (4 sztuki), orzech włoski *Juglans regia* oraz metasekwoja chińska *Metasequoia glyptostroboides*.
- **Skwer Piłsudskiego.** Skwer położony jest wzdłuż ul. Piłsudskiego, zajmuje powierzchnię 318m², z czego 130m² zajmuje trawnik. Zieleniec ograniczony jest od ul. Piłsudskiego żywopłotem z ligustru

Ligustrum vulgare o długości 32mb i łącznej powierzchni 48m². Elementem dominującym są świerki kłujące odm. srebrzysta „Argentea” Picea pungens (4 sztuki) podsadzone pęcherznicą kalinolistną (3 sztuki).

- **Zieleniec WOP** znajduje się przy ul. Mickiewicza za pomnikiem Wojsk Ochrony Pogranicza, jego łączna powierzchnia to 297m² z czego 240m² przypada na trawnik. Od chodnika oddzielony jest żywopłotem z ligustru Ligustrum vulgare o długości 22 mb i o powierzchni 59,4m². Znajdują się na nim prawnie chronione pomniki przyrody kasztanowiec Aesculus hippocastanum oraz 4 lipy drobnolistne Tilia cordata.
- **Plac Wolności.** Zieleniec znajduje się centrum miasta przy ul. Kościuszki, pomiędzy ulicami Daszyńskiego a Gieli – przy Sanockim Domu Handlowym. Łączna powierzchnia trawników wynosi 920m², alejek - 155m². Rabaty różane o powierzchni 9m² oraz 3 pasy żywopłotów o długości 106mb i powierzchni 396,2m² znajdują się po wschodniej części skweru. W skład żywopłotów wchodzi takie gatunki jak ligustr Ligustrum vulgare oraz grab pospolity Carpinus betulus. Na skwerze występują ponadto takie gatunki jak: głóg jednoszyjkowy odm. „Scriba” Crataegus monogyna (16 sztuk), rosnący w szpalerach wzdłuż alejek grochodrzew Robinia pseudoacacia (2 sztuki), kasztanowiec czerwony Aesculus rubicunda (2 sztuki), jesion wyniosły Fraxinus excelsior (5 sztuk), czereśnia ptasia Prunus avium (2 sztuki świerk kłujący odm. srebrzysta „Argentea” Picea pungens (1 sztuka), dereń świdwa Cornus sanguinea (2 sztuki). Stronę południową zdobią dwa czerwono-listne klony zwyczajne Acer campreste w metalowych koszach, kamień z tabliczką upamiętniającą rocznice podpisania umów partnerskich oraz fontanna z charakterystyczną „dziewczynką z parasolem”. Ponadto na zieleńcu znajduje się pomnik upamiętniający wodowanie statku morskiego noszącego nazwę SANOK. Zieleniec wyposażony jest w ławeczki, oświetlenie oraz kosze i stanowi miejsce częstych spacerów osób starszych oraz matek z dziećmi, często zatrzymują się przy nim turyści.
- **Zieleniec MOPS.** Znajduje się przed budynkiem Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej przy ul. Zamkowej. Trawniki zajmują 318m² powierzchni, kompozycję składającą się z wysokich drzew stanowią: sosna wejmutka Pinus strobus (2 sztuki), świerk pospolity Picea abies (7 sztuk), żywotnik olbrzymi Thuja gigantha (6 sztuk), jesion wyniosły Fraxinus excelsior (2 sztuki), śliwa wiśniowa odm. czerwono-listna „Atropurpurea” Prunus cerasifera oraz lilak węgierski Syringa josikaea.
- **Zieleniec przy ul. Białogórskiej.** Skwer znajduje się orograficznie po prawej stronie Sanu przy ul. Białogórskiej. Zieleniec z trawnikiem o powierzchni 2 600m², oddzielony jest od chodnika żywopłotem z ligustru Ligustrum vulgare o długości 203mb i o powierzchni 629m². Równolegle do żywopłotu biegnie alejka o powierzchni 240m². Po obu stronach rosną takie gatunki jak: śliwa wiśniowa odm. czerwono-listna „Atropurpurea” Prunus cerasifera (22 sztuki), modrzew europejski Larix europaea (4 sztuki), topola biała Populus alba (18 sztuk), klon polny Acer campreste (6 sztuk), jarzab pospolity Sorbus acuparia (3 sztuki), wierzba biała Salix alba (2 sztuki), buk zwyczajny odm. czerwona „Atropurpurea” Fagus silvatica (5 sztuk), grab pospolity Carpinus betulus (3 sztuki), czereśnia ptasia Prunus avium (7 sztuk), topola osika Populus tremula (3 sztuki), dzika róża Rosa canina (2 sztuki), ognik ciernisty Pyracantha coccinea (2 sztuki). Zieleniec przy ul. Białogórskiej jest miejscem często odwiedzanym przez mieszkańców dzielnicy Wójtostwo, alejki tego skweru prowadzą do mostu na Sanie oraz do Muzeum Budownictwa Ludowego.
- **Zieleniec Jana Pawła II.** Skwer znajduje się na rogu ulic Gorazdowskiego i Jana Pawła II, przylega do kościoła p.w. Chrystusa Króla. Trawniki o powierzchni 1857m² zdobią nasadzenia 32 świerków kłujących odm. srebrzysta „Argentea” Picea pungens oraz 17 żywotników olbrzymich odm. „Sky Rocket” Thuja gigantha. Od ul. Jana Pawła II znajdują się tu także krzewy iglaste w 5-ciu betonowych pojemnikach. Bożodrzew gruczołowaty Alnus altissima zasadzony w rocznicę śmierci Jana Pawła II w metalowym koszu stanowi ozdobę tego skweru.
- **Zieleniec „Plamy” przy ul. Lipińskiego.** Zieleniec znajduje się w Dzielnicy Posada, od strony północnej ograniczony jest chodnikiem od ul. Lipińskiego, od strony zachodniej nasypem kolejowym, od strony południowej i zachodniej jego granicą jest Potok Dworzysko. Nazwa zieleńca pochodzi od krajobrazowych plam utworzonych rabat różanych oraz kęp ozdobnych krzewów. Powierzchnia zieleńca zdominowana jest przez trawnik o powierzchni 1662m² oraz rabatę różaną o powierzchni 328m², żywopłot z ligustru zwyczajnego Ligustrum vulgare o długości 110 mb, o powierzchni 297m² stanowi naturalną barierę osłaniającą koryto Potoku Dworzysko. Kępy krzewów ozdobnych tworzą: jałowiec

sawina *Juniperus sabini* (3 sztuki) pęcherznica kalinolistna (6 sztuk) oraz lilak węgierski *Syringa josikaea* (2 sztuki). Szpaler od strony nasypu kolejowego tworzy 15 sztuk jarzębu pospolitego, pozostałe drzewa to świerk pospolity *Picea abies* (2 sztuki), modrzew europejski *Larix europaea* (4 sztuki), klon jesionolistny *Acer negundo* (1 sztuka) oraz klon polny *Acer campestre* (2 sztuki).

- **Zieleniec przy ul. Krakowskiej I.** Zieleniec znajduje się w dzielnicy Dąbrówka, od strony północnej przylega do chodnika przy ul. Krakowskiej, od strony wschodniej graniczy z wiaduktem, od strony południowej graniczy z nasypem kolejowym i torowiskiem, od strony zachodniej zaś ze ścieżką i przejściem dla pieszych przez tory. Zieleniec o powierzchni 21 000m² porośnięty jest trawnikiem, kompozycje krajobrazowe utworzone są z luźno posadzonych drzew, następujących gatunków: wierzba biała *Salix abies* (13 sztuk), lipa drobnolistna *Tilia cordata* (3 sztuki), klon tatarski *Acer tataricum* (18 sztuk), topola biała *Populus abies* (5 sztuk), brzoza brodawkowata *Betula pendula* (2 sztuki), topola osika *Populus tremula* (2 sztuki), jesion wyniosły *Fraxinus excelsior* (9 sztuk), wiąz polny *Ulmus campestris* (2 sztuki), kasztanowiec zwyczajny *Aesculus hippocastanum* (1 sztuka), klon polny *Acer campestre* (5 sztuk), klon jesionolistny *Acer negundo* (6 sztuk), jarząg pospolity *Sorbus acuparia* (1 sztuka) głóg jednoszyjkowy *Crataegus monogyna* (5 sztuk).
- **Zieleniec przy ul. Krakowskiej II.** Zieleniec znajduje się w pobliżu stacji kolejowej Sanok - Dąbrówka. Elementem wyróżniającym zieleniec jest pomnik poległych milicjantów. Od strony północnej graniczy z chodnikiem przy ul. Krakowskiej, od strony wschodniej z ul. Okrzei i przejazdem przez tory, od strony południowej z nasypem kolejowym i od strony zachodniej z zatoką przystankową MKS linii nr 5. Trawnik o powierzchni 670m² stanowi tło dla nasadzeń w postaci rabat różanych o powierzchni 83,5m² oraz plamy krajobrazowej w postaci jałowca sabińskiego *Juniperus sabina* rosnącego na powierzchni 18m². Od strony ul. Krakowskiej, zatoki autobusowej oraz torowiska, zieleniec otacza żywopłot z ligustru pospolitego *Ligustrum vulgare* o długości 87mb i o powierzchni 274,9m². Centrum zieleńca stanowi pomnik do którego prowadzą alejki o powierzchni 160m². Rosnące na zieleńcu drzewa to jarząg pospolity *Sorbus acuparia* i jabłoń *Malus silvestris* oraz szpaler przy ul. Krakowskiej z 7 sztuk klonu polnego.
- **Skwer przy ul. Przemyskiej.** Skwer znajduje się w dzielnicy Olchowce w pobliżu dawnej cerkwi, obecnie kościoła. Trawnik o powierzchni 380m² otoczony jest żywopłotem z ligustru *Ligustrum vulgare* o długości 80 mb i powierzchni 232m², jego centrum stanowi kamienny pomnik. Zieleniec leży na Szlaku Ikon.
- **Zieleniec przy ul. Rymanowskiej.** Zlokalizowany jest w dzielnicy Śródmieście, jego powierzchnia znajduje się wzdłuż ogrodzenia Szkoły Podstawowej nr 2 i Przedszkola Samorządowego nr 2 i jego część przy budynku p. Gruszczyńskiej oraz skwer u wylotu ul. Jana Matejki. Powierzchnia trawników przy przedszkolu i szkole wynosi 443m², trawnik przy p. Gruszczyńskiej to 157m² oraz skwer 36m². Na zieleńcu rosną następujące gatunki jesion wyniosły *Fraxinus excelsior*, olsza czarna *Alnus glutinosa*, wierzba biała *Salix alba*, klon polny *Acer campestre*, forsycja pośrednia *Forsythia x intermedia* „Lynwood”.
- **Skwerek przy ul. Żydowskiej.** Skwer znajduje się przy ul. Żydowskiej, trawniki o łącznej powierzchni 320m² znajdują się nad szalekami i na skarpie przed szalekami przy Pl. Św. Michała, na niej rośnie 5 sztuk derenia rozłogowego *Cornus stolonifera*.
- **Zieleniec Staszica/Poprzecznej** Zieleniec znajduje się na rogu ul. Staszica – Poprzecznej, obejmuje trawnik o powierzchni 700m² otoczony żywopłotem z ligustru zwyczajnego *Ligustrum vulgare* o długości 82 mb i powierzchni 295m². Plamę krajobrazową tworzy jałowiec sabiński *Juniperus sabina* (5 sztuk), po obu stronach rosną dwie sztuki świerka kłującego odm. srebrzysta „Argentea” *Picea pungens*.
- **Skwer przy ul. Kochanowskiego.** Skwer znajduje się przy ul. Kochanowskiego przy budynku kwaciarni. Obejmuje trawnik o powierzchni 148m², na którym rosną następujące gatunki: klon polny *Acer campestre* (2 sztuki), śliwa wiśniowa odm. czerwonolistna „Atropurpurea” *Prunus cerasifera* (1 sztuka), świerk pospolity *Picea abies* (1 sztuka), ognik ciernisty *Pyracantha coccinea* (1 sztuk), dzika róża *Rosa canina* (1 sztuki).
- **Zieleniec przy ul. Kościuszki.** Zieleniec znajduje się przy ul. Kościuszki przylegając od strony południowej, od strony wschodniej przylega do budynków Starostwa Powiatowego, od strony północnej i

zachodniej zaś graniczy z Parkiem Miejskim. Zieleniec o powierzchni trawników 921m² od strony ul. Kościuszki łączy się z chodnikiem placem żwirowym o powierzchni 17m² na którym znajdują się ławeczki.

- **Zieleniec Jana Pawła II/Kopernika.** Zieleniec znajduje się przy skrzyżowaniu ul. Jana Pawła II i ul. Kopernika. Trawnik o powierzchni 500m², otoczony jest z jednej strony żywopłotem z ligustru *Ligustrum vulgare* o długości 8 mb i powierzchni 28,8m². na zieleńcu rosną następujące gatunki: śliwa wiśniowa odm. czerwonołistna „Atropurpurea” *Prunus cerasifera* (6 sztuk), modrzew europejski *Larix europaea* (1 sztuka), ogień ciernisty *Pyracantha coccinea* (1 sztuka), śnieguliczka biała *Symphoricarpos albus* (2 sztuk).
- **Skwerek przy ul. Jana Pawła II.** Znajduje się pomiędzy parkingiem a chodnikiem przylegającym do przystanku autobusowego MKS. Rabata róż o powierzchni 159m², od strony wjazdów na parking otoczona jest trawnikiem o powierzchni 76m². W chodniku rosną następujące gatunki: lipa drobnolistna *Tilia cordata* (3 sztuki) oraz klon jesionolistny *Acer negundo* (4 sztuki).
- **Skwer Traugutta/Staszica.** Skwer znajduje się na rogu ulic Traugutta i Staszica, przylega do zachodniej ściany budynku handlowego. Powierzchnię 222,5m² zajmuje trawnik otoczony żywopłotem o łącznej długości 99mb i łącznej powierzchni 158,4m². Rosną na nim drzewa: świerk kłujący odm. srebrzysta „Argentea” *Picea pungens* (4 sztuki), jałowiec sabiński *Juniperus sabina* (6 sztuk).
- **Zieleniec przy ul. Rybickiego.** Zieleniec znajduje się w dzielnicy Olchowce, jego zachodnią granicę stanowi rzeka San, północną potok przy parkingu Muzeum Budownictwa Ludowego i ul. Rybickiego, wschodnią natomiast tereny prywatne przylegające do Ośrodka Wczasowego „Sosenki”. Zdecydowaną większość zieleńca stanowi trawnik o powierzchni 40 025m².¹⁹

Struktura środowiska przyrodniczego w mieście i otoczeniu

Według danych z 31 grudnia 2012 r. powierzchnia Sanoka stanowiła 3,11% powierzchni powiatu. Użytki rolne zajmują tu 42,2% powierzchni miasta, z czego najwięcej przypada na grunty orne stanowiące 30,2% powierzchni miasta. Najmniejszą powierzchnię w mieście 0,4% zajmują sady.

Tabela 57. Struktura przestrzenna miasta

Użytkowanie terenu	Powierzchnia w ha	% powierzchni miasta
Użytki rolne w tym:	1604	42,2
Grunty orne	1142	30,2
Sady	14	0,4
Łąki trwałe	108	2,9
Pastwiska trwałe	307	8,1
Grunty rolne zabudowane	26	0,7
Rowy	6	0,2
Grunty leśne w tym:	1253	33,1
– Lasy	1222	32,3
– Grunty zadrzewione i zakrzewione	31	0,8
– Tereny zabudowy mieszkaniowej	253	6,7
– Tereny zabudowy przemysłowej	114	3,0
– Tereny zabudowy inne	138	3,6
– Zurbanizowane tereny niezabudowane	57	1,5
– Tereny rekreacji i wypoczynku	98	2,6
– Drogi	181	4,8
– Kolej	15	0,4
– Tereny komunikacji innej	8	0,2

¹⁹ <http://przewodnik-bieszczady.pl/content/sanocka-przyroda/sanok.html>

– Wody płynące	29	0,8
– Stawy	7	0,2
– Nieużytki	12	0,3
– Tereny różne	15	0,4
ogółem	3783	100

Źródło: dane Urzędu Miasta

Stan środowiska

Istotne znacznie dla środowiska ma czystość wód. Badania przeprowadzone w 2002 roku wykazały, że żadna z rzek w województwie nie osiągnęła I klasy czystości wód. W II klasie czystości znalazł się górny odcinek Sanu powyżej Leska. Poniżej Leska, a powyżej Sanoka stan czystości wody utrzymywał się w III klasie. Poniżej miasta Sanoka wody Sanu były pozaklasowe.

Szczegółowa ocena jakości Sanu z 2001r według WIOŚ wygląda następująco:

- **w miejscowości Postolów, poniżej Leska:** substancje organiczne – I klasa czystości, substancje biogenne - I klasa, wskaźniki fizykochemiczne - I klasa, stan sanitarny - III klasa, hydrobiologia – III klasa, ocena ogólna - III klasa,
- **w miejscowości Sanok:** substancje organiczne - I klasa czystości, substancje biogenne - II klasa, wskaźniki fizykochemiczne - II klasa, stan sanitarny - III klasa, hydrobiologia - II klasa, ocena ogólna - III klasa czystości,
- **w miejscowości Międzybrodzie, poniżej Sanoka:** substancje organiczne - I klasa czystości, substancje biogenne - III klasa, wskaźniki fizykochemiczne - III klasa, stan sanitarny, „non”(nieodpowiadające normom), hydrobiologia - II klasa, ocena ogólna „non”.

W porównaniu do stanu z drugiej połowy lat 90. w wodach rzeki San zanotowano korzystne zmiany, głównie w ocenie bakteriologicznej i hydrobiologicznej. Również pozytywne zmiany zaszły w klasyfikacji fizykochemicznej, głównie z uwagi na stężenie fosforu ogólnego. Poziom tego wskaźnika uległ poprawie z klasy III do klasy II od miasta Sanoka. Natomiast negatywne zmiany w jakości wód w grupie parametrów fizykochemicznych wystąpiły na odcinku od Leska do Sanoka z uwagi na azot azotynowy (z klasy I na II).

Tabela 58. Ocena jakości wód rzeki San w okolicach miasta Sanoka w 1999r.

Odcinek rzeki	Klasyfikacja ogólna		Klasyfikacja fizyko- chemiczna		Klasyfikacja bakteriologiczna	Klasyfikacja hydrobiologiczna
	Klasa	Grupa wskaźników decydująca o klasie	klasa	Wskaźnik decydujący o klasie		
Powyżej Sanoka	III	bakteriologia	II	N-NO ₂	III	II
Poniżej Sanoka	Non	bakteriologia	III	N-NO ₂	Non	II

Źródło: dane Urzędu Miasta

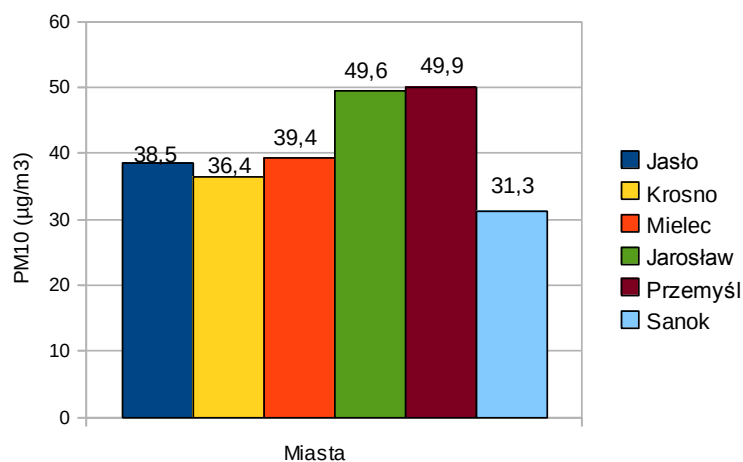
W kolejnych latach odcinek Sanu powyżej Sanoka miał wody II klasy (*obejmuje wody nadające się do bytowania ryb, chowu i hodowli zwierząt gospodarczych jak również do celów rekreacyjnych i uprawiania sportów*) i III klasy (*nadają się do zaopatrzenia zakładów innych niż zakłady wymagające wody do picia i do nawadniania terenów rolniczych*), natomiast odcinek poniżej Sanoka nie odpowiada normie jakości sanitarnej. Głównym powodem zanieczyszczenia bakteriologicznego wody są ścieki bytowe z Leska i Sanoka. Dlatego rzeki w tych odcinkach charakteryzują się niską jakością. Przyczyną zanieczyszczenia mikrobiologicznego poza ściekami bytowymi z miast są nieoczyszczone ścieki m.in. z obiektów turystycznych wpływające do wielu dopływów Sanu. San płynie przez obszary posiadające duże walory krajobrazowe i przyrodnicze dzięki czemu tereny te mają ogromny potencjał dla rozwoju turystyki. Ponadto zasoby wodne wykorzystywane są do celów komunalnych i przemysłowych.

Innym ważnym problemem jest zanieczyszczenie powietrza i jego wpływ na zdrowie człowieka. Głównym źródłem zanieczyszczenia powietrza w mieście są procesy spalania paliw w ciepłowniach komunalnych, transport a także ogrzewnictwo indywidualne. Ostatnie lata wiążą się z systematycznym spadkiem wielkości zanieczyszczeń, w wyniku zmniejszenia się mocy produkcyjnej zakładów przemysłowych (PASS-STOMIL Sanok Sp.z.o.o., Autosan S.A). Systematyczne badania prowadzone są w 3 stacjach pomiarowych i w ostatnich latach nie odnotowano przekroczenia dopuszczalnej wartości.

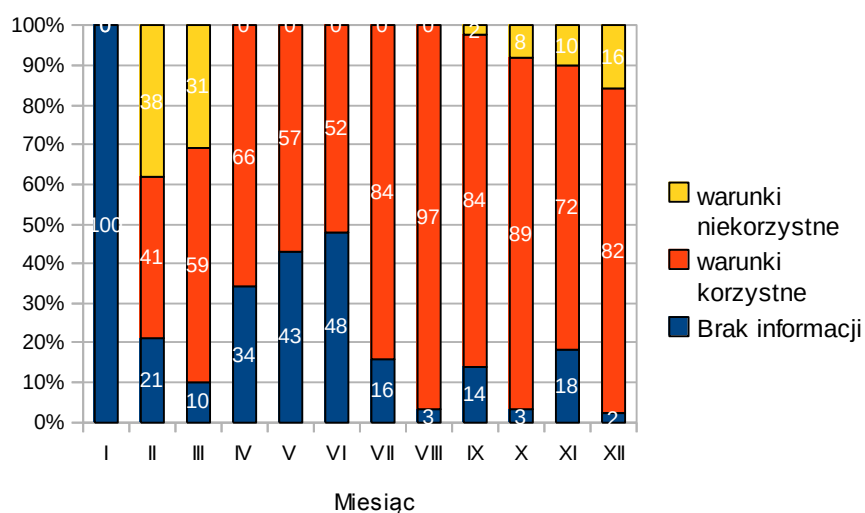

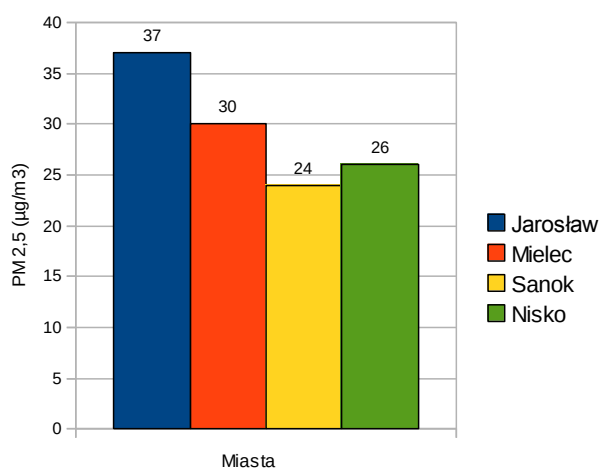
Wykres 22. Średnioroczne stężenie pyłu PM10 ($\mu\text{g}/\text{m}^3$) w strefie podkarpackiej w 2012 r. (dopuszczalna stężenie to $40\mu\text{g}/\text{m}^3$)

Wykres 23. Zanieczyszczenie powietrza pyłem PM10 w Sanoku w kontekście wpływu na zdrowie człowieka w 2012 r.

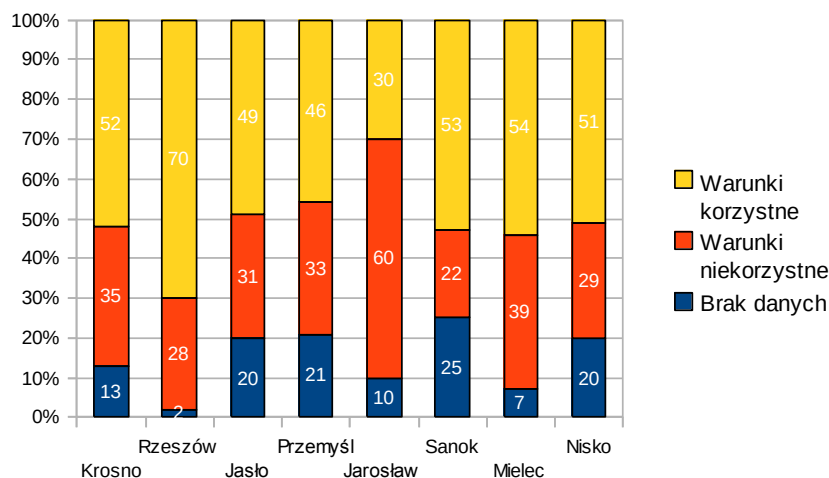

Wykres 24. Stężenie średnioroczne pyłu PM 2.5 ($\mu\text{g}/\text{m}^3$) w strefie podkarpackiej w 2012r. (dopuszczalna stężenie to $30\mu\text{g}/\text{m}^3$)

Wykres 25. Zanieczyszczenie powietrza pyłem PM_{2,5} w województwie podkarpackim w 2012r. w kontekście wpływu na zdrowie człowieka

W zakresie stężeń pyłu zawieszonego (*drobnego*) miasto Sanok jest **jednym z czystszych terenów województwa podkarpackiego** ponieważ średnioroczne stężenie pyłu PM₁₀ wyniosło 31,3 µg/m³ przy dopuszczalnym poziomie 40µg/m³. Największa wartość zanotowana była w Przemyślu i wyniosła 49,9 µg/m³. Natomiast **stężenie pyłu PM_{2.5} w Sanoku wyniosło 24 µg/m³** (dopuszczalna wartość 30 µg/m³). Największa wartość została odnotowana w Jarosławiu i miała 37 µg/m³ przekraczając tym samym dopuszczalny poziom o 7µg/m³.

Kolejnym problemem jest natężenie hałasu w mieście. Z przeprowadzonych w 2012 roku badań w pięciu różnych miejscach miasta na każdym obszarze został przekroczony poziom dopuszczalny. Największy odnotowano na ulicy Lipińskiego, wiąże się to z natężeniem ruchu w tamtym rejonie a także bliskości zakładów przemysłowych.

Tabela 59. Poziom hałasu komunikacyjnego na terenie Sanoka w 2012r.

Miejscowość	Lokalizacja punktu pomiarowo-kontrolnego	Dopuszczalny poziom L_{aeqD} w [dB]	Wynik pomiaru L_{aeqD} w [dB]	Wielkość przekroczenia
Sanok	ul. Jana Pawła II	61	63,1	2,1
	ul. Staszica	65	68,3	3,3
	ul. Mickiewicza	61	62,8	1,8
	ul. Kościuszki	65	66,5	1,5
	ul. Lipińskiego	65	68,7	3,7

Źródło: dane Urzędu Miasta

L_{aeqD} – równoważny poziom dźwięku A dla pory dnia (przedział czasu od godz. 6.00 do godz. 22.00)

5. POTENCJAŁ KULTUROWY

Sanok posiada unikalny kapitał kulturowy. Zsumowały się nań różne wątki kultury polskiej i kultur mniejszości narodowych, przyniesione przez zasiedlających te ziemie na przestrzeni minionych wieków, zakodowane głównie w sferze materialnej (architektura i urbanistyka), ale również duchowej i społecznej. Wiele elementów tej bogatej niegdyś tkanki uległo wprawdzie zanikowi, inne jednak przetrwały, a niektóre odzyskują żywotność w ostatnich latach.

Zachowane dziedzictwo materialne, duchowe i społeczne (intelektualne) Sanoka stanowi jego potencjał kulturowy, który znacząco wpływa na rozwój społeczny i gospodarczy lokalnego środowiska. Poniżej zamieszczony opis identyfikuje analizowany potencjał miasta w poszczególnych sferach.

Dziedzictwo materialne

W dziedzinie materialnej potencjał kulturowy Sanoka obejmuje²⁰:

1. Skansen - Park Etnograficzny Muzeum Budownictwa Ludowego, ul. Rybickiego 3

Na obszarze 38 ha prezentowana jest kultura polsko-ukraińskiego pogranicza ze wschodniej części polskich Karpat. Grupy etnograficzne: Bojkowie, Łemkowie, Pogórzanie i Dolinianie posiadają oddzielne sektory ekspozycyjne dostosowane do fizjografii terenu. Łącznie park etnograficzny tworzy przeszło 160 obiektów. Na terenie skansenu znajduje się również sektor poświęcony historii przemysłu naftowego. Nowością jest sektor prezentujący architekturę galicyjskiego rynku małego miasteczka, z przełomu XIX i XX wieku. Wokół rozległego rynku ustawiono drewniane obiekty, których wnętrza odtwarzają warsztaty rzemieślników, karczmę, urząd gminy, pocztę, remizę strażyacką itp. W obiektach tych wygospodarowano również przestrzeń wystawową, dydaktyczną i rekreacyjną.

2. Zamek – Muzeum Historyczne, ul. Zamkowa 2

Pierwotnie gotycki zamek, postawiony w miejscu dawnego, ruskiego grodu, przebudowany w latach 1523-48 na styl renesansowy. Z dawnej budowli zachowała się do dziś jedynie część centralna. Wzgórze zamkowe oddzielała od starówki głęboka fosa. Obecnie w murach zamku mieści się **Muzeum Historyczne**, założone w 1934 roku. Pod dziedzińcem zamkowym znajdują się dwa niemieckie schrony, z lat 1940-41, element tzw. „Pozycji Granicznej Galicja”. Jeden z nich udostępniono dla zwiedzających.

3. Budynek tzw. Zajazdu Zamkowa 2

Budynek powstał w latach 1775-99. W XIX w. mieścił się tutaj odwach i apteka. Dziś jest to siedziba dyrekcji Muzeum Historycznego. W jego salach organizowane są konferencje, wykłady oraz wystawy czasowe.

4. Archikatedralny Sobór Prawosławny p.w. Świętej Trójcy, ul. Zamkowa 16

Klasycystyczna budowla wzniesiona w 1784 r. jako parafialna cerkiew grecko-katolicka. Po przyjęciu w 1956 roku prawosławnego kapłana, rozpoczęto odprawianie nabożeństw prawosławnych. 6 września 1983 r. świątynię podniesiono (po raz drugi w dziejach) do rangi katedry, a w 1996 roku – archikatedry. We wnętrzu znajduje się pełny ikonostas z XIX w., barokowe ołtarze boczne z I połowy XVIII w. oraz XVII wieczna Cudowna Ikona Matki Boskiej Sanockiej. Polichromie figuralne i ornamentalne z XIX i XX wieku.

Obok cerkwi znajduje się wolnostojąca dzwonnica z 1827 r. i kamienica z lat: 1905-8 - kancelaria diecezjalna. W pomieszczeniach dawnej parafii grekokatolickiej mieściło się założone w 1931 roku muzeum łemkowskie.

5. Kościół i klasztor OO. Franciszkanów p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego. Wejście od Rynku i ul. Franciszkańskiej.

Zbudowany w latach 1632-40, barokowy, później przebudowywany. We wnętrzu późnobarokowe ołtarze oraz Cudowny Obraz Matki Bożej Pocieszenia – Pani Ziemi Sanockiej. W ołtarzu głównym znajduje

²⁰ Wymieniono najważniejsze obiekty

się krzyż z II połowy XVII wieku. Cenny jest również siedemnastowieczny obraz św. Antoniego, w prawym ołtarzu bocznym. Polichromie Władysława Lisowskiego z lat trzydziestych XX w.

W kaplicy św. Franciszka odkryto średniowieczne cmentarzysko i mury z XIV w. Na ścianach kaplicy siedemnastowieczne polichromie figuralne. W ołtarzu obraz św. Franciszka z XVIII w.

6. Ratusz miejski, Rynek 15

Ratusz z XVIII w. powstały z przebudowy starszej kamienicy, gdzie przeniesiono siedzibę rady miasta po pożarze dotychczasowego ratusza. Gruntownego remontu i rozbudowy dokonano w 1892 r. W 1934 r. ponownie przebudowany - włączono w bryłę sąsiednią kamienicę. Całości nadano charakter jednej budowli. Na froncie lewego skrzydła herb miasta, na prawym godło państwowe. Obecnie mieści się tu m.in. Urząd Stanu Cywilnego. Fundamenty starszego ratusza, który spłonął w 1680 r. oznaczono innym kolorem kostki na nawierzchni rynku.

7. Budynek dawnej Rady Powiatowej, Rynek 1

Eklektyczna budowla postawiona przez Austriaków w latach 1875-80 dla potrzeb Rady Powiatowej. Obecnie służy jako siedziba Urzędu Miasta. Na fasadzie budynku mieści się historyczny herb ziemi sanockiej - złoty dwugłowy orzeł na błękitnym polu.

8. Kościół farny p.w. Przemienienia Pańskiego, Plac św. Michała

Zbudowany został w latach 1874-87, po pożarze wcześniejszego, gotyckiego kościoła p.w. św. Michała. Budowę wież ukończono na początku XX wieku. Projekt budowli wykonał Józef Braunseis. Pierwsze nabożeństwo odprawiono w Boże Narodzenie 1886 r.

We wnętrzu dwudziestowieczne polichromie i witraże. W zachodniej nawie znajduje się renesansowe epitafium Sebastiana Lubomirskiego, zm. w 1558 r., pochodzące z poprzedniej świątyni.

9. Dom Młodzieży, Plac św. Michała 6

Zbudowany z kamienia w latach 1750-1775 r. z fundacji kanonika przemyskiego Franciszka Goźlińskiego, dla Bractwa Kapłańskiego p.w. Wniebowzięcia NMP. Kolegium młodzieży zostało powołane przy sanockiej parafii w 1723 r. a zatwierdzone przez biskupa Jana K. Sołtyka w 1724. Obecnie siedziba Młodzieżowego Domu Kultury.

10. Synagoga, Rynek 10 dojazd od ul. Zamkowej.

Tzw. „Mała Synagoga” (Klaus Sadogóra, Sadygierer Klojz) zbudowana w 1924 r. przez chasydów, zwolenników cadyków z Sadogóry. Wejście do niej znajdowało się od strony Rynku oraz od ul. Zamkowej (strony nieistniejącej już tzw. „Wielkiej Synagogi”). W budynku mieściła się prawdopodobnie również jeszywa (szkoła rabinacka).

11. Sala modlitwy – Szybel, ul. Cerkiewna 6

Kamienica z prywatną kaplicą żydowską (szybel - salą modlitwy), zbudowana końcem XIX wieku. Obecnie budynek mieszkalny.

12. Synagoga „Jad Charuzim”, ul. Franciszkańska 5

Ufundowana w 2 poł. XIX w. przez stowarzyszenie rzemieślników żydowskich „Jad Charuzim” (hebr. dłoń pracowitych). Obecnie po przebudowaniu budynek przeznaczono na biura i mieszkania.

13. Zajazd z XVIII w. dawny szynk „Bacówka”. ul. Traugutta 3

Budynek dawnego zajazdu, przy drodze do Mrzygłodu. Na początku XIX w. mieścił się w nim szynk „Bacówka”. Obecnie siedziba dyrekcji Muzeum Budownictwa Ludowego.

14. Kapliczka św. Jana Nepomucena, pl. św. Jana

Ufundowana w 1810 r. przez Ksawerego Krasickiego, jako votum, za ocalenie życia podczas salwowania się ucieczką konno, stromym zboczem do Sanu, podczas ostatniej obrony zamku przed Austriakami w czerwcu 1809 r.

15. Tablica pamiątkowa schody Zamkowe

Wmurowana w skałę przy schodach zamkowych tablica ufundowana w 1909 r. przez Towarzystwo Rozwoju i Upiększania Miasta Sanoka. Tekst na tablicy głosi: „Pamięci Ksawerego Krasickiego i towarzyszy, za bohaterski czyn przy ostatniej obronie zamku sanockiego w czerwcu 1809 roku. W stuletnią rocznicę Tow. Upiększ. M. Sanoka napis ten umieściło.”

16. Park miejski i kopiec Mickiewicza – wejścia do parku od strony ul. Mickiewicza i ul. Kościuszki.

Założony w 1896 r. położony na stokach dominującej nad miastem Góry Parkowej (Stróżni, Aptekarki, Władycznej Góry) - 364 m n.p.m. Rosną tu m.in. orzech turecki, sumak, miłorząb, sosna amerykańska. Na jej szczycie sanocka młodzież usypała w 1898 r. kopiec na cześć Adama Mickiewicza, w setną rocznicę urodzin. Nieopodal kopca mieści się platforma widokowa.

17. XVIII i XIX w. zabudowa starówki

Tworzą ją w większości piętrowe kamienice mieszczańskie oraz budowle użyteczności publicznej, głównie eklektyczne, lecz jest pośród nich szereg obiektów o charakterze secesyjnym. Liczne zdobią interesujące w formie, kute balustrady balkonów. Niektóre z kamienic, szczególnie przy ul. 3 Maja, zachowały oryginalne, drewniane witryny z przełomu XIX i XX w.

18. Drewniana cerkiew grecko-katolicka p.w. Wniebowstąpienia Pańskiego, ul. Kółkowa 5

Cerkiew zbudowana w 1844 r. We wnętrzu, dziewiętnastowieczny ikonostas oraz wyposażenie cerkiewne z XVIII i XIX w. Obecnie pełni funkcję kościoła rzym. kat. Obok dwukondygnacyjna, murowana dzwonnica parawanowa z pierwszej połowy XX w.

19. Grekokatolicka cerkiew parafialna p.w. św. Dymitra, al. NMP

Zbudowana w latach 1866-1891, w miejscu starszej wzmiankowanej w 1573 r. Od 1969 r. użytkowana jako kościół rzymskokatolicki. W 1982 r. dobudowano do niej nową bryłę kościoła. Odtąd pełniła rolę kaplicy. W 1993 r. przekazana ponownie grekokatolikom. Po remoncie w 2005 r. odtworzono wnętrze, z wykorzystaniem ocalałego ikonostasu i ikon z nieistniejących już cerkwi. Obok murowana dzwonnica parawanowa. Na cmentarzu kaplica grobowa Rylickich i Tchorznickich z XIX w.

20. Zespół dworsko-parkowy Mniszek-Tchorznickich, ul. 1000 Lecia

Pierwotny dwór, z przełomu XVIII i XIX w., przebudowano w 1900 r. Ogrody z XVIII w. Przebudowano je w drugiej połowie XIX w. zaś pod koniec XIX w. znacznie powiększono. Z układu przestrzennego z pierwszej połowy XIX w. zachował się dwukondygnacyjny murowany dwór, granice folwarków, ogrodów użytkowych i głównej drogi dojazdowej. W drzewostanie dawnego parku krajobrazowego zachowały się liczne, interesujące gatunki drzew. Obecnie zespół stanowi własność prywatną.

21. Zespół parkowo-dworski w Olchowcach, ul. Witkiewicza

Budynek dworu starościańskiego z XVII w. z XVIII w. spichlerzem i pozostałością parku krajobrazowego. Do I Wojny Światowej wchodził w skład koszar 13 Galicyjskiego Pułku Piechoty, które tutaj pobudowano w XIX w. W okresie międzywojennym stacjonował 3 batalion, 2 PSPdh. Krótko po wojnie 34 Budziszyński Pułk Piechoty. Do 1994 r. 26 Pułku Czołgów Średnich, następnie MSWiA. Aktualnie dwór jest własnością prywatną, w pozostałych budynkach podworskich funkcjonują instytucje i przedsiębiorstwa.

22. Kościół Najświętszego Serca Jezusowego, ul. Lipińskiego

Kościół parafialny w dzielnicy Posada, eklektyczny, wzniesiony z cegły w latach 1926-1931. Poświęcenia świątyni dokonał biskup Antoni Nowak 15 września 1931 roku.

23. Kościół Polsko – Katolicki, ul. Słowackiego

Budynek kościoła polskokatolickiego, z okresu międzywojennego. Jedna z 3, pierwszych w Polsce świątyni polskokatolickich.

24. Ratusz – dawna siedziba Gminy Posada, ul. Lipińskiego

Zbudowany w latach 1905-7, zwieńczony wieżą eklektyczny budynek dawnego ratusza Gminy Posada. Miała tu siedzibę placówka policji i areszt. Pozostałe pomieszczenia były wynajmowane. Funkcję

ratusza budynek stracił w 1931 r., kiedy Posadę Sanocką przyłączono do Sanoka. Budowlę wieńczy neobarokowa wieża, zbudowana z przeznaczeniem na dzwon alarmowy.

25. Budynek głównego dworca kolejowego, ul. Dworcowa

Zbudowany przez Austriaków w 1884 r., po wykonaniu odcinka kolei żelaznej z Zagórza do Jasła. Reprezentuje typową architekturę imperialną państwowych budynków dworcowych dawnej monarchii habsburskiej.

26. Secesyjne wille przy ul. Głowackiego

Malownicza uliczka, na południowym krańcu miasta, gdzie na przełomie dziewiętnastego i dwudziestego wieku, bogaci mieszczenie sanoccy budowali ekskluzywne wille, eklektyczne, z neogotyckimi akcentami. Jedną z najciekawszych jest willa pod nr 27, nazywana „Kocim Zamkiem”.

27. Cmentarze przy ul. Rymanowskiej i Matejki

Cmentarz przy ul. Matejki założono po ogłoszeniu w 21 stycznia 1784 roku przez cesarza Józefa II dekretu o cmentarzach zamiejskich, nakazującego wyprowadzenie cmentarzy poza miejsca zamieszkałe. Nowy cmentarz przy ul. Rymanowskiej założono w 1894 roku. Jego poświęcenia dokonano 2 listopada. Plany cmentarza przy ulicy Rymanowskiej wykonał architekt miejski inż. Władysław Beksiński, który zaprojektował również kaplicę cmentarną. Na cmentarzach liczne przykłady zabytkowej kamieniarki nagrobnej, lokalnej oraz pochodzącej z warsztatów lwowskich i krakowskich. Znajdują się tu również kwatery wojskowe z I i II wojny światowej. Na cmentarzu przy ul. Rymanowskiej grobowiec rodzinny Beksińskich, w którym spoczywa Zdzisław Beksiński i jego syn Tomasz.

28. Stary cmentarz żydowski tzw. „Okopisko”, ul. Jagiellońska

Położony przy ul. Jagiellońskiej, założony ok. 1720 roku. Było to prawdopodobnie rozszerzenie istniejącej wcześniej nekropolii. Przed II wojną światową nie był już użytkowany. Według miejscowej, niepotwierdzonej tradycji, najstarsze pochówki pochodzą z XIV w. Cmentarz został zniszczony w czasie II wojny światowej i w latach pięćdziesiątych a w 1967 roku zlikwidowany. Obecnie na jego miejscu znajduje się duży skwer.

29. Cmentarz żydowski na Kiczurach tzw. „Nowy”, ul. Kiczury

Pozostałości cmentarza żydowskiego, zniszczonego przez Niemców w czasie II wojny światowej. Zachowało się przeszło 50 macew, w tym wiele uszkodzonych. W czasie II wojny światowej miały tu miejsce masowe egzekucje Żydów, co upamiętnia postawiony w latach dziewięćdziesiątych obelisk.

30. Cmentarz jeniecki z okresu II wojny światowej, ul. Zaremby

Znajdują się tu zbiorowe mogiły żołnierzy radzieckich, z obozu jenieckiego założonego przez Niemców w 1941 roku. Funkcjonował do połowy roku 1944. Szacunkowa liczba pochowanych to ok. 20.000 osób.

31. Umocnienia tzw. „Linii Mołotowa” - dzielnica Olchowce

Na terenie miasta znajdują się schrony bojowe, batalionowego punktu oporu „Olchowce” – w którego skład wchodziło 16 żelbetowych bunkrów, jedno i dwukondygnacyjnych. Część z nich zachowała się w całości, część zaś uległa zniszczeniu w latach czterdziestych. Wchodzi one w skład Przemyskiego rejonu Umocnionego tzw. „Linii Mołotowa”. Z ub. wieku zachowały się także dwa niemieckie, żelbetowe schrony graniczne, znajdujące się pod dziedzińcem sanockiego zamku.

32. Ekspozycje militarne w plenerze:

1/ czołg średni T – 34/85 przy ul. Białogórskiej, pochodzący z dawnego pułku czołgów średnich stacjonującego w okresie powojennym w Sanoku-Olchowcach.

2/ ekspozycja przy budynku WKU, ul. Przemyska 2 – transporter opancerzony BRDM –1, czołg średni T – 34/85, działko ZIS – 5.

33. Ławeczka ze Szwejkiem, ul. 3 Maja

Atraktor nazywany „Pomnikiem dobrego wojaka Szwejka”. Odsłonięty w 2003 roku, przez wnuka Jarosława Haszka – Richarda Haszka, przypomina przygody Józefa Szwejka podczas jego pobytu w Sanoku, w dniu 15 lipca 1915 r. Przez Sanok przebiega również Szlak przygód dobrego wojaka Szwejka,

który umożliwia zwiedzenie miejsc opisanych przez Jarosława Haszka w jego słynnej powieści. Na szlaku tym znajduje się „Hotel pod Trzema Różami”, siedziba tzw. „Żelaznej Brygady” – kamienica dawnego Banku Lwowskiego, kwatera szwejkowego batalionu z 91 Pułku Piechoty – dawnego Gimnazjum i Liceum Królowej Zofii i inne miejsca. Oczywiście na szlaku jest również ulica poświęcona Józefowi Szwejkowi o nazwie Zaulek Dobrego Wojaka Szwejka.

34. Zdzisław Beksiński – pierwszy w Polsce pomnik Zdzisława Beksińskiego, Rynek

Atraktor wykonany w formie odlewu, według projektu sanockiego plastyka Adama Przybysza, który przedstawia wybitnego, polskiego artystę rodem z Sanoka. Figura Beksińskiego stoi na Rynku obok Centrum Informacji Turystycznej.

35. Ławeczki poświęcone słynnym sanockim literatom

Znajdują się one na Rynku, a umieszczone na nich tabliczki przypominają o słynnych, związanych z Sanokiem „ludziach pióra”. Pierwsza z nich poświęcona została Kalmanowi Segalowi, wybitnemu pisarzowi, zasłużonemu dla polskiej i żydowskiej kultury, który urodził się w Sanoku 29 XII 1917 i tu spędził dzieciństwo i młodość. Kolejną ławeczkę poświęcono osobie Mariana Pankowskiego, wybitnego poety, prozaika, dramaturga, krytyka literackiego i tłumacza, urodzonego również w Sanoku 19 XI 1919 roku.

36. Biuro Wystaw Artystycznych, Rynek 14

Prezentuje sztukę najnowszą artystów z Sanoka, z Polski i z zagranicy. Organizuje liczne imprezy plenerowe.

Poniżej został zamieszczony wykaz zabytków zlokalizowanych w Sanoku wpisanych do Rejestru Zabytków prowadzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Tabela 60. Zabytki zlokalizowane w Sanoku wpisane do rejestru zabytków prowadzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Lp.	Miejsce	Adres	Obiekt	Materiał	Datowanie	Nr rej.
1.	Sanok	2p.Strzel.Podhal.1	dom	mur	pocz. XX w.	A-226/90
2.	Sanok	Daszyńskiego 17	dom	mur	1900-1910 r.	A-53/85
3.	Sanok	Dąbrówka	cerkiew	mur	1867, 1978 r.	A-163/89
4.	Sanok	Kazimierza W.6	dom "Pod Atla-sem"	mur	1 ćw. XX w.	A-244/91
5.	Sanok	Kościuszki 5	Sąd Rejonowy	mur	przed 1887 r.	A-241/91
6.	Sanok	Kółkowa	cerkiew	drew	1844	A-166/89
7.	Sanok	Lenartowicza 2	dom	mur	1892	A-59/85
8.	Sanok	Niecała 2	dom	mur	1914	A-256/91
9.	Sanok	Pl. św. Michała	kościół parafialny	mur	1874-1887	A-210/90
10.	Sanok	Pl. św. Michała 1	dom miansjonarzy	mur	3 ćw. XVIII w.	A-66/52
11.	Sanok	Pl. Zamkowy 3	synagoga*	mur	1924-1926	A-246/91
12.	Sanok	Rynek	kościół klasztorny	mur	1632-40	A-67/52
13.	Sanok	Rynek	ogrodzenie klasztorne	mur	XVIII w.	A-67/52
14.	Sanok	Rynek	klasztor	mur	1717 r., 1722-47	A-67/52
15.	Sanok	Rynek 14	dom	mur	1 poł. XIX w.	A-281/92
16.	Sanok	Rynek 16	ratusz	mur	4 ćw. XVIII w.	A-282/92
17.	Sanok	Rynek 18	dom	mur	1 poł. XIX w.	A-283/92
18.	Sanok	Słowackiego 49	dom "Julii"	mur	1924	A-29/2000
19.	Sanok	Sobieskiego 16	dom	mur	1903	A- 146
20.	Sanok	Traugutta 3	d. zajazd	mur	XIX/XX w.	A-218/58
21.	Sanok	Zamkowa	cerkiew	mur	1784-1789	A-68/52
22.	Sanok	Zamkowa	dzwonnica cerkiewna	mur	1827	A-68/52
23.	Sanok	Zamkowa	zamek	mur	1523-1548	A-65/52
24.	Sanok	Zamkowa 2	d. zajazd	mur	3 ćw. XVIII w	A-86/68
25.	Sanok	Zamkowa 16	plebania	mur	1903 r.	A-110/87
26.	Sanok	Zamkowa 19	dom*	mur	1888 r.	A-922/75
27.	Sanok	Zamkowa 22	dom*	drew	1800-1825	A-232/58

28.	Sanok	Zamkowa 30	dom	mur	k. XIX w.	A-220/90
29.	Sanok	Zielona 39	dom	mur	1932 r.	A-117/88

* Obiekty te są wpisane do rejestru zabytków prowadzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, niestety już nie istnieją.

Źródło: Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2009-2015

Dziedzictwo duchowe

Na Ziemi Sanockiej zamieszkują wyznawcy siedmiu kościołów. Pokłosem tego były nie tylko Dni Eklezjastyczne, ale również Festiwal „Jeden Bóg – Wiele Kultur” realizowany w czerwcu/lipcu każdego roku w Sanoku, a prezentujący dorobek kultury: katolickiej, prawosławnej, protestanckiej i żydowskiej. Na terenie Sanoka mieszka mniejszość ukraińska stanowiąca 0,2% ludności (według danych GUS, Powszechny Spis Ludności 2002 rok). Ludność niepolaska stanowi 0,3% ogółu mieszkańców.

Dziedzictwo społeczne (intelektualne)

Sanok ma duży wkład w dorobek krajowej, a nawet światowej kultury. Świadczyć mogą o tym tak wybitne postacie w swych dziedzinach jak np.:

Imię i nazwisko	Działalność
Sztuka	
Barbara Bandurka	malarka, poetka, konserwatorka dzieł sztuki
Zdzisław Beksiński	malarz, rzeźbiarz, fotograf, rysownik, grafik komputerowy
Leon Getz	ukraiński malarz i grafik pochodzący z mieszanej rodziny polsko-ruskiej, nauczyciel gimnazjalny, dyrektor muzeum Łemkowszczyzna w Sanoku
Jan Gniewosz	publicysta, przemysłowiec, pisarz, dziennikarz, wydawca, kolekcjoner obrazów malarzy polskich, powstaniec wielkopolski w 1846 i 1848 i styczniowy
Marian Kruczek	rzeźbiarz, malarz, grafik
Michał Leszczyński	malarz, marynista
Władysław Lisowski	malarz
Marian Pankowski	poeta, prozaik, dramaturg, krytyk literacki i tłumacz
Anna Piłszak	malarka, dydaktyk w zakresie sztuk plastycznych
Prochaska Franciszek	malarz
Kalman Segal	pisarz, poeta, dziennikarz radiowy, pisał w jęz. polskim i jidysz
Janusz Szuber	poeta
Władysław Szulc	fotograf, malarz
Roman Tarkowski	rzeźbiarz
Anna Turkowska	włókiennik
Tadeusz Turkowski	kościelnymi polichromiami, grafiką i malarstwem sztalugowym
Halina Halszka Więcek	poetka i pedagog, działaczka społeczna
Jerzy Wojtowicz	konserwator sztuki, pedagog, ikonopisarz
Nauka	
Władysław Beksiński	inżynier architekt
Burzyński Piotr	prawnik
Adam Fastnacht	badacz historii Sanoka i Ziemi Sanockiej, kustosz Ossolineum
Feliks Kasper Adam Giela	prawnik, aptekarz, burmistrz Sanoka w latach 1905–1914, działacz społeczny
Zbigniew Juliusz Jara	profesor, lekarz weterynarii, filozof biologii, ichtiopatolog
Julian Krzyżanowski	historyk literatury, folklorysta
Stanisław Kułakowski	kardiolog
Henryk Olszański	doktor nauk humanistycznych, etnograf, kustosz Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku
Jan Porajewski	lekarz, działacz społeczny, burmistrz Sanoka
Stanisław Rymar	organizator Narodowej Demokracji, pisarz, publicysta, historyk
Stefan Zbigniew Stefański	muzealnik, kustosz, regionalista, bibliofil, numizmatyk, działacz turystyczny, znawca historii Sanoka i Ziemi sanockiej

Władysław Szombara	matematyk, dyrektor Banku Rolnego w Sanoku, radny Miejskiej Rady Narodowej w Sanoku kadencji 1978-1982
Wilhelm Szomek	inżynier architekt miejski, mierniczy przysięgły
Alicja Barbara Wosik	dziennikarka, filmowiec, wykładowca akademicki, działacz społeczny, polityk, urzędnik państwowy; od 2012 roku wicewojewoda podkarpacki
Adam Joachim Vetulani	historyk prawa i kanonista
Tadeusz Bolesław Vetulani	biolog i zootechnik
Zygmunt Michał Vetulani	dyplomata, ekonomista, konsul generalny RP w Królewcu, Bagdadzie, Wiedniu, Stambule, Bukareszcie i Rio de Janeiro
Karol Zaleski (1856-1941)	doktor wszech nauk lekarskich, lekarz miejski w Sanoku, działacz społeczny, przyrodnik, esteta
Karol Zaleski syn (1890-1969)	profesor, fitopatolog
Muzyka	
Artur Józef Andrus	dziennikarz, poeta, autor tekstów piosenek, piosenkarz, artysta kabaretowy i konferansjer
Tomasz Beksiński	dziennikarz muzyczny, prezenter radiowy, tłumacz języka angielskiego
Nikodem Biernacki	skrzypek i kompozytor
Adam Didur	śpiewak; jeden z najznakomitszych basów przełomu XIX i XX w.
Olga Didur Wiktorowa	śpiewaczka operowa
Jerzy Gościński	śpiewak, aktor, pedagog i reżyser

Źródło: Przewodnik: Kierunek Sanok, Robert Bańkosz, Rzeszów 2007

Instytucje kultury

Życie kulturalne mieszkańców Sanoka organizują lokalne instytucje kultury, tj.:

- Sanocki Dom Kultury (SDK);
- Młodzieżowy Dom Kultury (MDK);
- Osiedlowy Dom Kultury „Gagatek”;
- Osiedlowy Dom Kultury „Puchatek”;
- Muzeum Historyczne;
- Muzeum Budownictwa Ludowego;
- Miejska Biblioteka Publiczna;
- Biblioteka PWSZ im. Jana Grodka;
- Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka – Filia w Sanoku;
- BWA – Galeria Sanocka. Pracownia Edukacji Artystycznej.

Sanocki Dom Kultury (SDK) jest nowoczesną placówką, zajmującą się upowszechnianiem kultury. Ośrodek prowadzi wszechstronną działalność, kierując do odbiorców bogatą ofertę kulturalną.

Podstawowe założenie programowe instytucji to edukacja poprzez sztukę, realizowana na wielu poziomach – od ruchu amatorskiego, poprzez kontakt z wybitnymi zjawiskami kultury, aż do wyspecjalizowanych form edukacji artystycznej organizowanych w czasie odbywających się w Sanoku ogólnopolskich festiwali. Ośrodek prowadzi działalność impresaryjną; cyklicznie odbywają się tu projekcje filmowe, organizowane są wystawy plastyczne, na sanockiej scenie występują zespoły teatralne i muzyczne, a spektakle i koncerty prezentowane są przy wypełnionych po brzegi salach. Najbardziej prestiżową imprezą jest Festiwal im. Adama Didura, który nawiązuje do najlepszych tradycji Ziemi Sanockiej i od lat zajmuje ważne miejsce na mapie kulturalnej Polski, a także euroregionu. Odrestaurowany kilka lat temu budynek SDK był prezentowany na wystawie zorganizowanej przez międzynarodowe Stowarzyszenie Architektów i Scenografów w Teatrze Narodowym w Warszawie. Obecnie jest to jeden z najnowocześniejszych tego typu obiektów w kraju.²¹

W SDK działają:

²¹ <http://sdksanok.pl/a/strona.php?dir=../a&id=strona>

- Chór „ADORAMUS”,
- zespół wokalny „CANTABILE”,
- formacja tańca towarzyskiego „FLAMENCO”,
- grupa tańca współczesnego „PRO.GRES”,
- zespół tańca ludowego „SANOK”,
- zespół smyczkowy „CON AMORE”,
- i inne.

Młodzieżowy Dom Kultury

Placówka powstała z myślą o rozwoju zainteresowań kulturalnych dzieci i młodzieży sanockich szkół oraz dojeżdżających do nich z okolicznych miejscowości uczniów.

Młodzieżowy Dom Kultury prowadzi działalność środowiskową, zapewniając uczestnikom opiekę i wychowując zarazem. Praca z wychowankami powadzona jest na poziomie kół i zespołów zainteresowań, a podopieczni to głównie dzieci i młodzież w wieku szkolnym. W MDK działa między innymi:

- Młodzieżowa orkiestra dęta,
- Zespół tańca nowoczesnego „Koraliki”,
- Zespół wokально-instrumentalny „Cassiopeia”,
- Teatr cieni „Gagat”.

Ponadto na terenie Sanoka działają 2 Osiedlowe Domy Kultury „Gagatek” i „Puchatek”.

Osiedlowy Dom Kultury "Gagatek" jest placówką kulturalną z przeszło dwudziestoletnim stażem. Ta instytucja kultury jest nie tylko miejscem spotkań z kulturą wysoką, spełnia również rolę animatora społecznego aktywizującego małe środowiska. Prowadząc zajęcia dla dzieci, młodzieży i dorosłych Instytucja zachęca do dobrego i twórczego spędzania wolnego czasu. W swojej ofercie ma: zajęcia taneczne, plastyczne, modelarskie, gimnastykę i Klub Seniora oraz młodzieżowe zespoły muzyczne.

Osiedlowy dom Kultury „Puchatek” prowadzi szeroką działalność ukierunkowaną na rozwój artystycznych zainteresowań zarówno dla dzieci, młodzieży jak i osób dorosłych. Zajmuje się upowszechnianiem kultury i działalności kulturalnej. Podstawowe formy to koło zainteresowań, działania o charakterze edukacyjnym, rekreacyjnym. Jest organizatorem wystaw, koncertów i innych form.

Rozwój kultury w głównej mierze jest uzależniony od poziomu wydatków budżetu państwa i jednostek samorządu terytorialnego, a tylko w niewielkim stopniu wynika z inwestycji sektora prywatnego.

Muzeum Historyczne

Założone ono zostało w 1934 roku. W latach czterdziestych XX wieku jego zbiory połączono ze zbiorami Muzeum „Łemkowszczyzna”. Główne ekspozycje Muzeum znajdują się w budynku dawnego zamku oraz nowym skrzydle (zbudowanym w miejsce dawnego, rozebranego za czasów austriackich) i są to:

Sztuka cerkiewna XII-XX w.

Jedna z najpiękniejszych kolekcji sztuki cerkiewnej w Polsce gromadzi w swoich zbiorach ponad 1200 eksponatów. Najwcześniejsze przykłady malarstwa cerkiewnego – ikony oraz przedmioty liturgiczne (utensylia, krzyże ręczne drewniane i polichromowane, enkolpiony, zawieszki, chorągwie, szaty, starodruki), pochodzące z istniejących bądź nieistniejących prawosławnych i greckokatolickich cerkwi z terenów południowo-wschodniej Polski i dzisiejszej Ukrainy, można zobaczyć w komnatach renesansowego zamku.

Galeria Zdzisława Beksińskiego

Największa na świecie – licząca około 600 prac – ekspozycja prezentuje bogatą i różnorodną twórczość jednego z najciekawszych, najbardziej intrygujących artystów współczesnych. Wystawa posiadająca – w dużym stopniu – autorski profil, jest retrospektywą odzwierciedlającą rozwój i przemiany stylistyczno-formalne, jakim ta sztuka podlegała w czasie.

Sztuka Sakralna XV-XIX w.

Wystawę tworzą eksponaty pochodzące z dawnych kościołów i kapliczek z diecezji przemyskiej. Są to dzieła w większości twórców anonimowych, prezentujących różny poziom umiejętności artystycznych. Najstarszym zabytkiem jest datowana na 2. połowę XV w. kamienna chrzcielnica z nieistniejącego gotyckiego kościoła pw. Św. Archaniola Michała w Sanoku.

Portret XVII-XIX w.

Szczególne miejsce w zbiorach Muzeum Historycznego zajmuje zespół malarstwa portretowego z XVII-XIX w. Osoby portretowane związane były z ziemią sanocką poprzez pochodzenie, zajmowane pozycje oraz związki rodzinne. W większości obiekty te zostały przejęte po II wojnie światowej od szlacheckiej rodziny Załuskich z Pałacu w Iwoniczu.

Sztuka współczesna

Główną część muzealnych zbiorów sztuki współczesnej stanowią dzieła artystów polskich powstałe we Francji.

Ceramika pokucka

Kolekcja licząca ponad 500 eksponatów stanowi największy tego typu zbiór w Polsce. Została ona przekazana muzeum przez Aleksandra Rybickiego w 1978 roku. Pokucie to kraina położona w Karpatach Wschodnich, w górnym biegu Prutu i Czeremoszu, na terenie dzisiejszej Ukrainy. Miejscowa ludność – Huculi – zajmowała się pasterstwem, rolnictwem i rzemiosłem. Naczynia pokuckie robione były z łatwo topliwych glin żelazistych, (które poddawano procesom kiszenia, leżakowania, niekiedy szlamowania) i oblewane szkliwem ołowiowym²².

Muzeum Budownictwa Ludowego

Jednym z najważniejszych miejsc na mapie Sanoka jest Muzeum Budownictwa Ludowego czyli sanocki skansen (38 ha). Placówkę tę udostępniono zwiedzającym w końcu lat sześćdziesiątych XX w. i obecnie jest największym parkiem etnograficznym w Polsce. W sanockim skansenie ukazano budownictwo wiejskie z terenu Bieszczadów, Beskidu Niskiego i Pogórza. Ekspozycję podzielono na sektory odpowiadające pięciu grupom etnograficznym: Łemkom, Bojkom, Pogórzanom wschodnim i zachodnim oraz Dolinianom. Oprócz wymienionych sektorów, na terenie skansenu znajduje się niewielki sektor poświęcony przemysłowi naftowemu. Natomiast w 2011 r. otwarto sektor miejski - Rynek Galicyjski.

Miejska Biblioteka Publiczna

Biblioteka PWSZ im. Jana Grodka

Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka – Filia w Sanoku

BWA – Galeria Sanocka. Pracownia Edukacji Artystycznej

BWA Galeria Sanocka jest galerią miejską, niekomercyjną. Galeria usytuowana jest przy Rynku sanockim, zajmuje górną kondygnację zabytkowej mieszczącej kamienicy. Galeria dysponuje czterema salami ekspozycyjnymi, w układzie amfiladowym o łącznej powierzchni 130 m². Program Galerii zakłada prezentację sztuki współczesnej, ze szczególnym naciskiem na zjawiska nowe. W Galerii Sanockiej organizowane są wystawy indywidualne i zbiorowe. Ważnym elementem programu są akcje w przestrzeni publicznej miasta. Galeria stara się promować twórczość młodych artystów pochodzących z Sanoka. Galeria organizuje pokazy filmów, spotkania autorskie, wydaje katalogi wystaw i druki ulotne. Przy galerii działa Pracownia Edukacji Artystycznej, która realizuje szeroki program zajęć dydaktycznych przybliżających sztukę współczesną. Dla młodzieży i dorosłych organizowane są cykle wykładów i warsztatów dotyczących historii sztuki i kultury, zajęcia dla dzieci rozwijają niekonwencjonalny stosunek do środków artystycznych. Malarstwo, grafika, rzeźba, rysunek, fotografia, instalacje, sztuka obiektu, wideo.²³

²² <http://www.muzeum.sanok.pl/index.php>

²³ <http://www.galeriasanocka.sanok24.pl/pl/5>

Sanok jest znaczącym ośrodkiem ruchu artystycznego oraz kulturalnym centrum całego regionu – dawnej Ziemi Sanockiej. W szkołach i wyżej wymienionych instytucjach kultury działa kilkadziesiąt różnych zespołów i kół zainteresowań. W Sanoku odbywają się cykliczne coroczne imprezy o zasięgu ogólnopolskim, a nawet międzynarodowym, takie jak:

- Festiwal im. Adama Didura na którym odbywają się liczne warsztaty literackie, fotograficzne, tańca, śpiewu oraz spotkania autorskie i kino artystyczne,
- Kermesz Karpackich Smaków,
- Festiwal Zaklęte w Drewnie,
- Jarmark Folklorystyczny odbywający się każdego roku w sanockim skansenie,
- Sanocki Jarmark,
- „Dni Sanoka”,
- Międzynarodowe Forum Pianistyczne,
- Festiwal Gitarowy i Akordeonowy.

Miasto Sanok jest też współorganizatorem „Bieszczadzkiego lata z książką”, na którym można się spotkać z autorami, artystami – pisarzami, ilustratorami, projektantami, a także ludźmi książki i kultury – dziennikarzami, naukowcami, wydawcami.

6. POTENCJAŁ TURYSTYCZNY

Jedną z funkcji egzogenicznych Sanoka jest turystyka. Sanok jest jednym z najbardziej interesujących krajoznawczo wśród średniej wielkości miast województwa podkarpackiego. Posiada zabytki i inne atrakcje turystyczne. Jest celem etapowym lub docelowym wycieczek krajoznawczych, zwłaszcza szkolnych. Turyści odwiedzają miasto przy okazji przejazdu bądź są uczestnikami organizowanych tu koncertów i festiwali. Niewielka odległość między zabytkami umożliwia zwiedzenie miasta w kilka godzin.²⁴

Sanok zalicza się do najstarszych i największych miast Podkarpacia. Malowniczo usytuowany nad Sanem, u podnóża pasma Gór Słonnych i Pogórza Bukowskiego, na skrzyżowaniu ważnych szlaków komunikacyjnych. Leżąca na pograniczu kultur Ziemia Sanocka była miejscem przenikania, ścierania się i współżycia prawosławia i grekokatolicyzmu z kościołem łacińskim, kultury ruskiej i ukraińskiej, żydowskiej z polską, co dało tak ogromną różnorodność wyznań i zwyczajów. W mieście znajduje się wiele zabytków, które są często odwiedzane przez turystów.

Poniżej przedstawiono walory przyrodnicze i antropogeniczne Sanoka, które decydują o potencjale turystycznym miasta.

Walory przyrodnicze Sanoka

Sanok położony jest w pasie polodowcowych dolin zwanych Dołami Jasielsko-Sanockimi, które z południa na północ przecina rzeka San. Miasto rozlokowało się na wysoczyźnie wznoszącej się 30m nad poziomem rzeki, oblewanej swoimi wodami jego najstarszą część. Klimat Sanoka i Ziemi Sanockiej ma charakter podgórski o stosunkowo silnych cechach kontynentalnych. Kształtują go (w kolejności wpływu): masy powietrza polarnomorskiego, polarnokontynentalnego i arktycznego. Efektem tego są stosunkowo chłodne wiosny i pogodne, późne lata. Średnia temperatura roczna oscyluje w granicach 7-8 stopni; najzimniejszym miesiącem jest luty, a najcieplejszym lipiec. Opady należą do najobfitszych w Polsce, przy czym ich minimum przypada w styczniu a maksimum w lipcu. Przeważają wiatry południowe, a wiatrom halnym - będącym skutkiem przemieszczenia się wielkich mas powietrza z południa - towarzyszy gwałtowny wzrost temperatury przy obniżonej wilgotności, co zimą powoduje odwilże i topnienie śniegu.

Potencjał turystyczny obejmujący walory przyrodnicze tworzą:

SANOCKIE PARKI

Park miejski w Sanoku o pow. 10 ha jest największym parkiem typu górskiego w Polsce. Usytuowany na Górze Parkowej o wys. 364 m n.p.m. w centrum miasta, stanowi jego dominantę krajobrazową. Założony w latach 90. XIX w., kryje w sobie sporo cennych pamiątek po wielu pokoleniach sanoczan.

Zdjęcie 1. Taras widokowy na Górze Parkowej w Sanoku

Źródło: dane Urzędu Miasta

²⁴ http://epodkarpacie.com/index.php?page=guide&main_guide_id=60&usection_id=316

Oddana do użytku w wrześniu 2007 r. platforma widokowa stanowi dużą atrakcję parku. Z tarasu widokowego położonego na wysokości 350 m n.p.m., o powierzchni 74 m², roztacza się piękny widok na Dolinę Sanu, Góry Słonne, Pogórze Dynowskie i Bukowskie, Beskid Niski i fragment Bieszczadów. Z platformy można obserwować nie tylko krajobraz, ale także otaczającą przyrodę. Dwa poziomy platformy są doskonałym miejscem do obserwacji ptaków, owadów oraz zmian zachodzących w szacie roślinnej parku.

Park Krajobrazowy Gór Słonnych

Park obejmuje najcenniejszą pod względem przyrodniczym część Gór Sanocko-Turczańskich. Osobliwością Parku są licznie występujące słone źródła. Park słynie z bioróżnorodności. Na terenie Parku Krajobrazowego Gór Słonnych są także ostoje dzikiej przyrody. Nie przez przypadek to tutaj organizowane są warsztaty przyrodnicze i fotografii przyrodniczej.

SANOCKIE ZIELEŃCE (szczegółowo opisane w rozdziale 4. Potencjał Przyrodniczy)

- Zieleniec Beksińskiego,
- Zieleniec „Okopisko”,
- Zieleniec „Baranowicza,
- Zieleniec przy ul. Zamkowej,
- Zieleniec przy Miejskiej Bibliotece Publicznej,
- Skwer Piłsudskiego,
- Plac Wolności,
- Zieleniec MOPS,
- Zieleniec przy ul. Białogórskiej,
- Zieleniec Jana Pawła II,
- Zieleniec „plamy” przy ul. Lipińskiego,
- Zieleniec przy ul. Krakowskiej I,
- Zieleniec przy ul. Krakowskiej II,
- Skwer przy ul. Przemyskiej,
- Zieleniec przy ul. Rymanowskiej,
- Skwerek przy ul. Żydowskiej
- Zieleniec Staszica/Poprzecznej
- Skwer przy ul. Kochanowskiego
- Zieleniec przy ul. Kościuszki
- Zieleniec Jana Pawła II/Kopernika
- Skwerek przy ul. Jana Pawła II
- Skwer Traugutta/Staszica
- Zieleniec przy ul. Rybickiego²⁵

Walory antropogeniczne (kulturowe)

Celem ruchu turystycznego są również zlokalizowane w Sanoku elementy kultury materialnej i duchowej (szczegółowo opisane w rozdziale 5. Potencjał Kulturowy)

- **Skansen - Park Etnograficzny Muzeum Budownictwa Ludowego**, ul. Rybickiego 3;
- **Zamek – Muzeum Historyczne**, ul. Zamkowa 2;
- **Budynek tzw. Zajazdu**, ul. Zamkowa 2;
- **Archikatedralny Sobór Prawosławny p.w. Świętej Trójcy**, ul. Zamkowa 16;
- **Kościół i klasztor OO. Franciszkanów** p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego. Wejście od Rynku i ul. Franciszkańskiej;
- **Ratusz miejski**, Rynek 15;
- **Budynek dawnej Rady Powiatowej**, Rynek 1;
- **Kościół farny p.w. Przemienienia Pańskiego**, Plac Św. Michała;
- **Dom Mianiarzy**, Plac św. Michała 6;

²⁵ <http://przewodnik-bieszczady.pl/content/sanocka-przyroda/sanok.html>

- **Synagoga** Rynek 10 dojście od ul. Zamkowej;
- **Sala modlitwy - Szybel** ul. Cerkiewna 6;
- **Synagoga, „Jad Charuzim”**, ul. Franciszkańska 5;
- **Zajazd z XVIII w. dawny szynk „Bacówka”**, ul. Traugutta 3;
- **Kapliczka św. Jana Nepomucena**, pl. św. Jana;
- **Tablica pamiątkowa schody Zamkowe**;
- **XVIII i XIX w. zabudowa starówki**;
- **Drewniana cerkiew grecko-katolicka p.w. Wniebowstąpienia Pańskiego**, ul. Kółkowa 5;
- **Greckokatolicka cerkiew parafialna p.w. św. Dymitra**, al. NMP;
- **Zespół dworsko-parkowy Mniszek-Tchorznickich**, ul. 1000 Lecia;
- **Zespół parkowo-dworski w Olchowcach**, ul. Witkiewicza;
- **Kościół Najświętszego Serca Jezusowego**, ul. Lipińskiego;
- **Kościół Polsko – Katolicki**, ul. Słowackiego;
- **Ratusz – dawna siedziba Gminy Posada**, ul. Lipińskiego;
- **Budynek głównego dworca kolejowego**, ul. Dworcowa;
- **Secesyjne wille** przy ul. Głowackiego;
- **Cmentarze** przy ul. Rymanowskiej i Matejki;
- **Stary cmentarz żydowski tzw. „Okopisko”**, ul. Jagiellońska;
- **Cmentarz żydowski na Kiczurach tzw. „Nowy”**, ul. Kiczury;
- **Cmentarz jeniecki z okresu II wojny światowej**, ul. Zaremby;
- **Umocnienia zw. „Linii Mołotowa”**, dzielnica Olchowce;
- **Ekspozycje militarne w plenerze**;
- **Ławeczka ze Szwejkiem**, ul. 3 Maja;
- **Zdzisław Beksiński – pierwszy w Polsce pomnik Zdzisława Beksińskiego**, Rynek;
- **Ławeczki poświęcone słynnym sanockim literatom**;
- **Biuro Wystaw Artystycznych**, Rynek 14.

Infrastruktura turystyczna

Obiekty oraz urządzenia turystyczne, które służą przyjeżdżającym do Sanoka turystom - zaspokajaniu ich potrzeb związanych z bierną oraz aktywną turystyką, tzw. infrastrukturą turystyczną tworzą:

– Baza noclegowa:

➤ **Hotel Sanvit** - kategoria **3 gwiazdki**

W swojej ofercie posiada: 13 pokoje 2 - osobowe, 5 pokoi 1 - osobowe, 10 pokoi 3 - osobowe i 3 apartamenty.

➤ **Hotel Jagielloński** - kategoria **3 gwiazdki**

W swojej ofercie posiada: 22 pokoje (jedno, dwu i trzy osobowe) w tym 2 apartamenty.

➤ **Hotel Pod Trzema Różami** - kategoria **2 gwiazdki**

Oferuje około 55 miejsc noclegowych w 26 pokojach (1,2,3 lub 4-osobowe).

➤ **Hotel Bona** - kategoria **3 gwiazdki**

Oferuje 30 pokoi (1,2,3 osobowe) i 2 apartamenty.

Poza hotelami turyści mogą skorzystać z domów wycieczkowych: Dom Sportowca MOSIR Sanok i Dom Turysty PTTK. W Domu Sportowca znajduje się 32 pokoje 1,2,3,4 i 5 osobowe (łącznie 82 miejsca noclegowe) a Dom Turysty posiada 50 pokoi 1,2,3 osobowych. Dostępne są również pokoje noclegowe w Dworku Sanockim, Villi Dom Julii, Petro San, Noclegi Relaks. W mieście znajduje się również Camp Biała Góra. Dysponuje on 75 miejscami noclegowymi w domkach 2,3,5 osobowych. W sezonie (lipiec, sierpień) otwarte jest Schronisko Młodzieżowe PTSM.

Ponadto w Sanoku znajdują się także:

Wyszczególnienie	adres	Ilość miejsc noclegowych
Relax	ul. Słowackiego 41	17
Villa Dom Julii	ul. Słowackiego 49	24
Dworek Sanocki	ul. II Pułku Strzelców Podhalańskich 30	8

Stacja Paliw BP	Ul. Lipińskiego 248	12
Camping Biała Góra PTTK	ul. Biała Góra	75
Ośr. Wypoczynkowo - Rekreacyjny "Sosenki"	ul. Gajowa 35	95
Schronisko Młodzieżowe PTSM	ul. Konarskiego 10	60
Kwatery prywatne		
Barbara Krynicka	ul. Piastowska 1	10
Janina Ruszel	ul. Kiczury 49	6
Jerzy Marcinkowski	ul. Aleje Wojska Polskiego 22	7
Dorota Dudek	ul. Konarskiego 45	8
Elżbieta Pawlus	ul. Kiczury 71	10
Teresa Jasińska	ul. Okołowiczówka 18	10
Ewa Kratus	ul. Błonie 12	9
Tomasz Bodnar	ul. Jodłowa 11	15
Urszula i Mateusz Bodnar	ul. Jodłowa 2	20
Sobolak Józef	Ul. Biała Góra 20	8

– Baza gastronomiczna:

Sieć hoteli, restauracji i biur usługowych jako podstaw ruchu turystycznego jest dobrze rozwinięta i oferuje szeroką gamę usług. Poniżej zaprezentowano wykaz wybranych restauracji działających w Sanoku:

- Restauracja Karczma – ul. Rynek 12,
- Restauracja Stary Kredens – Plac Św. Michała 4,
- Restauracja Xavito – ul. Słowackiego 41,
- Gospoda pod Białą Górą – ul. Rybickiego 3,
- NoBo Cafe Kawiarnia – Restauracja – ul. Jana III Sobieskiego 21,
- Restauracja u Szwejka – ul. 3 Maja 15,
- Restauracja Off Road – ul. Mickiewicza 38,
- Restauracja Scorpion – ul. Grzegorza 2,
- Restauracja Hotelu Bona – ul. Białogórska 47,
- Restauracja Hotelu Jagiellońskiego – ul. Jagiellońska 49,
- Restauracja Galicja – ul. Biała Góra 1,
- Restauracja Hotelu Sanvit – ul. Łazienna 1,
- Restauracja Hotelu Pod Trzema Różami – ul. Jagiellońska 13,
- Restauracja Dworek Sanocki – ul. 2 Pułku Strzelców Podhalańskich 30,
- Restauracja Figa z Makiem – ul. Kościuszki 34,
- Restauracja Villi Dom Julii – ul. Słowackiego 49.

– Obiekty sportowe:

- Arena Sanok,
- Stadion Wierchy w Sanoku,
- Stadion na Stróżowskiej Stal Sanok,
- Tor łyżwiarski,
- Zespół Basenów Kąpieliskowych w Sanoku:
 - ✓ basen otwarty o wymiarach 50 m x 21 m i głębokości od 1,0 m do 1,7 m
 - ✓ brodzik otwarty o wymiarach 12,6 m x 6 m i głębokości 0,5 m
 - ✓ basen kryty o wymiarach 25 m x 10 m i głębokości od 1,1 m do 1,7 m,
 - ✓ brodzik kryty o wymiarach 10 m x 8 m i głębokości 0,5 m, z małą zjeżdżalnią.
- Korty tenisowe,
- Obiekty powstałe w ramach programu Orlik 2012.

Poza obiektami sportowymi w mieście znajdują się także obiekty rekreacyjne tj.:

- Sanockie Błonie,
- Park Miejski im. Adama Mickiewicza.

– Obiekty kultury:

Sanockie muzea są magnesem przyciągającym turystów do miasta i regionu. Obok drewnianych cerkwi w dolinie Osławy i Sanu stanowią największe atrakcje turystyczne powiatu. Jednocześnie zarówno Muzeum Historyczne jak i Muzeum Budownictwa Ludowego to liczące się na mapie Polski ośrodki naukowe organizujące liczne konferencje oraz wydające co roku cenne opracowania poświęcone dziejom regionu. Obie placówki cały czas rozwijają się i rozbudowują – np. budowa południowego skrzydła zamku oraz otwarcie Rynku Galicyjskiego w skansenie. Prowadzone są również skuteczne działania promocyjne. Park etnograficzny i muzeum odwiedzane są często przez turystów zagranicznych, których obsługę, także w kilku językach obcych ułatwia wykwalifikowana kadra przewodnicka. Tylko w 2012 r. Muzeum Budownictwa Ludowego odwiedziło 143 224 osoby, zaś Muzeum Historyczne 53 473 osoby.

Tabela 61. Frekwencja w MH i MBL w latach 2008 - 2012

Rok	Muzeum Historyczne	Muzeum Budownictwa Ludowego
2008	41 981	94 030
2009	52 242	101 709
2010	29 669	85 381
2011	29 342	120 138
2012	53 473	143 224

Źródło: dane Muzeum Budownictwa Ludowego

W 2011 roku liczba turystów zagranicznych, którzy odwiedzili Muzeum Budownictwa Ludowego wyniosła 2 342 osób (dane MBL wg rejestracji w kasie, dane te nie odzwierciedlają rzeczywistej liczby turystów), co stanowi około 2% wszystkich zwiedzających w 2011 roku.

– Szlaki turystyczne:

Sanok jest bardzo ważnym ośrodkiem turystycznym walory krajobrazowe (przyrodnicze i antropogeniczne) bardzo zachęcającą propozycją dla pieszych wycieczek.

Wycieczki mogą się odbywać na specjalnie przygotowanych szlakach turystycznych, takich jak:

Szlak Szwejka

Szlak „Śladami Dzielnego Wojaka Szwejka” jest częścią Międzynarodowego Szlaku Szwejka, który biegnie z Czech, przez Austrię, Węgry, Słowację i Polskę na Ukrainę. Jest on próbą odtworzenia trasy, którą przemierzał bohater książki Jaroslava Haška.

Szlak jest dostępny dla turystów pieszych, rowerowych oraz samochodowych. Na trasie umieszczono tablice informacyjne ze schematem przebiegu szlaku, informacjami dotyczącymi szczegółów pobytu Szwejka w danym miejscu oraz związku z historią Galicji czasów Cesarstwa Austro-Węgierskiego. Ciekawostką są tabliczki z najsławniejszymi cytatami Szwejka. Projekt "Śladami Szwejka" wzbogaca wcześniej realizowane w Bieszczadach projekty szlaków dziedzictwa przyrodniczo kulturowego "Zielony Rower - Greenway - Bieszczady", "Extreme Bieszczady", "Szlak Ikon" oraz ofertę turystyczną regionu i kierowany jest do turystów preferujących aktywną turystykę, jak również miłośników prozy Jaroslava Haška.

Szlak główny "Śladami przygód dobrego wojaka Szwejka" na terenie Polski biegnie z Przełęczy Radoszyckiej przez Sanok do Krościenka. Od granicy słowacko - polskiej do polsko - ukraińskiej. Oznakowanie głównej trasy szlaku to zielona tabliczka z **numerem R 63**.

Szlak Ikon

SZLAK IKON Dolina Sanu (pieszy szlak niebieski)

Głównym ośrodkiem kulturowego „Szlaku Ikon” jest Sanok, ze swoimi dwoma muzeami, w których zgromadzono łącznie największy w Europie i zarazem najcenniejszy, zbiór ikon cerkiewnych. W Muzeum Historycznym zgromadzono również wspaniałą kolekcję utensyliów cerkiewnych: chorągwi, szat liturgicznych, kielichów, płaszczenie itp. Na terenie miasta znajduje się również 6 cerkwi: z tego trzy w skansenie.

Dwie są w czynnym kulcie: prawosławna cerkiew katedralna diecezji przemysko-nowosądeckiej, której ozdobą jest cudowna ikona „Sanockiej Bogurodzicy” oraz parafialna cerkiew greckokatolicka. Szósta służy wiernym rzymskokatolickim.

W Sanoku działają również pracownie, w których można nie tylko nabyć ikony, ale również podejrzeć proces ich powstawania. W drugiej połowie lipca odbywa się „Jarmark Ikon” (w ostatnim czasie pod zmienioną nazwą „Jarmark Sanocki”), który gromadzi twórców zajmujących się ich wykonywaniem oraz innych artystów i rękodzielników, którzy oferują turystom różnorodne produkty regionalne.

Sanok jest zatem doskonałą bazą, z której można wybrać do zwiedzania jedną z tras Szlaku Ikon i poznać najcenniejsze cerkwie regionu bieszczadzkiego.

Szlak Ikon to szlak dydaktyczny, prowadzący z Sanoka (zamek - Muzeum Ikon) obok prawosławnej cerkwi katedralnej (1784), następnie sanockiego skansenu - Muzeum Budownictwa Ludowego na Białej Górze i dalej, doliną Sanu do Międzybrodzia, gdzie na stromym brzegu stoi piękna, murowana cerkiew (1899-1900), obok której znajduje się grobowiec rodziny Kulczyckich w kształcie piramidy. Stąd szlak wspina się stokami Góry Krzyż (475 m n.p.m.), przebiegając obok ustawionego na grani drewnianego krzyża z napisem 1863 roku. Dalej łączy się z biegnącym z Białej Góry czerwonym szlakiem i podąża wraz z nim na Orli Kamień (518 m n.p.m.), gdzie odchodzi łącznikowy szlak żółty do Sanoka-Olchowic i dalej do dworca PKP i PKS. Następnie schodzi na początek wsi Liszna i za leśniczówką odłącza się od szlaku czerwonego, który podąża dalej granią Słonnych Gór. Szlak Ikon wchodzi na górę Moczarki (584 m n.p.m.) i skręca w kierunku wsi Tyrawa Solna. Szlak przechodzi następnie obok cerkwi w Tyrawie Solnej (1837), po czym przez most na Sanie odwiedza dawne miasteczko Mrzyglód (zabytkowa zabudowa rynku XIX-XX w. murowany kościół parafialny sprzed 1424 r., ruina murowanej cerkwi greckokatolickiej z 1901 r.), skąd podąża do cerkwi w Hłomczy (1859). Dalej zmierza do Łodziny, odbijając nieco w kierunku zachodnim na widokowe wzgórze Przysłup. Po zejściu dochodzi do cerkwi w Łodzinie (1743 r.) i dalej zmierza do Witryłowa, skąd przez wiszącą kładkę nad Sanem dochodzi do stóp wzgórza Dębnyk, na którym znajduje się cerkiew ulucka (1510-17, 1659 r.). Później drogą prowadzi do cerkwi w Dobrej, a dalej w górę wsi, gdzie skręcając nagle w prawo opuszcza wieś i lasem, stokami góry „Na Wysokim” podąża do Krecowa, przechodząc nieopodal miejsca po dawnej, krecowskiej cerkwi i dalej do starego cmentarza. Z Krecowa drogą poprzez Piłę idzie do wsi Siemuszowa, gdzie od głównej drogi odchodzi boczna droga w górę wsi. Tu, kilka minut od szlaku, w głębi wioski znajduje się cerkiew (1841). Z Siemuszowej drogą podąża się do Hołuczkowa, a następnie starym wiejskim traktem należy się wspiąć w górną część wsi, gdzie znajduje się cerkiew (1858). Dalej strome podejście i wejście w las, którym dochodzi się na szczyt Słonnej.

Dalej szlak schodzi na górny koniec wsi Wujskie, by powtórnie wspiąć się na małe pasemko Granickiej. Przechodzi opodal pięknej wychodni piaskowcowej i kieruje się w dół do Olchowic, schodząc do cerkwi (1844) drogą obok cmentarza. Teraz pozostaje już tylko powrócić do centrum Sanoka pieszo przez most na Sanie lub skorzystać z komunikacji miejskiej. Szlak można pokonywać pieszo, konno, rowerem górskim, a fragmentami rowerem szosowym, samochodem lub płynąc doliną Sanu. Warto również wybrać się do cerkwi w Czerteżu (1742), jednej z najpiękniejszych cerkwi drewnianych w Polsce. Leży nieco na uboczu od znakowanego szlaku pieszego, lecz zaledwie 300m od granic miasta: dojechać tu można komunikacją miejską (linia nr 5) lub autobusem PKS.²⁶

Szlak ikon (rowerowy)

Oznaczony rowerowymi znakami „Szlak Ikon” umożliwia zwiedzenie nie tylko rowerem, ale też samochodem najciekawszych zabytków architektury cerkiewnej, nie tylko w okolicach Sanoka, ale też w całych Bieszczadach i na Pogórzu. Główna nić szlaku znakowana jest kolorem czerwonym, odcinki lokalne niebieskim, zaś łącznikowe - żółtym. Korzystając z doskonałego oznakowania przy drogach głównych i lokalnych można dotrzeć do drewnianych i murowanych świątyń prawosławnych i greckokatolickich Łemków, Bojków oraz mieszkańców Nadsania.

W najbliższej okolicy Sanoka warto udać się w dolinę Sanu do słynnej, bazylikańskiej cerkwi w Uluczu. Ta opisana wyżej trasa, przez którą przebiega również szlak pieszy, pozwala poznać architekturę najstarszych cerkwi regionu. Szczególnie godna polecenia jest trasa doliną Osławy. Zachowały się tu nieliczne już przykłady drewnianej architektury wschodniej Łemkowszczyzny, z których na szczególną uwagę zasługują: Rzepedź, oświetlana wyłącznie świecami), Radoszyce,

²⁶ Bańkosz, R. *Kierunek Sanok. Przewodnik*. Rzeszów: Podkarpacki Instytut Książki i Marketingu. 2007

Morochów, i leżący nieopodal, choć już w dolinie Wisłoka - Wisłok Wielki. Szczególnie cenna była zbudowana w 1802 roku cerkiew w Komańczy, z doskonale zachowanym ikonostasem, polichromiami i wyposażeniem wnętrza. Niestety, spłonęła doszczętnie wskutek przypadkowego pożaru we wrześniu 2006 roku. Obecnie jest ona odbudowana i zostało przywrócone jej pierwotne piękno. Dolina Osławy ma jeszcze jeden walor. Zachowała się tu bowiem żywa kultura wschodniej Łemkowszczyzny, co stanowi już dużą rzadkość w Bieszczadach i Beskidzie Niskim. Tutejsze cerkwie nie tylko nadal funkcjonują w kulcie, ale też od lat dziewięćdziesiątych XX w. powstają nowe świątynie: w Mokrem, Kulasznie, Wysoczanach i Komańczy.

Jedną z odnóg Szlaku Ikon podąża również w kierunku Ustrzyk Dolnych. Jest to, można powiedzieć, trzecia w regionie bieszczadzkim „wyspa” zachowanej do dziś, szalenie interesującej drewnianej architektury cerkiewnej. Można tu zobaczyć bryły świątyń, uchodzących za jedne z najpiękniejszych nie tylko w Bieszczadach, ale i w Polsce.

Szczególnie interesujące architektonicznie są: Równia, Hoszów, Rabe, Smolnik nad Sanem, Krościenko, Żłobek, Liskowate, Ustianowa, Michniowiec i Bystre. Niezłe zachowane wnętrza posiadają: Czarna, Rabe, Stefkowa, Liskowate i murowana cerkiew w Ustrzykach Dolnych.

Wzdłuż szlaku powstają coraz liczniejsze pracownie, kultywujące lub odtwarzające dawne tradycyjne rzemiosła i sztukę oraz ekomuzea - tworzone przez miejscowe społeczności, co pozwala poznać historię i kulturę mieszkańców tej górskiej krainy.²⁷

Szlak Nadsańskich Umocnień

Biegnie wzdłuż Sanu, od Bóbrki koło Soliny, przez Lesko, Sanok, Dynów, Bachów do Krasiczyna. Prezentuje radzieckie i niemieckie zabytki sztuki fortyfikacyjnej okresu II wojny światowej, w południowej części tzw. Przemyskiego Rejonu Umocnionego zwanego „**Linia Molotowa**” oraz niemieckich umocnień granicznych tzw. Pozycji Granicznej „Galicja”. Obiekty powstały w latach 1940-41, wzdłuż linii granicznej, powstałej po podzieleniu II Rzeczypospolitej przez armię radziecką i niemiecką. Na szlaku można zobaczyć obiekty o różnym stopniu zachowania, tj. znacznie zniszczone oraz zachowane w całości. Większość trasy przebiega trasami asfaltowymi, głównie słabo uczęszczanymi, część drogami gruntowymi i żwirówkami. Szlak znakowany jest kolorem czarnym, z tabliczkami, posiadającymi charakterystyczny piktogram w kolorze czerwonym, przedstawiający schron i stojące przed nim działo.

Szlak „Prawem i lewem po ziemi sanockiej”

Specjalnie dla turystów i mieszkańców ziemi sanockiej - dzięki wsparciu ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2013, Priorytet VI Turystyka i kultura na zlecenie Muzeum wytyczono i oznakowano szlak turystyczny pn. „Prawem i lewem po ziemi sanockiej”. Główną atrakcją szlaku jest zamek w Sanoku - miejsce wielowiekowych tradycji szlacheckich, obecnie znane ze swoich ekspozycji. Początek szlaku „Prawem i lewem po ziemi sanockiej” stanowi Rynek w Sanoku. Dalej szlak przebiega przez sanocki zamek i drogami publicznymi przez następujące miejscowości: Trepca, Dębna, Międzybrodzie, Mrzygłód, Końskie, Krzywe, Dydnia, Krzemienna, Jabłonica Ruska, Niewistka, Wołodź, Siedliska i kończy się w Dąbrówce Starzeńskiej. Łącznie 41km wyznaczonego i oznakowanego szlaku.

Szlak wodny „Błękitny San”

Przez miasto przechodzi szlak wodny „**Błękitny San**”. Rzeka ta jest jedną z najpiękniejszych rzek w Polsce. Liczy 457,8km długości, powierzchnia jego dorzecza wynosi 16,9 tys. km². Od swych źródeł, aż po wylot z Karpat pod Przemyślem, wije się w obrębie gór i pogórzy, gdzie tworzy malownicze przełomy, często głęboko wcinając się w podłoże fliszowe. Odcinek rzeki między Zwierzyniem przez Sanok, Tyrawę Solną (przystań przy O.W. Diabla Góra) a Przemyślem o długości 158 km znakomicie nadaje się do wypraw kajakowych, a najlepsze miesiące na jego pokonanie przypadają na kwiecień, maj i czerwiec. Od Przemyśla do ujścia do Wisły San ma już charakter nizinny, płynie łagodnymi skrętami i na odcinku 173 km jest dostępny dla różnych płaskodennych jednostek pływających o małym zanurzeniu.

²⁷ Bańkosz, R. *Kierunek Sanok. Przewodnik*. Rzeszów: Podkarpacki Instytut Książki i Marketingu. 2007

Ścieżki dydaktyczne w okolicach Sanoka:

– Ścieżka dydaktyczna „Na górze Sobień”

Ścieżka położona w miejscowości Manasterzec na gruntach Nadleśnictwa Lesko. Swoją początek bierze w rezerwacie przyrody „Góra Sobień” gdzie na wzniesieniu podziwiać można roślinność rezerwatu oraz ruiny zamku Kmitów będącego od XVI w. główną siedzibą największego rodu prowadzącego w średniowieczu akcję zasiedlania Bieszczadów. Uroku ścieżce dodają piękne wąwozy, jary, przełomy potoku „Leśny” a także opisy gospodarki leśnej i łowieckiej. Dojazd do ścieżki drogą Załuż - Lesko.

– Ścieżka przyrodnicza „Jodełki”

Ścieżka zlokalizowana jest w miejscowości Siemuszowa. Przebiega przez teren leśnictwa Wola Krecowska, w granicach Parku Krajobrazowego Gór Słonnych. Wzdłuż trasy rozmieszczono 11 tablic edukacyjnych zawierających podstawowe informacje o gatunkach roślin, ptaków, walorach krajobrazowych oraz charakterystykę drzew jakie można spotkać na drodze. Dzięki urządzeniom turystycznym, takim jak mostki, schodki czy poręcze bez problemu można pokonać potoki czy trudniejsze przejścia. Spacerując ścieżką można odpocząć przy czterech przystankach:

- **obszar źródliskowy**, w okresie wiosennym najpiękniej wyglądający zakątek lasu z bujną roślinnością i przepięknie meandrującym potokiem,
- **naturalne odnowienie jodłowe** rozłacza niezapomniany widok na młody las i pozostawiony do naturalnej śmierci nasiennik jodłowy,
- **ptaki** skrzydlaci mieszkańcy lasu, siedząc na ławce godzinami można słuchać ich śpiewu, stąd też rozłacza się malowniczy widok na dolinę porośniętą drzewostanem bukowo-jodłowym,
- **punkt widokowy** skąd rozpościera się widok na wieś Siemuszową, położoną na szlaku architektury drewnianej oraz w pobliżu Szlaku Ikon w dolinie Sanu.

• Ścieżka „POLANKI”

Ścieżka dydaktyczno-przyrodnicza „POLANKI” zlokalizowana jest w południowo-zachodniej części rezerwatu „Polanki” położonego na gruntach Nadleśnictwa Brzozów oraz w granicach Parku Krajobrazowego Gór Słonnych. Rezerwat chroni naturalne zbiorowisko leśne buczyny karpackiej. Gatunkami lasotwórczymi są: buk i jodła osiągające tu znaczne rozmiary. Istotny walor przyrodniczy rezerwatu stanowią licznie występujące rośliny objęte ochroną. W rezerwacie chroni się także okazy przyrody nieożywionej - zbudowane z piaskowca ciężkowickiego skałki - z których najciekawsze to: „Duży Kamień” w kształcie baszty i „Mały Kamień” w kształcie muru. W miejscu zwanym „Ripne” znajdowała się kopalnia ropy naftowej istniejąca na pewno już z końcem XIX wieku. Na trasie ścieżki rozlokowano 10 tablic przystankowych opisujących główne wartości przyrodnicze rezerwatu. Kierunek marszu na ścieżce wskazują strzałki oraz białe kwadraty z czerwonym paskiem po przekątnej malowane na drzewach. Trasa ścieżki liczy ok. 2km długości, a okresem najbardziej sprzyjającym do poznania wszelkich walorów przyrodniczych ścieżki jest wiosna.

W okolicy Sanoka znajdują się również inne trasy i szlaki, wpływające na atrakcyjność turystyczną miasta. Są to m. in.:

Trasy rowerowe:

- Sanok – Raczkowa – Mrzygłód – Sanok (dystans 36.5 km)
- Sanok – Trepcza – Srogów – Lalin – Strachocina – Sanok (dystans 45 km)
- Sanok – Zagórz – Poraż – Bukowsko – Sanok (dystans 55 km)
- Sanok – Tyrawa Wołoska – Mrzygłód – Sanok (dystans 45 km)

Szlaki samochodowe:

Szlak Architektury Drewnianej. Szlak Architektury Drewnianej w województwie podkarpackim, o łącznej długości 1202 km, podzielony jest na 9 tras. Jedną z nich jest Trasa II sanocko-dynowska licząca 80km.

Trasa prowadzi z Sanoka przez:

Miejscowość	Nazwa obiektu	Czas powstania
Sanok	Muzeum Budownictwa Ludowego	
Hołuczków	Cerkiew parafialna greckokatolicka pw. św. Paraskiewy	I poł. XIX w.
Siemuszowa	Cerkiew filialna greckokatolicka pw. Przemienienia Pańskiego	1841 r.
Tyrawa Solna	Cerkiew parafialna greckokatolicka pw. św. Jana Chrzciciela	1837 r.
Mrzygłód	Zachowany układ miasteczka z drewnianą architekturą wokół rynku	b.d.
Hłomcza	Cerkiew greckokatolicka pw. Soboru Bogarodzicy	1859 r.
Łodzina	Cerkiew greckokatolicka pw. Narodzenia Bogarodzicy	1743 r.
Dobra	Zespół cerkiewny: dwie cerkwie, dzwonnica, plebania, ogrodzenie	b.d.
Ulucz	Cerkiew greckokatolicka pw. Wniebowstąpienia Pańskiego (pierwotnie klasztorna)	pocz. XVI w.
Jurowce	Cerkiew parafialna greckokatolicka pw. św. Jerzego	1873 r.
Czerzeż	Cerkiew parafialna greckokatolicka pw. Przemienienia Pańskiego	1742 r.

Trasa II biegnie doliną Sanu, wśród malowniczych wzniesień Gór Słonnych oraz Pogórzy Dynowskiego i Przemyskiego. Pierwszy odcinek trasy prowadzi grzbietem głównego pasa Gór Słonnych z którego rozciąga się atrakcyjny widok. Na trasie szlaku znajduje się przede wszystkim zabudowa drewniana sakralna. Oprócz obiektów sakralnych na tym odcinku zobaczyć można drewnianą zabudowę Mrzygłodu oraz Skansen w Sanoku.

Szlak „Śladami Aleksandra Fredry”. Trasa międzynarodowego szlaku turystycznego „Śladami Aleksandra Fredry” liczy prawie 450 kilometrów. Prowadzi ona z ruin zamku „Kamieniec” na pograniczu Korczyny i Odrzykonii, przez Korczynę, Krościenko Wyżne, Hoczew, Cisną, Lesko, przejście graniczne Krościenko-Smolnica, Sambor, Rudki, Beńkową Wisznę, Jatwięgi, Lubień Wielki, Lwów, Przyłbice, przejście graniczne Szeginie-Medyka, Przemyśl, Surochów k/Jarosławia, Nienadową, do zamku „Kamieniec”.

Wydarzenia wpływające na wzrost ruchu turystycznego w mieście

Do najważniejszych tradycyjnych imprez organizowanych w okresie letnim należą m.in.:

- Kermesz Karpackich Smaków,
- Festiwal „Zaklęte w Drewnie”,
- Jarmark Folklorystyczny,
- „Sanocki Bartnik”,
- Giełda Staroci „Galicyjska Graciarnia”,
- „Europejskie Dni Dziedzictwa”,
- Noce Kultury Galicyjskiej,
- Międzynarodowy Wyścig Górski,
- „Smaki Doliny Sanu” (Dobra),
- „Kuferek Babuni” (GOK).

Imprezy zimowe:

- Jarmark Bożonarodzeniowy,
- Wyścigi motocyklowe na lodzie,
- Przegląd Kołęd i Pastorałek (MDK).

Charakterystyka ruchu turystycznego w mieście

Ruch turystyczny to „zjawisko społeczne polegające na dobrowolnym, przestrzennym przemieszczaniu się ludzi na obszary i do miejscowości turystycznych.”²⁸ Poniżej rozpatrywano ruch turystyczny przyjazdowy, obejmujący osoby przyjeżdżające do Sanoka. W analizie wykorzystano dane zamieszczone na stronie Głównego Urzędu Statystycznego, które obejmują turystów korzystających z obiektów zbiorowego zakwaterowania.

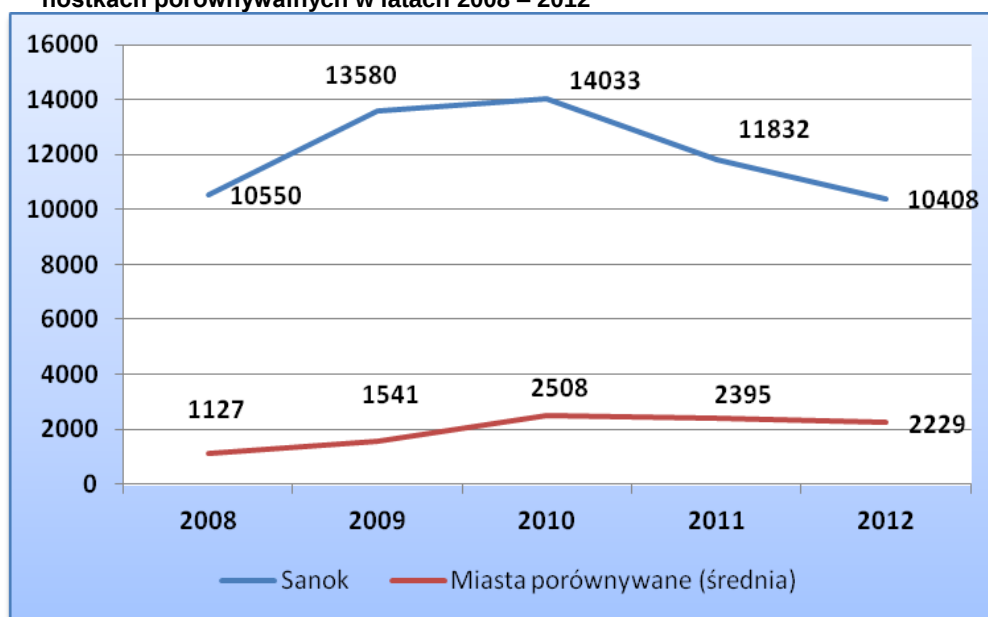
Tabela 62. Ruch turystyczny w mieście w latach 2008 – 2012

Ruch turystyczny	Polacy korzystający z turystycznych obiektów zbiorowego zakwaterowania ²⁹				
	2008	2009	2010	2011	2012
Sanok	10550	13580	14033	11832	10408
Miasta porównywane (średnia)	1127	1541	2508	2395	2229
Województwo podkarpackie (miasta)	69743	74637	80259	79768	85528
Polska (miasta)	3622198	3645133	3486636	3352089	3588096

Źródło: http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=937617&p_token=0.92927057_38793734#

Polacy korzystający z turystycznych obiektów zbiorowego zakwaterowania stanowili znacznie większą grupę turystów odwiedzających Sanok w 2012 roku niż w miastach porównywalnych. Ponadto stanowili ponad 12% turystów odwiedzających miasta województwa podkarpackiego i 0,3% odwiedzających polskie miasta.

Wykres 26. Polacy korzystający z turystycznych obiektów zbiorowego zakwaterowania w Sanoku i w jednostkach porównywalnych w latach 2008 – 2012

Źródła: opracowanie własne

W analizowanym okresie obejmującym lata 2008-2012 obserwujemy tendencję spadkową wśród turystów polskiego pochodzenia odwiedzających Sanok, podczas, gdy w miastach porównywalnych ruch turystyczny charakteryzowała tendencja wzrostowa.

²⁸ A. Kornak, *Ekonomika turystyki*, PWN, Warszawa 1985, s. 47.

²⁹ Korzystający z turystycznych obiektów zbiorowego zakwaterowania to osoby, które korzystają z usług noclegowych w takich obiektach jak: hotele, motele, pensjonaty, inne obiekty hotelowe, domy wycieczkowe, schroniska, schroniska młodzieżowe, szkolne schroniska młodzieżowe, ośrodki wczasowe, ośrodki kolonijne, ośrodki szkoleniowo-wypoczynkowe, ośrodki wypoczynku sobotnio-niedzielnego oraz świątecznego, zespoły domków turystycznych, kempingi, pola, biwakowe, pokoje gościnne, kwatery agroturystyczne oraz pozostałe obiekty niesklasyfikowane.

Odwrotna tendencja do wyżej zaobserwowanej w analizowanym przedziale czasowym charakteryzowała grupę turystów zagranicznych - rosło ich zainteresowanie Sanokiem, a malało miastami porównywalnymi.

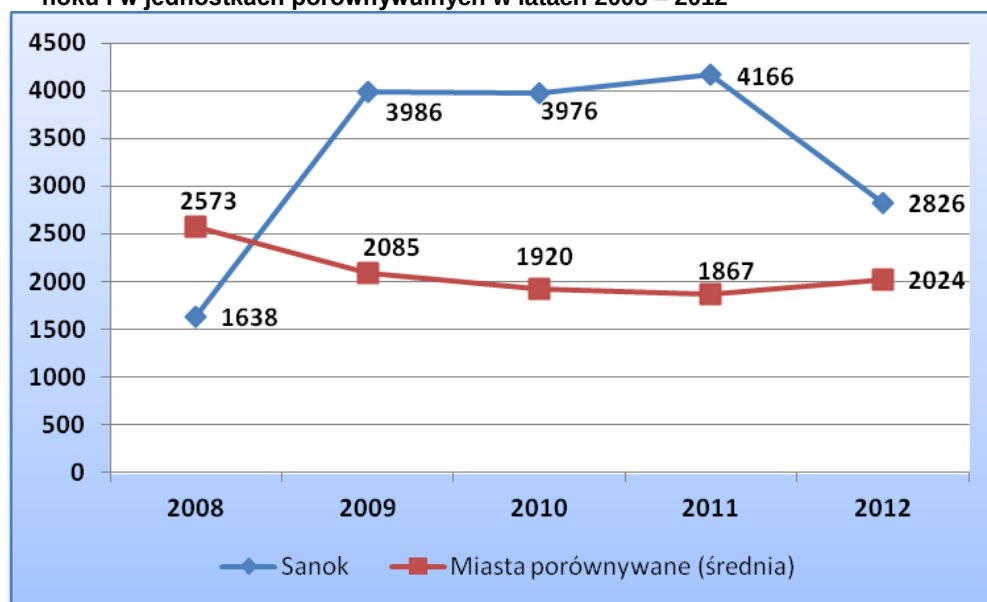
W 2012 roku liczba turystów odwiedzających Sanok była wyższa od analizowanego wskaźnika w miastach porównywalnych. Ponadto turyści zza granicy stanowili blisko 5% grupy odwiedzającej miasta wojewódzkie i blisko 1% odwiedzających miasta w kraju.

Tabela 63. Ruch turystyczny w mieście w latach 2008 – 2012

Ruch turystyczny	Turyści zagraniczni korzystający z turystycznych obiektów zbiorowego zakwaterowania				
	2008	2009	2010	2011	2012
Sanok	1638	3986	3976	4166	2826
Miasta porównywane (średnia)	2573	2085	1920	1867	2024
Województwo podkarpackie (miasta)	53607	53271	57778	58024	59424
Polska (miasta)	3669231	3504308	3756739	4004510	4528381

Źródło: http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=937617&p_token=0.8639779321922976

Wykres 27. Turyści zagraniczni korzystający z turystycznych obiektów zbiorowego zakwaterowania w Sanoku i w jednostkach porównywalnych w latach 2008 – 2012

Źródło: opracowanie własne

6. POTENCJAŁ INSTYTUCJONALNY

6.1. Władze i administracja oraz ich zasoby

Liczba pracowników Urzędu Miasta Sanok na dzień 31.07.2013 r. wynosiła **126 osób**. Struktura wykształcenia pracowników Urzędu jest następująca:

- z wykształceniem wyższym 88 osób
- z wykształceniem średnim 30 osób
- z wykształceniem zasadniczym zawodowym 6 osób
- z wykształceniem podstawowym 2 osoby

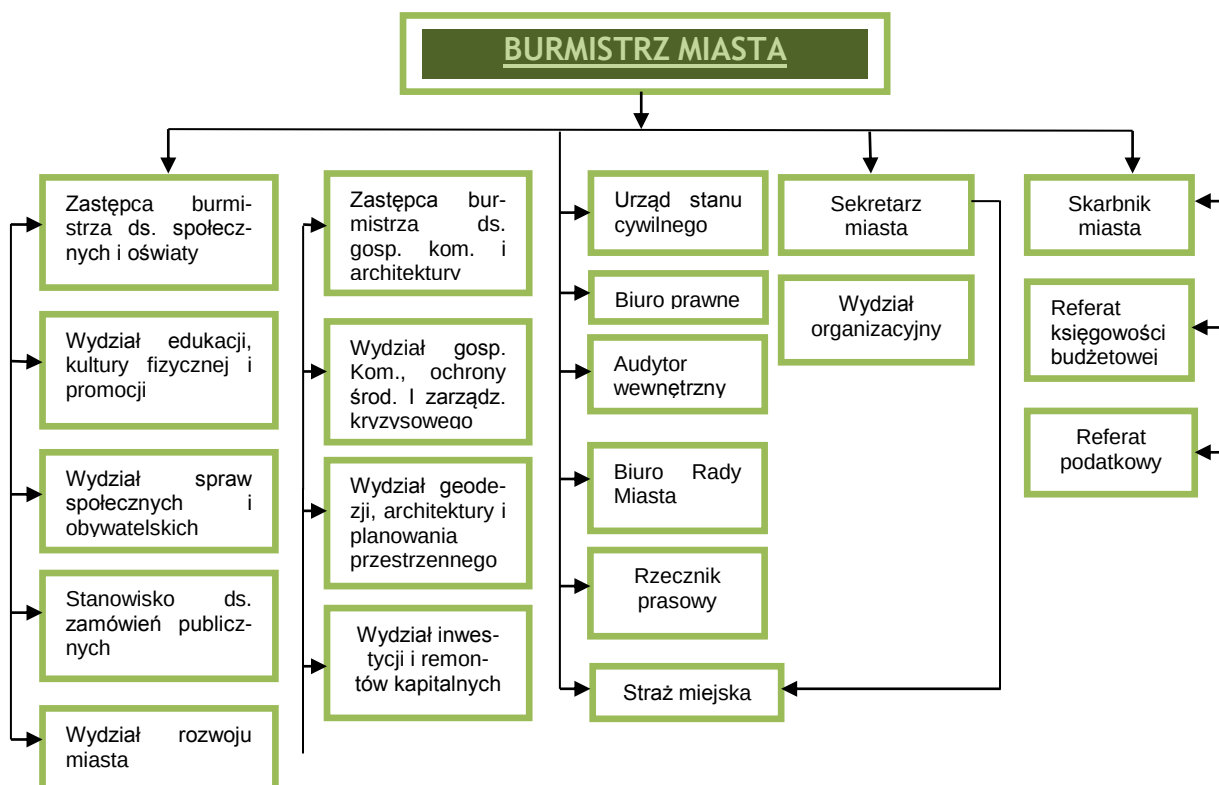
Osoby związane z Urzędem miasta są zobowiązane do podnoszenia swoich kompetencji poprzez wszelakie kursy i szkolenia poprawiające kwalifikacje urzędników. Pracownicy Urzędu Miasta uczestniczą w obowiązkowych szkoleniach dotyczących m.in. zakresu KPA, instrukcji kancelaryjnej oraz etyki. Dodatkowo wielu z nich indywidualnie podejmuje studia zarówno licencjackie, magisterskie jak i podyplomowe.

Budynki Urzędu Miasta Sanoka o powierzchni użytkowej 2 580 m² są odpowiednie do potrzeb, funkcjonalne i właściwie wyposażone. Dostosowanie do potrzeb osób niepełnosprawnych i matek z małymi dziećmi odpowiada obowiązującym przepisom prawa powszechnego, wydanym w ich delegacji normom oraz normom przyjętym dobrowolnie (w obszarze przeznaczonym do bezpośredniej obsługi klienta).

Urząd Miasta Sanoka posiada certyfikaty:

- ISO 9001,
- Gmina Przyjazna Środowisku.

Schemat 2. Schemat organizacyjny Urzędu Miasta Sanoka

Źródło: dane Urzędu Miasta

W Urzędzie funkcjonują komórki organizacyjne składające się z **7 Wydziałów**, oraz komórki niewyodrębnione którymi jest Stanowisko Audytora Wewnętrznego, Informatyk i Rzecznik Prasowy. Poza wydziałami i działami samodzielnie funkcjonują: Urząd Stanu Cywilnego, Biuro Rady Miasta, Biuro Prawne, Referat Księgowości Budżetowej, Referat Podatkowy i Straż Miejska Sanok.

Tabela 64. Zakres spraw urzędowych możliwych do załatwienia przez Internet

Zakres spraw urzędowych możliwych do załatwienia przez Internet w Sanoku	
1.	Wpis do ewidencji działalności gospodarczej
2.	Zmiana wpisu w ewidencji działalności gospodarczej
3.	Zawieszenie działalności gospodarczej
4.	Wznowienie działalności gospodarczej
5.	Zawiadomienie o zaprzestaniu wykonywania działalności gospodarczej
6.	Udostępnienie rejestru wyborców
7.	Skargi, wnioski, zapytania do urzędu

Źródło: dane Urzędu Miasta

Urząd Miejski czerpie informacje na temat oceny sprawności i kompetencji obsługi interesantów głównie z wyników ankiet, które są przeprowadzane wśród mieszkańców. Również podziękowania i oczekiwania interesantów kierowane bezpośrednio do pracowników, gońców lub naczelnika mogą stanowić źródło informacji na temat funkcjonowania Urzędu. Ponadto sam Urząd wykonuje liczne analizy pod kątem ilości załatwionych spraw i przyjmowanych wniosków, co pozwala na stworzenie statystyk i wprowadzenie ewentualnych zmian w zakresie funkcjonowania Urzędu w celu poprawy wyników statystycznych. Każda uwaga, spostrzeżenie, jest analizowana i o ile to możliwe Urząd stara się uwzględnić to w pracy.

Tabela 65. Ocena sprawności i kompetencji obsługi interesantów

Sposoby oceny sprawności i kompetencji obsługi interesantów:	Częstotliwość samooceny i wpływania skarg
Wyniki ankiet przeprowadzonych wśród mieszkańców Podziękowania i oczekiwania są kierowane bezpośrednio do pracowników, gońców lub naczelnika W biurze są wykonywane analizy pod kątem ilości załatwionych spraw i przyjmowanych wniosków	Raz w miesiącu przeprowadzana jest ocena pracy i skuteczności pracy gońców zatrudnionych do dostarczania przesyłek urzędowych na terenie miasta.

Źródło: Dane przesłane z Urzędu Miasta

Strona internetowa Miasta – ocena wg kryteriów: 1) szybkość działania i czas ładowania; 2) nawigacja: liczba kliknięć do podstawowych podstron, mapa strony, menu, obecność wyszukiwarki, sposób nawigowania po stronie oraz rozmieszczenie elementów aktywnych (linków), dostęp do informacji kontaktowych; 3) pozycjonowanie: pozycja strony w wyszukiwarkach na różne słowa, meta-tag; 4) dostępność: działanie pod różnymi przeglądarkami, wielkość czcionki, kontrast między tłem a tekstem, dostosowanie do różnych rozdzielczości, wersje językowe; 5) treść: zakres merytoryczny, aktualność – daty ostatnich aktualizacji, umiejscowienie poszczególnych treści; 6) szata graficzna: wartość estetyczna, sposób przygotowania plików graficznych (typ pliku, rozmiar, kompresja) na potrzeby prezentacji w Internecie.

Dostrzegane potrzeby zmian, planowane zamierzenia.

6.2. Inne podmioty instytucjonalne działające w gminie/mieście

W Sanoku istnieje wiele stowarzyszeń takich jak: **Stowarzyszenie opieki nad starymi cmentarzami** które zostało powołane 2009 r. Jego głównym zadaniem jest ratowanie starych, zabytkowych nagrobków przed kompletnym zniszczeniem. Kolejne, **Stowarzyszenie Ziemia Sanocka.pl** za zadanie ma rozwój miasta i powiatu na bazie prawdy historycznej i tożsamości narodowej, budowie postaw patriotycznych, popularyzowaniu dorobku artystycznego twórców związanych z Ziemią Sanocką. W mieście znajdują się również stowarzyszenia które charakteryzuje pomoc społeczna. Należy do nich **Stowarzyszenie na rzecz walki z chorobami nowotworowymi „Sanitas”** którego podstawowym celem jest wsparcie osób będących w trakcie lub po chorobie nowotworowej oraz wsparcie rodzin osób, które przebyły chorobę nowotworową lub zmagają się z nią obecnie. Kolejnym jest **Sanockie Stowarzyszenie na Rzecz Osób Niepełnosprawnych Intelakualnie** którego podstawowym zadaniem jest przezwyciężanie trudnych sytuacji życiowych, działalność wspierająca. Następnym jest **Stowarzyszenie Na Rzecz Pomocy Dzieciom i Młodzieży Niepełnosprawnym Ruchowo w Sanoku** które wspiera integrację dzieci i młodzieży niepełnosprawnej ruchowo ze środowiskiem ludzi zdrowych. Stowarzyszeniem ważnym do właściwego funkcjonowania miasta jest **Sanockie Stowarzyszenie Na Rzecz Poprawy Bezpieczeństwa** którego obszarem działania jest porządek i bezpieczeństwo

publiczne, Ochotnicza Straż Pożarna w Sanoku której misją jest działalność wspierająca (pomoc ofiarom katastrof, klęsk żywiołowych) i bezpieczeństwo publiczne (ratownictwo i ochrona ludności). Kolejnym takim stowarzyszeniem jest LOP (liga ochrony przyrody). Jej obszarem działań ekologia i ochrona zwierząt a także ochrona dziedzictwa kulturowego.

Poniższa tabela zawiera zaktualizowaną na dzień 13.08.2013 listę stowarzyszeń obecnie działających na terenie miasta Sanoka. Lista nie zawiera stowarzyszeń z gmin powiatu sanockiego oraz stowarzyszeń, które zostały zlikwidowane, są w trakcie likwidacji lub nie prowadzą aktywnej działalności pomimo braku formalnego rozwiązania/likwidacji.

NAZWA STOWARZYSZENIA	ADRES SIEDZIBY
Towarzystwo Przyjaciół Sanoka i Ziemi Sanockiej	ul. Zamkowa 30
Sanockie Towarzystwo Muzyczne w Sanoku	ul. Podgórze 25
Polskie Towarzystwo Turystyczno – Krajoznawcze, O. w Sanoku	ul. 3 Maja 2
Spółeczne Towarzystwo Opieki Nad Zwierzętami w Sanoku	ul. Kochanowskiego 25
Katolickie Towarzystwo Społeczno – Kulturalne w Sanoku	ul. Lipińskiego 54
Stowarzyszenie Społeczno – Kulturalne Sołtysów Gminy Sanok	ul. Kościuszki 23
Stowarzyszenie Korporacja Literacka w Sanoku	ul. Lenartowicza 2
Stowarzyszenie Inicjowania Przedsiębiorczości w Sanoku	ul. Rynek 15
„Zjednoczeni” Samorządowcy Ziemi Sanockiej	ul. Rynek 15
Stowarzyszenie Inicjatyw Wychowawczych Imienia Księdza Wiesława Siwca w Sanoku	ul. Zagrody 1
Stowarzyszenie Wychowawców „Eleusis” w Sanoku	ul. Zielona
Spółeczne Towarzystwo Edukacyjne w Sanoku	ul. Sadowa 12B
Powiatowe Centrum Wolontariatu w Sanoku	ul. Jagiellońska 20
Stowarzyszenie Grupa Hodowców „Owczarz” w Sanoku	ul. Bema 5
Stowarzyszenie Ruch Samorządowy Ziemi Sanockiej w Sanoku	ul. Iwaszkiewicza 30
Stowarzyszenie Przyjaciół Heleny Kosiny w Sanoku	ul. Franciszkańska 7
Stowarzyszenie Przewodników Turystycznych „Karpaty” w Sanoku	ul. Rynek 1
Rowerowa Organizacja Wypraw Ekologicznych Regionu Sanockiego – „Rowers” w Sanoku	ul. Jana III Sobieskiego 5
Karpackie Centrum Wspierania Inicjatyw i Rozwoju w Sanoku	ul. Kochanowskiego 27
Stowarzyszenie Porozumienie Na Rzecz Zatrudnienia w Sanoku	ul. Kościuszki 15
Stowarzyszenie Promocji Sanoka i Bieszczadów w Sanoku	ul. Piastowska 75
Stowarzyszenie Absolwentów i Sympatyków I Liceum Ogólnokształcącego im. KEN w Sanoku	ul. Zagrody 1
Towarzystwo Artystyczno – Edukacyjne „Aura – Art.” w Sanoku	ul. Armii Wojska Polskiego 5
Stowarzyszenie Artystów Bieszczadzka Strzecha w Sanoku	ul. Jabłoni 8/18
Kasa Pośmiertna Pracowników „Autosan” S.A. w Sanoku	ul. Lipińskiego 109
Stowarzyszenie Pszczelarzy Eko – Bieszczady w Sanoku	ul. Kościuszki 37
Stowarzyszenie Wiara – Tradycja – Rozwój w Zagórzcu	ul. Rynek 17
Sanocki Uniwersytet Trzeciego Wieku im. Jana Grodka w Sanoku	ul. Mickiewicza 21
Stowarzyszenie Wspierania Rozwoju Edukacji w Sanoku	ul. Polna 34
Stowarzyszenie Absolwentów i Sympatyków II LO im. Marii Skłodowskiej – Curie w Sanoku	ul. Mickiewicza 11
Stowarzyszenie Przyjaciół Przedszkola Pod Sanockim Zamkiem w Sanoku	ul. Podgórze 26
Stowarzyszenie Pomocy Rodzinie im. św. Zygmunta Gorazdowskiego w Sanoku	ul. Grzegorza 5
Grupa Rekonstrukcji Historycznej „San” w Sanoku	ul. Plac św. Jana 1
Stowarzyszenie Opieki Nad Starymi Cmentarzami w Sanoku	ul. Jana III Sobieskiego 16
Młodzieżowe Stowarzyszenie „Znak” w Sanoku	ul. Grzegorza 5

Stowarzyszenie Sanocki Ekonomik w Sanoku	ul. Jana Sobieskiego 23
Stowarzyszenie Oczytanych Małolatów „Smakosz Literacki” w Sanoku	ul. Kochanowskiego 2/9A
Stowarzyszenie Pro Memoria w Sanoku	ul. Sienkiewicza 12
Stowarzyszenie Miłośników „Zespołu Tańca Ludowego Sanok” Sanockiego Domu Kultury w Sanoku	ul. Mickiewicza 24
Sanockie Towarzystwo Motocyklowe Carpatia w Sanoku	ul. Rymanowska 52
Stowarzyszenie Sympatyków i Przyjaciół Szkoły Podstawowej Nr 1 w Sanoku	ul. Al. Szwajcarii 5
Stowarzyszenie Inicjatyw Edukacyjnych Kinga w Sanoku	ul. Rymanowska 17
Stowarzyszenie na Rzecz Pomocy Dzieciom i Młodzieży Niepełnosprawnym Ruchowo w Sanoku	ul. Rynek 15
Stowarzyszenie Edukacyjne Sanocka Łukasiewiczówka w Sanoku	ul. Jagiellońska 22
Sanockie Stowarzyszenie na Rzecz Poprawy Bezpieczeństwa w Sanoku	ul. Kościuszki 23
NAZWA STOWARZYSZENIA KULTURY FIZYCZNEJ	ADRES SIEDZIBY
Sanocki Klub Kolarstwa Górskiego	ul. Jagiellońska 38
Klub Sportowy „Dapper” Zespołu Szkół Technicznych w Sanoku	ul. Stróżowska 16
Volleyball Club Sanok w Sanoku	ul. Kochanowskiego 25
Sanocki Klub Sportowy Głuchych w Sanoku	ul. Franciszkańska 4
Sanocki Klub „Karate Kyokushinkai” w Sanoku	ul. Rynek 15
Osiedlowy Klub Sportowy „Amator” w Sanoku	ul. Stawiska 31
Sanockie Towarzystwo Sportowe w Sanoku	ul. Mickiewicza 12
Sanocki Klub Tenisowy w Sanoku	ul. Mickiewicza 17
Zakładowy Klub Sportowy „Stal” w Sanoku	ul. Stróżowska 19
„Klub Sportowy Komunalni Sanok” w Sanoku	ul. Jana Pawła II 59
Jacht Klub „Albatros” w Sanoku	ul. Jezierskiego 41
Sanocki Klub Łyżwiarski „Górniki” w Sanoku	ul. Sienkiewicza 12
Ludowy Klub Sportowy „Sanok” w Sanoku	b.d.
Zakładowy Klub Sportowy „Stomil – Sanoczanka” w Sanoku	ul. Kwiatowa 25
Sanocki Klub Imprez na Orientację „Południe” przy Radzie Dzielnicy Śródmieście w Sanoku	ul. Rynek 7
Miejski Klub Sportowy „Stal” w Sanoku	ul. Stróżowska 19
Sanocki Klub Hokejowy w Sanoku	ul. Mickiewicza 12
Bieszczadzkie Towarzystwo Żeglarskie w Sanoku	ul. Rynek 15
Bokserki Klub Sportowy w Sanoku	ul. Robotnicza 21/9
Okręgowy Związek Łyżwiarstwa Szybkiego w Sanoku	ul. Królowej Bony 4
Podkarpacki Okręgowy Związek Łyżwiarstwa Szybkiego i Wrotkarstwa w Sanoku	ul. Królowej Bony 4
Powiatowe Zrzeszenie Ludowe Kluby Sportowe w Sanoku	b.d.
Powiatowe Zrzeszenie Ludowych Zespołów Sportowych w Sanoku	ul. Kochanowskiego 19/2
Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Sanoku	ul. Rynek 15
Towarzystwo Sportowe „Sanoczanka” w Sanoku	ul. Kwiatowa 25
Klub Hokejowy Sanok w Sanoku	ul. Królowej Bony 4
Sanocki Klub Sportowy Głuchych „fanklub” w Sanoku	ul. Franciszkańska 4
Towarzystwo Sportowe „Volleyball” Sanok	ul. Cegielniana 54
Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Sanoku	ul. Langiewicza 5/3
Stowarzyszenie Przyjaciół Tradycyjnych Chińskich Sztuk Walki Kung Fu w Sanoku	ul. Jagiellońska 10
Miejskie Stowarzyszenie Sportowe „Gryf” Sanok	ul. Traugutta 73

Sanocka Liga Unihokeja w Sanoku	ul. Mickiewicza 29
Jacht Klub „Komunalni” Sanok	ul. Szklana 27
Podkarpacki Okręgowy Związek Hokeja na Lodzie w Sanoku	ul. Królowej Bony 4
Stowarzyszenie „Airsoft Sanok”	ul. Krasieńskiego 21/6
Samuraj Sanok	ul. Daszyńskiego 3/37
NAZWA UCZNIOWSKIEGO KLUBU SPORTOWEGO	ADRES SIEDZIBY
Uczniowski Klub Sportowy „Krokus” w Sanoku	ul. Sadowa 12
Uczniowski Klub Sportowy „Dziewiątka” w Sanoku	Aleja Szwajcarii 5
Uczniowski Klub Sportowy „Dwójka” w Sanoku	ul. Rymanowska 17
Uczniowski Klub Sportowy „Szóstka” w Sanoku	ul. Przemyska 80
Uczniowski Klub Sportowy „Techbud” w Sanoku	ul. Sadowa 21
Uczniowski Klub Sportowy „Pantera” przy SP nr 3 w Sanoku	ul. Stróżowska 4
Uczniowski Klub Sportowy „Doping” w Sanoku	ul. Jana III Sobieskiego 5
Uczniowski Klub Sportowy STS Sanok w Sanoku	ul. Mickiewicza 12
Uczniowski Klub Sportowy „Niedźwiadki Mosir” w Sanoku	ul. Mickiewicza 12
Uczniowski Klub Sportowy „Olimp” przy gim. Nr 3 w Sanoku	ul. Lipińskiego 63
Uczniowski Klub Sportowy „ZST” w Sanoku	ul. Stróżowska 16
Uczniowski Klub Sportowy „Znicz” przy Gim. Nr 4 w Sanoku	ul. Jana Pawła II 25
Międzyszkolny Klub Sportowy Sanok w Sanoku	ul. Kiczury 31
Uczniowski Klub Sportowy „Mechanik” przy ZS nr 2 w Sanoku	ul. Stróżowska 15
Uczniowski Klub Sportowy „Jedynka” przy Gim. Nr 1 w Sanoku	ul. Kochanowskiego 2
Młodzieżowy Klub Hokejowy „Sanok” w Sanoku	ul. Mickiewicza 12
Szkolny Klub Sportowy „Iskra” w Sanoku	ul. Mickiewicza 11
Uczniowski Klub Sportowy „Mosir Sanok” w Sanoku	ul. Królowej Bony 4
Bokserki Uczniowski Klub Sportowy „Ring” Mosir Sanok w Sanoku	ul. Królowej Bony 4
Uczniowski Klub Sportowy „Ekonomik” w Sanoku	ul. Sobieskiego 23
Uczniowski Klub Sportowy „MTB” Mosir w Sanoku	ul. Królowej Bony 4
Uczniowski Klub Sportowy „Jedynka” przy LO Nr 1 w Sanoku	ul. Zagrody 1
ODDZIAŁY STOWARZYSZEŃ REJESTROWYCH	ADRES SIEDZIBY
Polski Związek Gołębi Poczтовых Oddział w Sanoku	ul. 1000-lecia
Stowarzyszenie Naukowo – Techniczne Inżynierów i Techników Przemysłu Naftowego i Gazowniczego Oddział w Sanoku	ul. Sienkiewicza 12
Koło Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej w Sanoku	ul. Sienkiewicza 2
Polskie Stowarzyszenie Diabetyków Oddział Rejonowy w Sanoku	ul. Jana Pawła II 38
Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta Koło w Sanoku	ul. Kościuszki 22
Związek Ukraińców w Polsce Oddział w Sanoku	ul. Rynek 16
Polskie Stowarzyszenie Na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym Koło w Sanoku	ul. Kochanowskiego 25
Polski Związek Głuchych Koło Terenowe w Sanoku	ul. Franciszkańska
Polskie Stowarzyszenie Diabetyków Koło w Sanoku	ul. Jana Pawła II 38
Katolickie Stowarzyszenie Wychowawców Oddział w Sanoku	ul. Jana Pawła II 55
Polskie Towarzystwo Numizmatyczne Oddział w Sanoku	
Związek Inwalidów Wojennych Rzeczypospolitej Polskiej Oddział w Sanoku	ul. Franciszkańska 4
Wojewódzki Oddział Podkarpacki Związku Weteranów i Rezerwistów WP w Rzeszowie zs w Sanoku	Pl. św. Jana 1

Polskie Towarzystwo Walki z Kalectwem Oddział Terenowy „Salutaris” w Sanoku	ul. Rynek 16
Międzynarodowe Stowarzyszenie Gedeonitów w Polsce Obóz w Sanoku	ul. Zamkowa 11
Koło Stowarzyszenia Emerytów i Rencistów Policyjnych w Sanoku	ul. Witkiewicza 3
Związek Byłych Żołnierzy Zawodowych i Oficerów Rezerwy Wojska Polskiego, Zarząd Rejonowy w Sanoku	ul. Przemyska 1
STOWARZYSZENIA ZWYKŁE	ADRES SIEDZIBY
Zagórski Klub Karate „Kyokushin”	ul. Rynek 15
„Stowarzyszenie Piotrowskich ze Strachociny”	Dom Górnika w Strachocinie
Stowarzyszenie Agroturystyczno-Ekologiczne w Strachocinie	Dom Kultury w Strachocinie
Stowarzyszenie Więź i Dobro Wspólne	ul. Jana Pawła II 53a/10
Stowarzyszenie Na Rzecz Prawdziwej Ekologii Trepcza	Trepcza, ul. Sanocka 31
Stowarzyszenie Nasza Przyszłość	ul. Piłsudskiego 8a

Źródło: <http://powiat-sanok.pl/organizacje-pozarzadowe/dokumenty/wykaz-stowarzyszen-powiatu-sancokiego-235>

Jednostką budżetową zarejestrowaną jest Urząd Skarbowy w Sanoku. Podstawowe jego zadanie to pozyskiwanie dochodów budżetowych przy maksymalizacji poziomu dobrowolnego wypełnienia obowiązków oraz zapewnienie klientom wysokiej jakości obsługi w warunkach jednolitego stosowania prawa podatkowego. Pozostałymi jednostkami budżetowymi są: gimnazja, szkoły podstawowe, żłobki, przedszkola, Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej, Sanocki Dom Kultury, Miejska Biblioteka Publiczna, Tygodnik Sanocki, SPGK, SPMG.

W Sanoku istnieje kilkanaście zarejestrowanych związków zawodowych. Należy do nich między innymi:

- Międzyzakładowy Związek Zawodowy „Górników Naftowców” Polskie Górnictwo Naftowe i Gazownictwo Spółka akcyjna w Warszawie - oddział w Sanoku,
- Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Pracowników Sanockich Zakładów Przemysłu Gumowego „Stomil-Sanok” S.A. w Sanoku,
- Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Pracowników Sanockiego Przedsiębiorstwa Gospodarki Komunalnej Sp. z o.o. w Sanoku,
- Związek Zawodowy Pracowników Pass-Pol Sp. z o.o. w Sanoku,
- Związek Zawodowy Pracowników Oświaty „Oświata” w Sanoku,
- Związek Zawodowy Ochrony Zdrowia w SPZOZ Sanok,
- „Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Solidarność 80” Region Podkarpacie,
- Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Pracowników Okręgowej Spółdzielni Mleczarskiej w Sanoku.

W Sanoku występuje organizacja samorządu gospodarczego. Należy do niej **Regionalna Izba Gospodarcza (RIG)**, która jest organizacją i reprezentuje interesy gospodarcze zrzeszonych w niej podmiotów w zakresie ich działalności wytwórczej, handlowej, budowlanej lub usługowej. Izba integruje regionalne inicjatywy w zakresie spójnego rozwoju wytwórczości, handlu i usług. Tworzy perspektywy rozwoju regionu celem wykorzystania lokalnych zasobów. RIG promuje rodzimą wytwórczość w tym: rolniczą, ogrodniczą, handel, rzemiosło i usługi poprzez marketing i wspieranie inicjatyw gospodarczych swoich członków. Głównym ich celem jest ochrona interesów.

6.3. Inne działania prorozwojowe i ich skuteczność

Poprzednia „Strategia rozwoju miasta Sanok”, z listopada 2000 roku, została przyjęta uchwałą Rady Miasta na lata 2000-2010. Spełniła przypisywane jej cele i była jednym z podstawowych dokumentów planistycznych wykorzystywanych przez miasto przez dekadę. Jednak dalsze jej przedłużanie czy też raczej aktualizacja miały się z celem ze względu na inne potrzeby, jakie obecnie stawia się takim opracowaniom. Dlatego też podjęta została decyzja o zastąpieniu jej obecnym dokumentem.

Dokumenty strategiczne tworzone przez jednostki samorządu terytorialnego definiują wizję przyszłości, pozwalają określić cele na nadchodzące lata oraz zaplanować działania podejmowane dla ich osiągnię-

cia. Posiadanie dobrze opracowanej strategii oraz towarzyszących jej planów rozwoju staje się niezbędnym warunkiem ubiegania się o środki dostępne w ramach funduszy europejskich. Wnikliwie opracowana i konsekwentnie wdrażana strategia rozwoju stanowi jeden z elementów przyciągających inwestorów, dla których stabilna wizja rozwoju miejsca w którym działają lub zamierzają działać jest bardzo istotnym czynnikiem w planowaniu inwestycji. Poniższa tabela przedstawia zestawienie lokalnych koncepcji rozwoju, programów i planów działań dla Miasta Sanok.

Tabela 66. Lokalne koncepcje rozwoju, programy i plany działania

Tytuł i zakres	Inicjator i autorzy	Rok powstania	Status
Strategia rozwoju miasta Sanok	Burmistrz, wykonanie Rzeszowska Agencja Rozwoju Regionalnego SA	2000	Zakończona
Wieloletni Plan Inwestycyjny na lata 2009-2013 i w perspektywie do roku 2018	Burmistrz i Rada Miasta, przy współpracy Instytutu Doradztwa Europejskiego Innowacja	2009	Aktualny
Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2009-2015	Burmistrz, Res Management s.c.	2011	Aktualny

Źródło: Dane przesłane z Urzędu Miasta

Strategia rozwoju miasta Sanok spełniła swoją rolę i obecnie jest dokumentem o zakończonym okresie realizacji.

Wieloletni Plan Inwestycyjny na lata 2009-2013 i w perspektywie do roku 2018 jest dokumentem, na którym pracujemy na bieżąco, wykorzystując do bieżącej pracy. Głównie służy do projektowania długoletniego i jest matrycą do której muszą się odnosić bieżące działania.

Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Sanoka na lata 2009-2015 w obecnym kształcie przyjęty został uchwałą rady Miasta w 2011 roku.

Realizacja wszystkich potrzeb, jakie stają przed lokalną społecznością, jest zawsze wynikiem kompromisów. Powyżej wypisane dokumenty mają właśnie taką rolę. Porządkują hierarchię potrzeb w zderzeniu z możliwościami miasta. Są też podstawą dla opracowywania projektów pomocowych i zarazem płaszczyzną dla kooperacji z innymi podmiotami z którymi miasto współpracuje na różnych płaszczyznach.

6.4. Współpraca regionalna i międzynarodowa

Miasto Sanok przynależy do różnych związków i stowarzyszeń np. do **Stowarzyszenia Zdrowych Miast Polskich** którego celem jest poprawa stanu środowiska naturalnego w gminach, poprawa stanu zdrowia mieszkańców gmin. Podstawowym zadaniem stowarzyszenia jest inspirowanie i wspieranie programów lokalnych Zdrowych Miast oraz edukacja w zakresie promocji zdrowia i ochrony środowiska. Następnym stowarzyszeniem którego członkiem jest miasto to **Stowarzyszenie na Rzecz Euroregionu Karpackiego Euro-Karpaty w Rzeszowie**. Związek Międzyregionalny Euroregion Karpacki posiada powierzchnię około 143 000 km² zamieszkaną przez około 14 500 000 ludzi i obejmuje swoim obszarem: Polskę, Ukrainę, Słowację, Węgry i Rumunię. Kolejnym jest **Związek Miast Polskich**. Jest to organizacja samorządów miejskich powołana do opracowania wspólnego stanowiska wobec rządu i promocji miast członkowskich w Polsce i za granicą.

Pozostałymi związkami i stowarzyszeniami, do których należy miasto są:

- Katolickie Stowarzyszenie Kulturalne
- Związek Gmin Bieszczadzkich
- Towarzystwo Przyjaciół Sanoka i Ziemi Sanockiej
- Związek Gmin Dorzecza Sanu
- Stowarzyszenie Samorządów Terytorialnych Województwa Podkarpackiego
- Związek Stowarzyszeń Podkarpacka Regionalna Organizacja Turystyczna
- Błękitny San

Sanok współpracuje z różnymi zagranicznymi i krajowymi miastami. Miastami partnerskimi Sanoka są:

- **Reinheim** (podpisanie umowy partnerskiej 13 maja 1994 roku)
- **Humenné** (podpisanie umowy partnerskiej 13 października 1996 roku)
- **Östersund** (podpisanie umowy partnerskiej 28 wrzesień 1997 roku)
- **Kamieniec Podolski** (podpisanie umowy partnerskiej 3 lipiec 2002 roku)
- **Gynögyös** (podpisanie umowy partnerskiej 5 października 2003 roku)
- **Drohobycz** (podpisanie umowy partnerskiej wrzesień 2007 roku)
- **Cestas** (podpisanie aktu przyjaźni 27 czerwca 2003 roku)
- **Bilhorod nad Dniestrom** (podpisanie umowy partnerskiej 3 sierpnia 2014 roku)

Poza miastami partnerskimi Sanok blisko współpracuje z miastami położonymi w niedalekim sąsiedztwie Krosnem i Jasłem.

Miasto przystąpiło w ostatnim czasie do **Konwentu Współpracy Samorządowej Polska - Ukraina**. Dzięki czemu stało się **dwudziestym pierwszym członkiem** tej organizacji spośród samorządów w Polsce. Konwent Współpracy Samorządowej Polska - Ukraina powstał w 2011. Jego podstawowym celem jest wspieranie członków konwentu w współpracy z ukraińskimi samorządami. Pierwszym krokiem miasta było podpisanie tak zwanej „Deklaracji Sanockiej”. Dokument ten zakłada objęcie patronatem przez członków konwentu kontaktów gospodarczych pomiędzy współpracującymi ze sobą podmiotami w ramach stosunków bilateralnych pomiędzy Polską i Ukrainą. Członkostwo miasta skierowane jest na rozwój kontaktów gospodarczych i współpracy Polsko - Ukraińskiej. Widoczne to już jest w relacjach miasta Sanoka z miastami partnerskimi Drohobyczem, Kamieńcem Podolskim i Białogrodem nad Dniestrem.

Sanok wraz z Jasłem i Krosnem tworzy tak zwane Podkarpackie Trójmiasto. Wspólna działalność opierająca się głównie na polu kulturalnym i promocyjnym. Podkarpackie Trójmiasto przeprowadziło wiele wspólnych przedsięwzięć o charakterze kulturalnym, rozrywkowym i sportowym, a także wspierające lokalną przedsiębiorczość. Pierwszym wspólnym działaniem był „Plebiscyt na Najpopularniejszego Sportowca i Trenera Podkarpackiego Trójmiasta”. Następnym zadaniem była „Promocja Podkarpackiego Trójmiasta - Zatrzymaj klimat lata”. Głównym celem była wspólna promocja w ogólnopolskich mediach i w większych miastach imprez plenerowych odbywających się w Sanoku, Jasle i Krośnie. W ostatnim czasie miasto Sanok podpisało porozumienie z Polską Agencją Informacji i Inwestycji Zagranicznych S.A. Porozumienie to miało na celu promocję gospodarczą miasta i gminy a co za tym idzie zwiększenie szans na pozyskanie nowych inwestycji zagranicznych. Dzięki temu porozumieniu podejmowane będą wspólne działania które pozwolą na profesjonalne przygotowanie do pozyskania zagranicznych inwestorów poprzez zwiększenie umiejętności w przygotowaniu ofert inwestycyjnych, gromadzeniu informacji gospodarczych i tworzeniu baz danych dotyczących gospodarki miasta.

7. POTENCJAŁ GOSPODARCZY I STRUKTURA GOSPODARKI

7.1. Struktura podmiotowa i potencjał gospodarki

Podmiotów gospodarczych jest w Sanoku ponad 3 tys., z czego ok. 90% to osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą. Szczyt ich liczby przypadł na początek obecnego wieku. Inne podmioty gospodarcze prywatne wykazują stałą tendencję wzrostu liczby. Nastąpiła całkowita restrukturyzacja przedsiębiorstw państwowych: z 5 w 1995 r. nie pozostał ani jeden.

W końcu 2012 było w Sanoku 3698 podmiotów gospodarki narodowej, o 258 mniej niż w r. 2002, ale znacznie więcej, niż w r. 1995. Były to nie tylko podmioty gospodarcze, ale wszystkie zarejestrowane w REGON-ie. Ich zbiorowość ilościowo charakteryzuje poniższa tabela.

Tabela 67. Podmioty gospodarki narodowej wg sektorów własności i rodzajów

Jednostka terytorialna	Sektor własności	Rodzaje	Lata	wartość
SANOK	Sektor publiczny	Ogółem	1995	56
			2000	84
			2007-2011	757
		Przedsiębiorstwo państwowe	1995	5
			2000	1
			2007-2011	0
		Spółki handlowe	2007-2011	15
		Spółki handlowe z udziałem kapitału zagranicznego	2007-2011	0
	Sektor prywatny	Ogółem	1995	2220
			2000	3356
			2007-2011	17 742
		Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą	2007-2011	13790
		Spółki handlowe	2007-2011	1008
		Spółki handlowe z udziałem kapitału zagranicznego	2007-2011	101
		Spółdzielnie	1995	22
			2000	20
			2007-2011	78

Źródło: GUS, Bank danych lokalnych http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=849363&p_token=0.5388242867089431 [dostęp: 23.10.2013]

Spadek liczby podmiotów osób fizycznych wiąże się z ciągłą fluktuacją firm i wypadaniem najsłabszych, najmniejszych; wynika zapewne z nasycenia tą formą przedsiębiorczości, mimo iż wskaźniki ich liczebności na 1000 ludności są w Sanoku niższe niż średnio w miastach podobnych. W zbiorze tych miast również omawiany wskaźnik na 1000 ludności spada. Wskaźnik jednostek nowo zarejestrowanych na 10000 ludności jest w Sanoku również niższy od średniej dla miast podobnych. O sile gospodarki decyduje jednak nie liczba, lecz siła firm. Liczby te w Sanoku są również niższe od średniej dla miast podobnych. **Specyfiką Sanoka jest duża liczba podmiotów mniejszych.**

Tabela 68. Podmioty gospodarcze: osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą oraz jednostki nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 10 tys. ludności. (stan na koniec 2012 r.)

Jednostka terytorialna	Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 100 osób w wieku produkcyjnym	jednostki nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 10 tys. ludności.
Sanok	10	63
Średnia dla jednostek porównawczych	11,4	90,8
Woj. Podkarpackie – miasta	12	88
Polska - miasta	14	113

Źródło: GUS, Bank danych lokalnych http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=849363&p_token=0.036213422248350224 [dostęp: 23.10.2013]

Tabela 69. Podmioty gospodarki narodowej według klas wielkości (stan na koniec 2012 r.)

Jednostka terytorialna	Według klas wielkości - o liczbie pracujących					
	Ogółem	0 - 9	10 - 49	50 - 249	250 - 999	1000 i więcej
Sanok	3698	3522	120	48	6	2
Średnia dla jednostek porównawczych	4392,2	4162,8	169,2	50,8	7,8	1,6

Źródło: GUS, Bank danych lokalnych http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=849363&p_token=0.8045535813277643 [dostęp: 23.10.2013]

7.2. Struktura rodzajowa gospodarki

Do najczęściej stosowanych mierników struktury rodzajowej gospodarki należy struktura zatrudnienia.

Tabela 70. Pracujący według sekcji PKD w latach 2007-2011 na Podkarpaciu

Seksja wg PKD	ROK				
	2007	2008	2009	2010	2011
Ogółem (tyś osób)	844	896	880	837	832
Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo; rybactwo (tyś osób)	210	206	204	189	174
Przemysł i budownictwo (tyś osób)	240	249	243	239	252
Usługi (tyś osób)	395	440	433	409	407

Źródło: GUS, Bank danych lokalnych http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=849363&p_token=0.8045535813277643 [dostęp: 23.10.2013]

Tabela 71. Pracujący według sektorów ekonomicznych

Sektor przemysłowy	ROK				
	2007	2008	2009	2010	2011
Ogółem w tys osób	825	873	887	835	824
Sektor rolniczy w tys osób	210	199	200	187	179
Sektor przemysłowy w tys osób	229	250	250	238	251
Sektor usługowy w tys osób	386	424	437	409	394

Źródło: GUS, Bank danych lokalnych http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=849363&p_token=0.8045535813277643 [dostęp: 23.10.2013]

Zamieszczona tabela prezentuje podmioty gospodarcze ogółem i na 1000 ludności w latach 2007-2011, dynamika (2007 r. =100).

Tabela 72. Podmioty gospodarcze ogółem i na 1000 ludności w latach 2007-2011, dynamika (2007 r. =100).

Jednostka	Podmioty według sekcji PKD		Dynamika w latach (2007 r. = 100)	Liczba podmiotów gospodarczych na 1000 ludności	
	ogółem		2007-2011	ogółem	
	[szt.]			[szt.]	
	2007	2011		2007	2011
POLSKA	3685608	3869897	105,00%	100,42	96,70
Wojew. Podkarpackie	142056	151091	106,36%	70,98	67,73
Jednostki porównywalne	4266	4333	101,50%	102,65	100,68
Sanok	3623	3711	102,43%	94,42	92,37
Powiat sanocki	6407	6769	105,65%	70,38	67,68

Źródło: GUS, Bank danych lokalnych http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=849363&p_token=0.20536097559996347 [dostęp: 23.10.2013]

We wszystkich porównywanych jednostkach nastąpił wzrost liczby podmiotów gospodarczych, aczkolwiek na zróżnicowanych poziomach procentowych. Największy przyrost miał miejsce w liczbie podmiotów gospodarczych w województwie podkarpackim, następnie w powiecie sanockim, kraju i Sanoku, gdzie wzrost analizowanego wskaźnika osiągnął wyższą wartość niż w jednostkach porównywalnych.

Poniżej zaprezentowane dane przedstawiają dynamikę podmiotów gospodarczych działających na terenie Sanoka w latach 2007-2011 według sekcji PKD 2004 i PKD 2007 oraz w roku 2012 (na tle jednostek porównywalnych).

Tabela 73. Podmioty wg sekcji PKD 2004 i PKD 2007

Seksje PKD	PKD 2004			Seksje PKD	PKD 2007		
	ROK				ROK		
	2007	2008	2009		2009	2010	2011
A	43	42	45	A	38	40	38
B	0	0	0	B	3	3	4
C	1	3	3	C	263	287	292
D	283	288	279	D	5	7	5
E	2	5	5	E	4	3	2
F	282	295	307	F	309	329	317
G	1237	1240	1188	G	1160	1194	1129
H	126	129	135	H	217	221	207
I	214	225	224	I	135	138	137
J	119	125	128	J	64	73	86
K	606	624	612	K	128	130	118
L	19	18	17	L	128	134	143
M	142	132	139	M	371	386	376
N	231	235	241	N	73	72	80
O	318	324	340	O	17	15	15
P	0	0	0	P	148	157	151
Q	0	0	0	Q	234	242	239
ogółem	3627	3685	3663	R	82	82	74

				SiT	284	304	298
				U	0	0	0
				ogółem	3663	3817	3711

Źródło: Dane Urzędu Miasta

Tabela 74. Liczba podmiotów gospodarczych według sekcji w 2012 roku

Podmioty gospodarcze według sekcji	A	B	C	F	G	K	L	M	N	O	P	Q	R	SiT	U
Sanok	34	4	294	301	1103	117	144	374	74	15	155	251	76	310	0
Miasta porównywane (średnia)	33	4	349	379	1333	134	291	417	90	21	187	302	87	314	0
Województwo podkarpackie (miasta)	563	89	7101	8271	26937	2795	3625	8996	1678	539	3745	6405	1802	6579	2
Polska (miasta)	24741	2341	244732	302758	790529	104874	192047	297680	79936	9234	103856	167612	50169	183552	214

Źródło: Dane Urzędu Miasta

7.3. Informacje o wybranych sekcjach i segmentach gospodarki

7.3.1. Turystyka i gastronomia

Sanok jest bardzo atrakcyjnym miejscem do inwestycji w zakresie turystyki. Według danych GUS na koniec 2012 roku w sekcji PKD: Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi działało 136 podmiotów gospodarczych w tym 5 w sektorze publicznym i 131 w sektorze prywatnym. Podmioty te stanowiły 3,6% ogółu podmiotów prowadzących działalność w Sanoku.

7.3.2. Pozostałe usługi

W mieście znajdują się takie hipermarkety jak: Kaufland, Intermarche czy Carrefour. Ponadto w Sanoku w ostatnim czasie powstał pasaż handlowy „Czerwona Torebka” a także otwarto zmodernizowany Zielony Rynek.

W Sanoku jest jedna uczelnia wyższa, to Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jana Grodka. Jej głównym zadaniem jest nie tylko wspieranie rozwoju regionu przez kształcenie wysoko kwalifikowanych pracowników, ale także wpływ na kształtowanie polityki kulturalnej i gospodarczej Euroregionu Karpackiego.

Na uczelni dostępne są następujące kierunki:

- kulturoznawstwo
- praca socjalna
- pedagogika
- filologia polska
- mechanika i budowa maszyn
- ratownictwo medyczne
- rolnictwo
- mechatronika
- pielęgniarstwo

Specjalistyczne placówki zdrowotne w Sanoku:

SZPITALE

- Samodzielny Publiczny Zespół Opieki Zdrowotnej ul. 800- lecia 26
- Samodzielny Publiczny Zespół Opieki Zdrowotnej ul. Konarskiego 8

PRZYCHODNIE

- Przychodnia Rejonowa nr 3 SPZOZ ul. Jana Pawła II 38
- Przychodnia nr 4 ul. Błonie 5
- Samodzielny Publiczny Miejski Zespół Podstawowej Opieki Zdrowotnej- zespół gabinetów lekarskich ul. Sobieskiego 1
- Przychodnia Rejonowa nr 1 SPZOZ ul. Lipińskiego 10

- Przychodnia Specjalistyczna ul. Sobieskiego 10
- Przychodnia Specjalistyczna ZOZ ul. Przemyska 24
- Poradnia psychologiczno- pedagogiczna ul. Kościuszki 16
- Punkt informacyjno- konsultacyjny ds. problemów alkoholowych UM ul. Sobieskiego 1

APTEKI

- Apteka Cefarm ul. Piłsudskiego 10
- Apteka S.J. Monika Ziemiańska-Szul, Piotr Szul ul. Jagiellońska 68
- Apteka Pod Orłem ul. 3-go Maja 17
- Apteka Dbam o Zdrowie ul. Królowej Bony 10
- Apteka Remedium ul. Kochanowskiego 27
- Apteka Melania Mądry ul. Kościuszki 31
- Apteka Pogodna Małgorzata Bogaczewicz ul. Pogodna 1
- Apteka Omega ul. Sadowa 11a
- Apteka Vega S.J. ul. Jana Pawła II 31a
- Apteka pod Kasztanami ul. Przemyska 24a
- Cefarm Rzeszów S.A. ul. Piłsudskiego 10, Błonie 9, Daszyńskiego 3, Traugutta 9
- Apteka Vega Bis ul. Robotnicza 11
- Apteka Viola ul. Lipińskiego 56
- Apteka MEDIA ul. Błonie 1
- Apteka MEDIA ul. Daszyńskiego 3
- Apteka „VALEO” ul. Lipińskiego 10a

7.3.3. Usługi otoczenia biznesu

W mieście znajdują się następujące placówki bankowe:

- Bank BPH S.A. Oddział
- Bank Gospodarki Żywnościowej S.A. Oddział Operacyjny w Sanoku
- Bank Pekao SA Oddział I
- Bank Pekao SA Oddział I Filia nr 1
- Bank Pekao SA Oddział I Filia nr 2
- Bank Pekao SA Oddział I Filia nr 3
- Bank Pekao SA Oddział I Filia nr 4
- Bank Pekao SA Oddział I Filia nr 6
- Bank Pekao SA Oddział II
- Bank Zachodni WBK S.A. 1 Oddział
- BNP Paribas Bank Polska S.A. Oddział
- Euro Bank S.A. Placówka
- Getin Noble Bank
- PKO Bank Polski, Oddział 1 w Sanoku
- PKO Bank Polski, Oddział 2 w Sanoku
- Podkarpacki Bank Spółdzielczy Oddział
- Podkarpacki Bank Spółdzielczy w Sanoku (4 Filie)
- Podkarpacki Bank Spółdzielczy w Sanoku Punkt Kasowy (3 punkty)
- Podkarpacki Bank Spółdzielczy z Siedzibą w Sanoku
- Santander Consumer Bank S.A. Oddział I

Poza placówkami bankowymi w mieście znajduje się Centralny Dom Maklerski Pekao S.A. Punkt Obsługi Klienta.

7.3.4. Sponsorowanie przez podmioty gospodarcze sportu, kultury i innych sfer w mieście

Podmiot	Sponsorzy
Klub hokejowy Ciarko PBS Bank KH Sanok	Sport
	• Ciarko Sp. z o.o. S.K.A. • PBS Bank Podkarpacki Bank Spółdzielczy • Sandeco • Peksan Sp. z o.o. • Multifarb Sp. z o.o. • Agencja Reklamy Eureka Plus

Uczniowski Klub Sportowy „Niedźwiadki” Sanok	• PBS Bank Podkarpacki Bank Spółdzielczy
Towarzystwo Sportowe Volleyball w Sanoku	• PBS Bank Podkarpacki Bank Spółdzielczy
„Ekoball” Fundacja Promocji Sportu	• Ministerstwo Sportu i Turystyki RP • PBS Bank Podkarpacki Bank Spółdzielczy • Geo-Eko Wentylacje • Market Budowlany „ELMI” w Sanoku • AUTOMET Sp. z o.o. • SciTeeX Sp. z o.o. • PGNiG S.A. Oddział w Sanoku • Restauracja Xavito w Sanoku • Multi S.C. • Firma Przewozowa Markosbus z Sanoka • Elektromontaż Rzeszów S.A. • Caldo-izolacja Sp. z o.o. • Tagex Polska Sp. z o.o. • Studio Identyfikacji Wizualnej BRANDiTY
Sanocki Klub Łyżwiarski „Górnik” w Sanoku	• PGNiG S.A. Oddział w Sanoku
Ochrona zdrowia	
Fundacja Zdrowia na Rzecz Szpitala w Sanoku	• PBS Bank Podkarpacki Bank Spółdzielczy
Stowarzyszenie Przyjaciół Heleny Kosiny w Sanoku	• PBS Bank Podkarpacki Bank Spółdzielczy
Stowarzyszenie Na Rzecz Walki z Chorobami Nowotworowymi „Sanitas”	• PBS Bank Podkarpacki Bank Spółdzielczy • Herb Sp. z o.o. • Agenda 2000 • Neobus F.H.U. Czurczak, Czurczak Paweł, Czurczak, Marcin Czurczak • Laboratorium Kosmetyczne FLOSLEK Furmanek sp.j. • Dr Irena Eris S.A. • Ziaja Ltd Zakład Produkcji Leków sp z o.o. • Bielenda Kosmetyki Naturalne Sp. z o.o. S.K.A. • Mont San Mirosław Zalewski • "Janres" Zakład Instalacyjno-Budowlany Janusz Konieczny • Cederroth Polska S.A.
Fundacja Czas Nadziei w Sanoku	• PBS Bank Podkarpacki Bank Spółdzielczy • Tygodnik Sanocki • Miejska Biblioteka Publiczna w Sanoku • Cisan • ST Plus F.H.U. • Apteka Maja w Sanoku • Restauracja i Pizzeria Soprano w Sanoku • Bajka F.H. • INTERQ S.C. • Agencja Usługowo-Artystyczna Rufio
Inne	
Dom Dziecka w Sanoku	• PBS Bank Podkarpacki Bank Spółdzielczy • Bieszczadzkie Okręgowe Zrzeszenie Pszczelarzy w Sanoku • INTERQ S.C. • Restauracja McDonald's • PGNiG S.A. Oddział w Sanoku
Stowarzyszenie Wspólnota Obywatelska na Rzecz Rozwoju Ziemi Sanockiej	• PBS Bank Podkarpacki Bank Spółdzielczy
Powiatowe Centrum Wolontariatu w Sanoku	• PBS Bank Podkarpacki Bank Spółdzielczy
Kultura	
Grupa Rekonstrukcji Historycznej San	• PGNiG S.A. Oddział w Sanoku • ABM Farby w Sanoku • Multidom

7.3.5. Rolnictwo

Rolnictwo w Sanoku ma znaczenie marginalne. Dotyczy to zarówno zatrudnienia, jak i wielkości wytwarzanej produkcji rolnej, choć powierzchniowo zajmuje ok. 41% pow. Miasta – **1570 ha**, w tym:

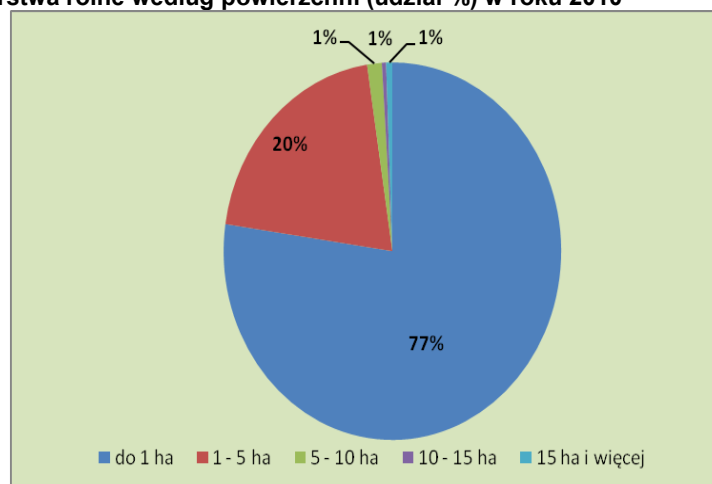
- ✓ grunty orne – 1123 ha,
- ✓ sady - 33 ha,
- ✓ łąki - 267 ha,
- ✓ pastwiska - 147 ha,

Tabela 75. Udział gospodarstw rolnych według powierzchni w 2010 roku (%)

Gospodarstwa rolne według powierzchni (udział %)	do 1 ha	1 - 5 ha	5 - 10 ha	10 - 15 ha	15 ha i więcej
Sanok	77,3	20,3	1,4	0,4	0,6
Miasta porównywane (średnia)	67,6	28,2	2,1	0,8	1,3
Polska	31,4	37,8	15,4	6,7	8,6
Województwo podkarpackie	44,6	45,5	7,4	1,2	1,2

Źródło: GUS, Bank danych lokalnych http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=849903&p_token=0.33901120121109274 [dostęp: 23.10.2013]

Wykres 28. Gospodarstwa rolne według powierzchni (udział %) w roku 2010

Źródło: opracowanie własne

Procentowo najwięcej powierzchni miasta stanowią gospodarstwa do 1 ha.

Tabela 76. Gospodarstwa rolne według pogłowia zwierząt gospodarskich w 2010 roku

Liczba gospodarstw według pogłowia zwierząt gospodarskich	bydło	Trzoda chlewna	konie	drób
Sanok	17	0	4	74
Miasta porównywane (średnia)	29	25	12	216
Województwo podkarpackie	41706	33239	10285	109662
Polska	525472	397676	101256	788968

Źródło: Bank danych lokalnych GUS

Znaczna część gospodarstw specjalizuje się w produkcji wielokierunkowej, obejmującej wartość produkcji roślinnej, zwierzęcej, łącznie z produktami zużytymi na pasze we własnym gospodarstwie oraz produktami nierolniczymi pozyskiwanymi także w niektórych gospodarstwach.

Tabela 77. Gospodarstwa rolne według zasiewów wybranych upraw w 2010 roku

Liczba gospodarstw według zasiewów wybranych	zboża	ziemniaki	uprawy przemysłowe	warzywa gruntowe
Sanok	147	224	3	50
Miasta porównywane (średnia)	350	327	25	76
Województwo podkarpackie	126721	120777	8264	17882
Polska	1296681	747749	134430	110210

Źródło: Bank danych lokalnych GUS

8. POTENCJAŁ MATERIALNO-FINANSOWY MIASTA

8.1. Majątek komunalny

8.1.1. Nieruchomości budynkowe i inne komunalne obiekty / urządzenia

Ustawową definicję mienia komunalnego zawiera art. 43 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2001 roku .Nr 142, poz.1591 - z późniejszymi zmianami). Zgodnie z tym przepisem mieniem komunalnym jest własność i inne prawa majątkowe, należące do poszczególnych gmin i ich związków oraz mienie innych gminnych osób prawnych, w tym przedsiębiorstw. W skład mienia komunalnego wchodzi zatem wyłącznie prawa majątkowe, nie wchodzi natomiast prawa niemajątkowe, w stosunku zarówno do dóbr materialnych, jak i niematerialnych. Oprócz własności gminie i innym gminnym osobom prawnym mogą przysługiwać inne prawa majątkowe, np. użytkowanie wieczyste, ograniczone prawa rzeczowe, wierzytelności itp. Mienie komunalne to także środki finansowe, które mogą pochodzić z różnych źródeł. Generalnie można stwierdzić, że mienie komunalne obejmuje aktywa.

Poniżej zamieszczono wykaz mienia komunalnego Miasta Sanoka według stanu na dzień 31.08.2013r.

Wyszczególnienie	Jednostka
Liczba lokali użytkowych	228 szt.
Powierzchnia lokali użytkowych	18529,44m ²
Liczba stoisk na Hali Targowej	86 szt.
Powierzchnia stoisk na Hali Targowej	1.108,65 m ²
Liczba kiosków na Zielonym Rynku	81 szt.
Powierzchnia kiosków na Zielonym Rynku	850,60 m ²
Liczba mieszkań w tym:	778 szt.
– w budynkach komunalnych 364,	
– we wspólnotach mieszkaniowych 414.	

Źródło: dane Wnioskodawcy

Wpływy z wynajmu lokali komunalnych:

- w 2009 r. wynosiły 2.137.879,65 zł,
- w 2010 r. wynosiły 2.191.463,49 zł,
- w 2011 r. wynosiły 2.297.827,31 zł,
- w 2012 r. wynosiły 2.124.046,52 zł,
- za 8 m-cy 2013 r. wpływy wyniosły 1.311.611,66 zł.

Poniżej zamieszczone dane prezentują strukturę sprzedaży mieszkań komunalnych w drodze bezprzetargowej w Sanoku:

2012

3 mieszkania 1 pokojowe - średnia cena 1 m² lokalu 2 517,00zł;

7 mieszkań 2 pokojowych - średnia cena 1 m² lokalu 2 509,00zł;

4 mieszkania 3 pokojowe - średnia cena 1 m² lokalu 2 756,00zł.

2013

1 mieszkanie 1 pokojowe - średnia cena 1 m² lokalu 2 698,00zł;

4 mieszkania 2 pokojowe - średnia cena 1 m² lokalu 2 588,00zł;

3 mieszkania 3 pokojowe - średnia cena 1 m² lokalu 2 679,00zł.

8.2. Transport

Układ drogowo-uliczny

Tabela 78. Drogi i ich stan

Drogi	Długość		
	km	km	%
Krajowe	11,79	11,79	100
wojewódzkie	---	---	---

Powiatowe	22,5	22,5	100
Gminne	87,80	70,8	80,6
Razem	122,09	105,09	
Udział %			

Długość dróg publicznych ogółem, w tym gminnych na 1 mieszkańca w 2011 r., porównania (S)

8.2.1. Miejski transport publiczny

Komunikację miejską w Sanoku obsługuje MKS (Miejska Komunikacja Samochodowa), która jest spółką Sanockiego Przedsiębiorstwa Gospodarki Komunalnej (SPGK).

W mieście obecnie istnieje 10 linii (1,2,3,4,5,6,7,8,9,50).

- ✓ Linia numer 1 prowadzi z Wójtostwa do Wilczej,
- ✓ Linia numer 2 to trasa Wójtostwo- Ustroni,
- ✓ Linia numer 3 to relacja Biała Góra- Zawadka,
- ✓ Linia numer 4 Sanoczek – Bykowce,
- ✓ Linia numer 5 Czerteż - Wielopole,
- ✓ Linia numer 6 Wójtostwo - Zasław,
- ✓ Linia numer 7 Wójtostwo - Stróżowska,
- ✓ Linia numer 8 Zabłotce - Zahutyń,
- ✓ Linia numer 9 Wójtostwo - Dąbrówka,
- ✓ Linia numer 50 (linia szczytowa) Wójtostwo - Olchowce Stomil.

Najdalszymi miejscowościami do których kursuje komunikacja miejska to Czerteż (około 1,2 km), Bykowce (2,5 km), Sanoczek (1,0 km), Zagórz (4 km).

W skład taboru autobusowego wchodzi 24 pojazdy. Są to między innymi:

- ✓ Jeden autobus Autosan A0909L eksploatowany od 2002 roku
- ✓ Sześć autobusów Autosan A1010M eksploatowane od 1996 roku
- ✓ Dziesięć autobusów Autosan H9-35 wykorzystywane od lat 80 XX wieku
- ✓ Dwa autobusy Autosan Sancity 9LE wykorzystywane od 2011 roku
- ✓ Pięć autobusów Autosan Sancity12LE w użyciu od 2011 roku

Tabela 79. Opłaty za przejazd w granicach administracyjnych miasta Sanoka

Ceny biletów- (z podatkiem VAT 8%)																	
Jednorazowy			Wieloprzejazdowy czasowy 30min. (ważny 30 minut od skasowania)			Wieloprzejazdowy czasowy całodzienny (na 1 dzień)			Miesięczny imienny na 1 trasę			Miesięczny (imienny) sieciowy- na całą sieć linii w granicach adm. Sanoka			Na okaziciela		
Normalny	Ulgowy		Normalny	Ulgowy		Normalny	Ulgowy		Ulgowy		Normalny	Ulgowy		Normalny	m	kw.	rok
	Ulgia samorządowa	Ulgia ustawowa		Ulgia samorządowa	Ulgia ustawowa		Ulgia samorządowa	Ulgia ustawowa	Studencki	Szkolny	Pracowniczy	Studencki	Szkolny	Pracowniczy	Na całą sieć w granicach administracyjnych Sanoka		
2,50	1,70	1,25	2,80	1,90	1,40	9,00	6,00	4,50	36,00	43,00	72,00	41,00	49,00	82,00	95,00	245,00	835,00

Źródło: Miejska Komunikacja Samochodowa

Tabela 80. Opłata za przejazd z Sanoka do miejscowości podmiejskich

Do miejscowości	Ceny biletów- (z podatkiem VAT- 8%)							
	Jednorazowy			Miesięczny (imienny): na 1 trasę			Na okaziciela na całą sieć linii miejskich i podmiejskich	
	Normalny	Ulgia samorządowa	Ulgia ustawowa	Ulgowy		Normalny	M	Kw.
				Studencki	Szkolny	Pracowniczy		
								Rok

Bykowce, Czerzeż, Sanoczek, Wielopole, Zabłotce, Zagórz, Zahutyń, Zasław	3,00	2,00	1,50	39,00	47,00	78,00	110,00	290,00	1000,00
---	------	------	------	-------	-------	-------	--------	--------	---------

Źródło: Miejska Komunikacja Samochodowa

Tabela 81. Opłata za przejazd w granicach administracyjnych gminy Sanok oraz miasta i gminy Zagórz

Cena biletów- (z podatkiem VAT- 8%)		
JEDNORAZOWY		
Normalny	Ulga samorządowa	Ulga ustawowa
2,60	1,75	1,30

Źródło: Miejska Komunikacja Samochodowa

Tabela 82. Liczba kursów poszczególnych linii

Numer linii	Ilość kursów tygodniowo	Kursy w dni robocze	Kursy w sobotę	Kursy w niedziele i święta
1	166	27	16	15
2	4	0	2	2
3	125	21	12	8
4	92	15	10	7
5	183	28	23	20
6	89	16	7	2
7	85	13	10	10
8	15	3	0	0
9	18	3	1	2
50	5	1	0	

Źródło: Miejska Komunikacja Samochodowa

Oprócz Miejskiej Komunikacji z Sanoka kursują autobusy dalekobieżne Przedsiębiorstwa Arriva Bus Transport Polska Sp. z o.o. Najdalszymi miejscowościami do których istnieją połączenia to Gdańsk, Warszawa, Wrocław, Kołobrzeg, Katowice, Gliwice.

Ponadto z miasta kursują prywatni przewoźnicy tacy jak:

- Przedsiębiorstwo Transportowe Kontra (tabor stanowią głównie autobusy Setra S21x HR/RL/UL) kursuje na trasie Sanok - Wolica ok. 8km
- Przedsiębiorstwo transportowe Tarzan (tabor stanowią autobusy: VOLVO B12B, SETRA 315 HD, SETRA 215 HD, RENAULT FR1, AUTOSAN H10-12, IVECO FENIKS) prowadzi kursy z Sanoka do: Czaszyna ok. 14 km, Komańczy ok. 33 km, Tarnawy Górnej ok. 11 km, Poraża ok. 9 km, Mokrego ok. 16 km, Lukowego ok. 15 km
- Przedsiębiorstwo Transportowe Przewóz Osób KUBUŚ Leszek Reszczyński, Marzena Leśniewska, obsługujące trasę Krosno-Sanok, ok. 42 km.

Z miasta realizowane są również kursy busami przez:

- Airbus (kursy z Sanoka do Krakowa i Warszawy)
- Sanbus (kursy z Sanoka do Krakowa)
- Markosbus (kursy z Sanoka do Krakowa)
- Eurores (kursy z Polańczyka przez Sanok do Warszawy)
- Galicja Express (kursy z Sanoka do Rzeszowa i Lublina)

- Neobus (świadczy usługi przewozu dla osób indywidualnych na trasie Sanok, Rzeszów, Warszawa, Wrocław. Autokary dojeżdżają również do miejscowości uzdrowiskowo-sanatoryjnych takich jak Polańczyk, Rymanów, Rymanów Zdrój).

8.2.2. Telekomunikacja (M)

Sanok połączony jest z Krosnem światłowodową linią telekomunikacyjną. 80% mieszkańców korzysta z telefonów stacjonarnych, dodatkowo cały obszar miasta jest pokryty zasięgiem wszystkich operatorów sieci telefonii komórkowej.

8.2.3. Energetyka (M)

Elektroenergetyka

Miasto charakteryzuje się dobrym wyposażeniem w sieć średnich i niskich napięć o wymaganym standardzie. W zakresie poprawy jej funkcjonowania planuje się:

- budowę nowego GPZ Sanok Systemowa wraz z nawiązaniem do istniejącej sieci 110 kV,
- przebudowę istniejącej linii 110 kV Besko-Sanok na linię dwutorową, związana z wyprowadzeniem mocy z planowanych farm wiatrowych,
- modyfikację połączeń linii 110 kV, które utworzą wokół miasta pierścień, wyznaczony stacjami Sanok Systemowa, Sanok, Stomil Sanok, Sanok Trepcza.³⁰

Zaopatrzenie w gaz

Miasto w pełni wykorzystało szansę rozwoju sieci gazowniczej – średnioprężnej magistralnej i niskoprężnej rozdzielczej – wszystkie dzielnice miasta są zaopatrzone w sieci gazowe. Z gazociągu korzysta 96,5% mieszkańców Sanoka.

Miasto uzbrojone jest w tranzytową magistralę średnioprężną będącą gazociągiem źródłowym dla miejskiej sieci gazowej.

Ciepłownictwo

Na terenie miasta funkcjonuje Zakład Ciepłowniczy, który prowadzi działalność w zakresie:

- eksploatacji źródeł ciepła o mocy 41,968 MW
- eksploatacji sieci ciepłych i węzłów ciepłych
- wykonawstwa i remontu sieci i węzłów ciepłych oraz kotłowni na paliwa stałe i gazowe
- dostawy energii cieplnej do budynków mieszkalnych, użyteczności publicznej i zakładów produkcyjnych

Zdolność grzewcza istniejącej ciepłowni miejskiej przekracza jej obecne wykorzystanie.

Czynniki sprzyjające ochronie środowiska:

- możliwość indywidualnego ogrzewania gazowego,
- przechodzenie lokalnych kotłowni na ogrzewanie gazowe.

Tabela 83. Struktura zaopatrzenia wg rodzaju nośnika, źródła i sieci.

Rodzaj, typ	Mieszkania		Miejskie budynki użyteczności publicznej	Obiekty innych podmiotów
	Liczba mieszkań	Kubatura m ³	Kubatura m ³	Kubatura m ³
Scentralizowana sieć ciepłownicza	~6250	~1376750	~352300	~150570
Osiedlowe sieci ciepłownicze	75	21593	2500	-

*Odbiorcy zasilani z 3 gazowych kotłowni lokalnych obsługiwanych przez ZC.

Całkowita moc zainstalowana urządzeń wytwórczych w kotłowni centralnej wynosi 41,26MW, co daje nadwyżkę w stosunku do mocy zamówionej przez odbiorców 32,07MW rzędu około 9MW. W chwili

³⁰ Źródło: <http://bip.um.sanok.pl/?c=mdTresc-cmPokaz-298> dostęp: 20.12.2013

obecnej całe zapotrzebowanie odbiorców pokrywają 3 kotły węglowe WR o łącznej mocy znamionowej 29,26MW, natomiast kocioł gazowy typu HVG o mocy 12MW od kilku lat jest wyłączony z eksploatacji.

Ze strony Zakładu Ciepłowniczego podejmowane są działania mające na celu zmniejszenie strat ciepła przy jego przesyle i dystrybucji tj.:

- wymiana odcinków sieci ciepłowniczej w technologii kanałowej na sieć preizolowaną,
- likwidacja grupowych węzłów cieplnych wraz z sieciami niskich parametrów – przejście na zasilanie budynków z sieci wysokich parametrów,
- modernizacja węzłów cieplnych,
- pozyskiwanie nowych odbiorców w celu osiągnięcia większych schłodzeń w sieci i podniesienia efektywności produkcji ciepła w źródle.

Zakład Ciepłowniczy zaopatruje w ciepłą wodę użytkową w Sanoku 119 budynków, w których mieści się ok. 3400 lokali mieszkalnych o łącznej powierzchni użytkowej ok. 190 000 m² i kubaturze ok. 820 000 m³. Poza tym ciepła woda użytkowa dostarczana jest do budynków użyteczności publicznej i innych o łącznej powierzchni użytkowej ok. 65 700 m² i kubaturze ok. 300 000 m³. Długość sieci ciepłowniczej, w tym preizolowanej.

Sieć wysokich parametrów:

preizolowana	kanałowa
8379,4 m	7747,5 m
16126,9 m	

Sieci niskich parametrów:

preizolowana	kanałowa
1123,5 m	4049 m
5172,5 m	

8.2.4. Gospodarka wodno-ściekowa

Miasto jest dwustronnie zaopatrywane w wodę tj. z kierunku południowego z Zasławia oraz z kierunku północnego z Trepczy. Są to ujęcia komunalne wód powierzchniowych zlokalizowanych na Sanie.

W zasobach w.w. źródeł występują duże dyspozycje – dobową zdolność produkcyjną obu ujęć wynosi 26400 m³/d, a zdolność produkcyjną stacji uzdatniania wody 11160 m³/d. Występuje więc znaczna rezerwa w wydajności istniejących dwóch ujęć i zakładów uzdatniania wody stanowiących źródło zaopatrzenia miasta w wodę do picia i na potrzeby gospodarcze.

Woda pobierana z ujęcia w Trepczy i w Zasławiu spełnia wymagania kategorii A3 – wymaga więc wysokosprawnego uzdatniania fizycznego i chemicznego, a głównym czynnikiem degradującym parametry wody są zanieczyszczenia mikrobiologiczne (bakterie coli).

Niewystarczające ciśnienie w sieci miejskiej, związane jest z ukształtowaniem terenu, czego skutkiem jest działanie w obszarze miasta 9 hydroforni strefowych. Dobrze rozwinięta sieć magistralna i rozdzielcza zabezpiecza obecne potrzeby mieszkańców. Liczba mieszkańców Sanoka korzystających z sieci wodociągowej wynosi 95%. Stan techniczny sieci ocenia się jako średni – wymagana jest sukcesywna jej wymiana i modernizacja. Poniżej zamieszczona tabela przedstawia dane charakteryzujące sieć wodociągową w Sanoku w latach 2007-2012.

Tabela 84. Dane charakteryzujące sieć wodociągową w Sanoku w latach 2007-2012

Wskaźnik	Rok					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
długość czynnej sieci rozdzielczej (km)	84,1	86,8	86,8	90,0	90,0	92,2
woda dostarczona gospodarstwu domowemu (dm ³)	1131,9	1119,3	1090,7	1080,7	1082,2	1065,5
ludność korzystająca z sieci wodociągowej (osób)	36439	36446	36498	37488	37255	37342
zużycie wody w gospodarstwach domowych w miastach na 1 mieszkańca (m ³)	28,8	28,6	27,8	27,3	27,4	27,2
połączenia prowadzące do budynków mieszkalnych i zbiorowego zamieszkania (szt.)	2812	2812	2812	3977	4014	4054

Źródło: http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=46131&p_token=0.33700310220916785 dostęp: 20.12.2013

Poniżej przedstawiono taryfę zbiorowego zaopatrzenia w wodę obowiązującą na terenie Gminy Miasta Sanok (w okresie od 1 stycznia 2013 r. do 31 grudnia 2013 r.)

– jednolita cena za 1 m³ dostarczonej wody w wysokości: 6,07 zł cena brutto.³¹

W 2008 i 2011 roku miasto Sanok miało najkrótszą czynną sieć rozdzielczą wśród porównywanych miast, wynosiła ona odpowiednio 77,7 km i 90 km.

Tabela 85. Długość czynnej sieci rozdzielczej (km)

	2005	2011
Polska	245600,8	283102,5
Woj. Podkarpackie	12492,7	13747,7
Powiat sanocki	268,9	324,5
Sanok	77,7	90
Krosno	127,4	181,2
Dębica	94,3	128,4
Jasło	97,3	103,9
Bolesławiec	103,6	105,0
Jarosław	97,3	104,5

Źródło: dane GUS, Bank Danych Lokalnych http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=849858&p_token=0.06931610819164657 [dostęp: 23.10.2013]

Ilość wody dostarczanej gospodarstwom domowym w Sanoku w 2011 r. wynosiła 1082,2 m³. Wartość ta spadała 69,9 m³ w stosunku do roku 2005. Pod względem ilości wody dostarczanej gospodarstwom domowym Sanok plasuje się na przedostatniej pozycji wśród jednostek porównywanych. Niższy wskaźnik odnotowało jedynie miasto Jasło.

Tabela 86. Woda dostarczona gospodarstwom domowym w m³

	2005	2011
Polska	1219411,9	1200541,5
Woj. Podkarpackie	47288,6	47746,4
Powiat sanocki	1570,8	1558,4
Sanok	1152,1	1082,2
Krosno	1413,1	1371,0
Dębica	1438,5	1352,4
Jasło	1038,6	994,3
Bolesławiec	1508,5	1263,3
Jarosław	1255,4	1092,8

Źródło: dane GUS, Bank Danych Lokalnych

Sanok wśród porównywanych jednostek w 2005 i 2011 r. odznaczała się jednym z najwyższych odsetków korzystania z sieci wodociągowej – 94,78% ludności z sieci. Wyższy współczynnik został odnotowany jedynie w Bolesławcu. Na podobnym poziomie kształtowały się wartości z Krosna i Jarosławia.

Tabela 87. Woda dostarczona gospodarstwom domowym na 1 mieszkańca w m³

	2005	2011
Polska	86,10	87,64
Woj. Podkarpackie	73,99	75,94
Powiat sanocki	56,81	60,15
Sanok	92,90	94,78
Krosno	93,38	94,45
Dębica	91,28	91,81
Jasło	84,37	85,93
Bolesławiec	98,48	98,98
Jarosław	93,70	93,92

Źródło: dane GUS, Bank Danych Lokalnych http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=849858&p_token=0.05408122842757024 [dostęp: 23.10.2013]

³¹ Źródło: <http://www.spgk.com.pl/cat-3,sub-13.html> dostęp: 20.12.2013

Według danych Urzędu Miasta Sanoka w 2012 roku długość czynnej sieci kanalizacyjnej w granicach miasta wyniosła 102,8km i zwiększyła się o 20,4% w porównaniu do roku 2005. Do przedmiotowej sieci kanalizacyjnej w 2012 roku podłączone było 4 042 budynki mieszkalne i zbiorowego zamieszkania. Z sieci kanalizacyjnej korzystało wówczas 39 245 mieszkańców, co stanowiło 99,32% ogółu ludności zamieszkującej Sanok. Ścieki w ilości 1 513dam³ zostały odprowadzone do 1 oczyszczalni ścieków zlokalizowanej w Sanoku. Charakterystykę lokalnej oczyszczalni ścieków przedstawia poniżej zamieszczona tabela.

Tabela 88. Charakterystyka lokalnych oczyszczalni ścieków

Nazwa oczyszczalni	Nazwa odbiornika ścieków	Przepustowość (m ³ /d)			Rodzaj oczyszczalni (należy wybrać symbol - B, non B, PUB1, non PUB1, PUB2, non PUB2)	plan inwestycyjny (BN, M, MO, R, RM) stan na 31.12.2011 r.
		Średnia	maksymalna	docelowa		
Sanok	San	17105	18200	15000	Non PUB2	MO

Źródło: http://www.wios.rzeszow.pl/cms/upload/file_out/wykaz_oczyszczalni_2012.pdf z dnia 20.12.2013 r.

Legenda:

PUB2 - oczyszczalnia biologiczna z podwyższonym usuwaniem związków azotu (N), fosforu (P) spełniające standardy oprowadzanych ścieków dla aglomeracji $\geq 15\ 000\text{RM} < 100\ 000\text{RM}$
 non PUB2 - oczyszczalnie jw. lecz niespełniające standardów odprowadzanych ścieków w zakresie usuwania N i P
 MO - modernizacja części osadowej oczyszczalni

Bezpośrednim przejawem poprawy sytuacji w zakresie oczyszczania ścieków jest tendencja do zmniejszania się ładunków BZT₅, zawiesiny ogólnej, azotu ogólnego i fosforu ogólnego w ściekach odprowadzanych do wód lub do ziemi. Tendencja ta jest zwłaszcza widoczna w przypadku dwóch pierwszych wskaźników. W związku z wprowadzaniem Krajowego Programu Oczyszczania Ścieków od 1990 roku widoczny jest wyraźny przyrost ludności miast korzystających z oczyszczalni ścieków.

Wskaźnik: długość sieci / 1 odbiorcę, na 1 mieszkańca korzystającego w mieście i w jednostkach porównywanych prezentuje poniżej zamieszczona tabela.

Tabela 89. Długość sieci/1 odbiorcę, na 1 mieszkańca korzystającego w mieście i w jednostkach porównywanych

Jednostka	Ogółem		Dynamika w latach (2005 r. = 100)
	2005	2011	2005-2011
	[km/osoba]	[km/osoba]	
POLSKA - miasto	0,00219	0,00267	122%
Wojew. Podkarpackie - miasto	0,00312	0,00425	136%
Jednostki porównywalne	0,00315	0,00406	129%
Sanok	0,00236	0,00262	111%
Powiat sanocki	0,00705	0,00795	113%

Źródło: Dane GUS, Bank Danych Lokalnych http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=849903&p_token=0.33901120121109274 [dostęp:23.10.2013]

Zgodnie z powyżej zamieszczonymi danymi we wszystkich analizowanych jednostkach nastąpił wzrost wartości wskaźnika: długość sieci/1 osobę korzystającą z sieci kanalizacyjnej, aczkolwiek w Sanoku miał on najniższą wartość w porównaniu do pozostałych jednostek porównywanych.

Ścieki odprowadzone – ilość ogółem i na 1 mieszkańca korzystającego z sieci w latach 2005 i 2011, w mieście i w jednostkach porównywanych przedstawia poniżej zamieszczona tabela.

Tabela 90. Ilość ścieków na 1 mieszkańca korzystającego z sieci w latach 2005 i 2011, w mieście i w jednostkach porównywanych

Jednostka	Ogółem		Dynamika w latach (2005 r. = 100)
	2005	2011	2005-2011
	[dam ³ /osoba]	[dam ³ /osoba]	
POLSKA - miasto	0,058605	0,054019	92%

Wojew. Podkarpackie - miasto	0,052824	0,048295	91%
Jednostki porównywalne	0,058380	0,050460	86%
Sanok	0,044833	0,038571	86%
Powiat sanocki	0,038558	0,033036	86%

Źródło: Dane GUS, Bank Danych Lokalnych http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=849903&p_token=0.1427180476209089 [dostęp:23.10.2013]

Analizując powyższą tabelę stwierdza się spadek ilości ścieków na 1 mieszkańca w 2011 roku we wszystkich analizowanych jednostkach w porównaniu do roku 2005. Zarówno w powiecie sanockim, jak i jednostkach porównywalnych oraz w samym Sanoku odnotowano spadek wartości analizowanego wskaźnika na takim samym poziomie – 86%. Poziom ten był niższy od wartości notowanej na terenach miejskich w kraju i województwie.

8.2.5. Oczyszczanie miasta i gospodarka odpadami stałymi (M)

Zbiórka odpadów w mieście prowadzona jest w systemie bezpośredniego usuwania odpadów, tzn. oparta jest o regularną usługę zbierania odpadów przy użyciu znormalizowanego sprzętu do gromadzenia i wywozu odpadów oraz odzysku odpadów komunalnych ulegających biodegradacji w kompostowni zlokalizowanej poza terenem miasta.

Odpady komunalne od właścicieli nieruchomości z terenu Gminy Miasta Sanoka odbiera Przedsiębiorstwo Handlowo - Usługowe „TRNANSPRZĘT” Czesław Grządziel. Odpady komunalne zmieszane z terenu Gminy Miasta Sanoka transportowane są do Zakładu Utylizacji Odpadów w Krośnie przy ul. Białobrzeskiej 108 w celu ich zagospodarowania.

Punkt selektywnego zbierania odpadów komunalnych znajduje się w Sanoku przy ul. Jana Pawła II 59. Odpady segregowane przyjmowane są od wtorku do piątku w godz. od 9.00 do 17.00 i w każdą sobotę od godz. 8.00 do godz. 16.00. Punkt prowadzony jest przez Sanockie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej Sp. z o.o.

Zużyty sprzęt elektryczny i elektroniczny pochodzący z gospodarstw domowych przyjmuje:

- Gminny Punkt Zbiórki Odpadów Segregowanych w Sanoku przy ul. Jana Pawła II 59
- Przedsiębiorstwo Handlowo-Usługowe „SANBUD” Mariusz Fedak Spółka Jawna, ul. Targowa 27, ul. Okrzei
- PPHU RIH ul. Feliksa Giełki 24
- Hurtownia Chemiczna KLEBERG ul. Daszyńskiego 34
- Firma TAJMAX ul. Jagiellońska 50
- Kaufland Polska markety Sp. z o.o. ul. Królowej Bony 10
- FHU O/Tellux ul. Jagiellońska 10 i 3 Maja 14
- TP S.A. ul. 3 Maja 23
- FU MERKURY Sp. z o.o. ul. Krakowska 19
- Jeronimo Martins Dystrybucja S.A. ul. Krakowska 194
- PHU WIR ul. Podgórze 8.
- Apteki przy ulicach: Daszyńskiego 3, Piłsudskiego 10, Traugutta 9, Błonie 13²

8.2.6. Dokumenty i decyzje w gospodarce przestrzennej i przewidywane w nich zmiany (M)

Obecnie na terenie miasta Sanoka obowiązuje **59 planów zagospodarowania przestrzennego**, co stanowi **18,03% pow. ogólnej miasta**. Studium uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Sanoka, zostało uchwalone uchwałą nr XV/109/99 Rady Miasta Sanoka z dnia 29 czerwca 1999 r. Pierwsza zmiana studium w zakresie obszarów nr 2, 6, 8-11 została uchwalona uchwałą nr LV/417/10 Rady Miasta Sanoka z dnia 18 lutego 2010 r. Druga zmiana studium w zakresie obszarów nr 12 została uchwalona uchwałą nr XVII/151/11 Rady Miasta Sanoka z dnia 15 listopada 2011 r.

Dochody Miasta Sanok z tytułu opłat za zbycie nieruchomości których wartość wzrosła wskutek uchwalenia MPZP - 58.430,08 zł

³² Źródło: <http://bip.um.sanok.pl/?c=mdTresc-cmPokaz-37> dostęp: 20.12.2013

8.3. Budżet i inwestycje miasta

8.3.1. Dochody budżetu miasta

W dużym stopniu odbiciem poziomu rozwoju gospodarczego miasta jest jego budżet – dochody własne, w tym wpływy podatkowe. Budżet Miasta Sanoka ilustrują poniższe tabele.

Tabela 91. Dochody budżetu miasta wg działów w latach 2009 – 2011 (%)

DOCHODY BUDŻETU GMINY WEDŁUG DZIAŁÓW			
	2009	2010	2011
	w %		
Dochody ogółem	100,0	100,0	100,0
Rolnictwo i łowiectwo	0,0	0,0	0,0
Transport i łączność	0,8	2,5	5,3
Gospodarka mieszkaniowa	3,8	7,0	1,9
Administracja publiczna	0,4	0,4	0,3
Bezpieczeństwo publiczne i ochrona przeciwpożarowa	0,0	0,8	0,0
Różne rozliczenia	22,8	21,7	21,6
Oświata i wychowanie	1,4	1,9	2,1
Pomoc społeczna i pozostałe zadania w zakresie polityki społ.	14,9	14,6	12,8
Edukacyjna opieka wychowawcza	0,3	0,3	0,6
Gospodarka komunalna i ochrona środowiska	3,6	3,8	5,4
Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego	0,7	0,3	1,0
Kultura fizyczna ^a	2,1	1,8	2,3
Dochody od osób prawnych i od osób fizycznych	48,7	44,2	44,6
Pozostałe	0,4	0,9	2,1

Źródło: http://www.stat.gov.pl/vademecum/vademecum_podkarpackie/portrety_gmin/sanocki/miasto_sanok.pdf z dnia 20.12.2013

Tabela 92. Dochody budżetów miast na 1 mieszkańca – porównania (S)

Jednostka terytorialna	Ogółem		Dochody własne			Udział dochodów własnych			Dynamika wzrostu dochodów	
			ogółem		podatkowe					
	2007	2011	2007	2011	2007	ogółem	2011	podatkowych	ogółem	własnych
	[zł]	[zł]	[zł]	[zł]	[zł]	2007	2011	2011	2007 r. = 100	
						[%]	[%]	[%]		
Sanok	1996,26	2644,97	1233,17	1681,63	546,19	61,77	63,58	b.d	132,5%	136,4%
Jarosław	2034,38	2500,44	1123,91	1454,39	470,62	55,25	58,17	b.d	122,9%	129,4
Krosno	3728,86	5308,92	1608,93	2130,72	744,64	43,15	40,13	b.d	142,4%	132,4%
Oświęcim	2736,42	3182,69	1967,84	2116,55	593,98	71,91	66,50	b.d	116,3%	107,6%

Źródło: Dane Urzędu Miasta

O możliwościach rozwojowych danej jednostki terytorialnej w dużej mierze stanowi udział dochodów własnych w dochodach ogółem. Wśród jednostek porównywanych Sanok zajmuje pod tym względem wysokie miejsce. Ważne jest również, że Sanok wyróżnia się pod względem dynamiki wzrostu dochodów własnych zajmując najwyższą pozycję wśród jednostek porównywanych.

8.3.2. Wydatki budżetu miasta

Tabela 93. Wydatki budżetu miasta według działów w latach 2009 – 2011 (%)

WYDATKI BUDŻETU GMINY WEDŁUG DZIAŁÓW			
	2009	2010	2011
	w %		
Wydatki ogółem	100,0	100,0	100,0
Rolnictwo i łowiectwo	0,0	0,0	0,0
Transport i łączność	8,9	7,8	11,7
Gospodarka mieszkaniowa	3,8	2,9	2,3
Administracja publiczna	8,0	7,8	7,5
Bezpieczeństwo publiczne i ochrona przeciwpożarowa	0,7	1,4	0,6
Różne rozliczenia	x	x	0,1
Oświata i wychowanie	34,0	34,6	34,6
Pomoc społeczna i pozostałe zadania w zakresie polityki społ.	19,2	19,9	18,1
Edukacyjna opieka wychowawcza	1,4	1,5	1,8
Gospodarka komunalna i ochrona środowiska	8,5	10,0	6,8
Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego	3,6	4,2	4,3
Kultura fizyczna ^a	8,2	6,4	7,2
Działalność usługowa	0,5	0,4	0,4
Ochrona zdrowia	1,0	1,2	1,1
Pozostałe	2,2	1,8	3,6

Źródło: http://www.stat.gov.pl/vademecum/vademecum_podkarpackie/portrety_gmin/sanocki/miasto_sanok.pdf z dnia 20.12.2013

Tabela 94. Wydatki budżetu miasta wg rodzajów

WYSZCZEGÓLNIENIE	zł		
	2011	2012	2013 proj.
OGÓŁEM	117 513 373	109 127 206	110 553 730
w tym:			
Dotacje na finansowanie zadań gospodarczych			
Rolnictwo	2 560	5 000	5 100
Transport	21 460 361	15 980 000	15 370 976
Gospodarka komunalna	10 731 622	6 697 680	9 696 315
Gospodarka mieszkaniowa oraz niematerialne usługi komunalne	3 551 160	3 664 070	2 079 560
Oświata i wychowanie	35 116 907	36 117 169	37 622 312
Kultura i sztuka	4 610 706	2 581 500	2 650 000
Ochrona zdrowia	1 344 400	1 258 500	899 834
Opieka społeczna	16 412 040	17 871 055	16 884 730
Kultura fizyczna i sport	8 378 153	6 917 276	6 056 300
Turystyka i wypoczynek	5 000	5 000	5 000
Administracja samorządowa	7 748 295	8 517 395	8 768 043
Leśnictwo	26 610	29 637	76 880
Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, wodę	566 500	547 300	388 000
Działalność usługowa	565 722	621 000	729 600

Informatyka	2 015 380	2 346 954	3 251 938
Urzędy naczelnych organów	6 720	6 870	6 866
Bezpieczeństwo publiczne i ochrona przeciwpożarowa	575 131	620 000	648 066
Dochody od osób prawnych	38 500		
Obsługa długu publicznego	1 380 300	2 060 000	2 024 000
Różne rozliczenia	350 000	370 000	250 000
Pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej	1 422 590	1 555 000	1 626 650
Edukacyjna opieka wychowawcza	1 204 716	1 355 800	1 513 560

Źródło: Dane Urzędu Miasta

Tabela 95. Wydatki budżetu miasta wg rodzajów - struktura % w ogółu wydatków

Wyszczególnienie	2011	2012	2013
OGÓŁEM	117 513 373 - 100%	109 127 206 - 100%	110 553 730 - 100%
Rolnictwo	0,0022%	0,0046%	0,0046%
Transport	18,26%	14,64%	13,90%
Gospodarka komunalna	9,13%	6,14%	8,77%
Gospodarka mieszkaniowa oraz niematerialne usługi komunalne	3,02%	3,36%	1,88%
Oświata i wychowanie	29,88%	33,10%	34,03%
Kultura i sztuka	3,92%	2,37%	2,40%
Ochrona zdrowia	1,14%	1,15%	0,81%
Opieka społeczna	13,97%	16,38%	15,27%
Kultura fizyczna i sport	7,13%	6,34%	5,48%
Turystyka i wypoczynek	0,0043%	0,0046%	0,0045%
Administracja samorządowa	6,59%	7,81%	7,93%
Leśnictwo	0,02%	0,003%	0,007%
Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, wodę	0,48%	0,50%	0,035%
Działalność usługowa	0,48%	0,057%	0,66%
Informatyka	1,72%	2,15%	2,94%
Urzędy naczelnych organów	0,0006%	0,006%	0,006%
Bezpieczeństwo publiczne i ochrona przeciwpożarowa	0,49%	0,057%	0,59%
Dochody od osób prawnych	0,03%	b.d.	b.d.
Obsługa długu publicznego	1,17%	1,89%	1,83%
Różne rozliczenia	0,30%	0,34%	0,23%
Pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej	1,21%	1,42%	1,47%
Edukacyjna opieka wychowawcza	1,03%	1,24%	1,37%

Źródło: Dane Urzędu Miasta

8.3.3. Inwestycje miejskie

W Sanoku w ostatnich latach zrealizowano wiele inwestycji które wpłynęły na poprawę jakości życia mieszkańców w mieście. Jedną z nich była „Modernizacja taboru miejskiej komunikacji samochodowej w Sanoku”. Inwestycja realizowana od października 2010 roku do lutego 2011 roku. Całkowite wydatki

kwalfikowane 5 586 326, 96 zł. Dofinansowanie unijne wyniosło 4 970 826, 32 zł pochodziło z dofinansowania z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2013 natomiast pozostała część tj. 888 648,00 zł pochodziło z wkładu własnego. Kolejną ważną inwestycją była „Termomodernizacja obiektów oświatowych w Sanoku”. Przedsięwzięcie realizowane było od stycznia do sierpnia 2011 roku. Całkowity koszt projektu wyniósł 1 579 189,26 zł. W znacznej części sfinansowany z Unii Europejskiej (1 342 310, 87 zł) z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2013, reszta pochodziła z wkładu własnego i wyniosła 236 878, 39 zł. Następną inwestycją sportową Przebudowa i rozbudowa obiektów toru lodowego wraz z budową kortów tenisowych na terenie MOSiR w Sanoku która miała miejsce w 2010 roku. Całkowity koszt inwestycji wyniósł blisko 3 mln 400 tys. zł. Dofinansowanie na realizację projektu wyniosło 2 mln 150 tys. zł i pochodziło z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego a pozostała część pochodziła z wkładu własnego. Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2013. Kolejną zrealizowaną inwestycją była Modernizacja i doposażenie Gminnego punktu Zbiórki Odpadów Segregowanych w Sanoku która realizowana była w 2010 i 2011 roku. Wartość wydatków kwalifikowanych wyniosła 2 008 130,49 z czego 1 706 910,92 pochodziło z dofinansowania unijnego z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2013 natomiast pozostała część 301 219,57 zł. Kolejną istotną inwestycją była realizacja projektu „Poprawa gospodarki wodno-ściekowej w aglomeracji Sanok”. Całkowity koszt przedsięwzięcia wyniósł około 124 mln zł przy dofinansowaniu prawie 63 ml złotych Współfinansowany był ze środków Funduszu Spójności w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko. Następną kluczową inwestycją była modernizacja Zielonego Rynku w Sanoku. Koszt realizacji przedsięwzięcia wyniósł około 3 mln zł. Większość około 2 mln złotych pochodziło z budżetu miasta natomiast 1 mln zł pochodził z dotacji z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007-2013. Ponadto w mieście realizowane były inwestycje drogowe.